ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ALTAY DİLLERİNDE TEMEL SÖZCÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMALI SEMANTİĞİ

Furkan ÇAĞLAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Güljanat KURMANGALIYEVA ERCİLASUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

TEMMUZ - 2021

ankara
İBM

ALTAY DİLLERİNDE TEMEL SÖZCÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMALI SEMANTİĞİ

Furkan ÇAĞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ– 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Furkan Çağlar

28.07.2021

ALTAY DİLLERİNDE TEMEL SÖZCÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMALI SEMANTİĞİ

Yüksek Lisans

Furkan ÇAĞLAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ 2021

ÖZET

Altay dilleri olarak adlandırılan; Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve Japon dillerinin tek bir kökenden geldiğini reddedenlerin en önemli dayanak noktalarından biri temel sözcüklerin büyük kısmının fonolojik veya morfolojik açılardan uyuşmazlığıdır. Bu sebeple ilgili diller, dilbilimince kabul görmüş olan Morris Swadesh'in temel sözcükler listesi esas alınarak incelenmiştir. İncelemede temel sözcükler, fonetik benzerliklerden saptanarak sözcüklerin semantik paralellikleri araştırılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve Japon dillerinde, temel sözcüklerin ve bu sözcüklerin varsa türeyenlerinin, semantik açıdan karşılaştırılarak benzerliklerin ve/veya farklılıkların ortaya çıkartılması, dillerin sözcük türetme eğilimlerinde anlam yönünden ortaklıkların belirlenmesi, belirtilen dillerin köken birlikteliğinin bu yollar ile araştırılmasıdır.

Bilim Kodu	: 30304
Anahtar Kelimeler	: Altay dilleri, semantik, temel sözcükler
Sayfa Adedi	: 99
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun

COMPARATIVE SEMANTICS OF BASIC WORDS IN ALTAIC LANGUAGES

Master

Furkan ÇAĞLAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

JULY 2021

ABSTRACT

Turkish, Mongolian, Manchu-Tunguz, Korean, and Japanese languages come from a single origin and they are classified as Altaic languages. However, those who reject this classification claim that there is a phonological or morphological discrepancy of the most basic words. Therefore, the relevant languages were examined, based on Morris Swadesh's list of basic words, which is accepted by linguists. In this thesis, the basic words and phonetic similarities were identified and semantic parallels of the words were examined. The aim of this study is to compare the basic words and derivatives of these words in Turkish, Mongolian, Manchu-Tunguz, Korea, and Japanese, to reveal similarities and/or differences from a semantic point of view, to determine partnerships in terms of meaning in the tendencies of languages to produce words, to explore the origin of the origins of the specified languages through these methods.

Science Code	:	30304
Key Words	:	Altaic languages, semantic, basic words
Page Number	:	99
Supervisor	:	Prof. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun

TEŞEKKÜRLER

Çalışmam boyunca yardımını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun'a, ufuk açan tavsiyeleri için Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a ve yön göstermeleri sayesinde daha iyiye ulaştıran hocalarım Prof. Dr. Figen Güner Dilek ve Prof. Dr. Nergis Biray'a teşekkür ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca beni destekleyen babam Rafet Çağlar ve annem Melek Çağlar'a, inancı, sevgisi ile bana destek olup motive eden sevgili eşim Hacer Çağlar'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv
ABSTRACT v
TEŞEKKÜRLER vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLARIN LİSTESİ xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ xii
KISALTMALAR xiii
1. GİRİŞ 1
2. TEMEL SÖZCÜKLERİN KARŞILAŞTIRMALI TABLOSU 6
3. SÖZCÜKLER 19
3.1. Ben (ı) 19
3.2. Sen (you) 20
3.3. O (he) 20
3.4. Biz (we) 20
3.5. Onlar (they) 21
3.6. Bu (this) 21
3.7. Şu, o (that) 21
3.8. Burada, bura, burası (here) 22
3.9. Orada, şurada (there) 22
3.10. Tüm, bütün, hep (all) 27
3.11. Çok (many) 27
3.11.1 Köp Kökünün İlgili Dillerdeki Durumu 29
3.11.2 Köp Kökünden Türeyenlerin İlgili Dillerdeki Durumu 29
3.11.2.1 Köpük/Köpür- 29
3.11.2.2 Köprü 30
3.12. Az (few) 31
3.13. Başka (other) 32

3.14. Bir (one) ... 32
3.14.1 Bilek ... 33
3.15. İki (two) ... 34
3.16. Büyük, ulu (big) ... 34
3.17. Uzun (long) ... 35
3.18. Küçük (small) ... 36
3.19. Kadın (woman) ... 37
3.20. Erkek (man) ... 38
3.20.1 Er- ... 39
3.21. Kişi (man, person) ... 39
3.22. Balık (fish) ... 40
3.22.1 Bal- ... 40
3.23. Köpek, it (dog) ... 41
3.23.1 Kancık ... 42
3.24. Bit (louse) ... 43
3.25. Ağaç (tree) ... 43
3.26. Tohum (seed) ... 44
3.26.1 Uruk ... 44
3.26.2 Doğur- ... 46
3.27. Yaprak (leaf) ... 46
3.28. Kök, köken (root) ... 47
3.28.1 Kök ... 47
3.28.2 Damar ... 48
3.28.3 Yıldız ... 48
3.28.4 Negle ... 49
3.29. Kabuk (bark of a tree) ... 50
3.29.1 Kabar- ... 52
3.29.2 Kaplumbağa ... 52
3.30. Et (meat) ... 53
3.31. Kan (blood) ... 53
3.31.1 Sağ ... 54
3.32. Kemik (bone) ... 54

3.32.1 Kemik 55
3.32.2 Kemir- 55
3.33. Yumurta (egg) 56
3.34. Boynuz (horn) 57
3.35. Kuyruk (tail) 57
3.36. Tüy, yün (feather) 58
3.37. Baş, kafa (head) 58
3.38. Burun (nose) 59
3.39. Dil (tongue) 59
3.40. Tırnak (fingernail) 60
3.41. Ayak, taban (foot) 61
3.41.1 Adım, At-, Ayak 61
3.41.2 Taban 63
3.42. Diz, topuk (knee) 63
3.43. EL, kol (hand) 64
3.43.1 El 64
3.43.2 Al- 65
3.44. Karın, kursak, göbek (belly) 66
3.45. Boyun (neck) 68
3.46. Gögüs, meme, emcek (breast) 68
3.46.1 Kökrek/Göğüs 68
3.46.2 Cicig 69
3.46.3 Meme 69
3.47. Yürek (heart) 69
3.48. Karaciğer, bağır (liver) 70
3.49. Ye- (to eat) 70
3.50. Gör- (to see) 71
3.51. İşit-, duy- (to hear) 71
3.52. Bil- (to know) 72
3.53. Uyu (to sleep) 74
3.54. Öl- (to die) 74
3.55. Yüz- (to swim) 75

3.56. Yürü- (to walk) 76
3.56.1 Yürü- 76
3.56.2 Gez- 76
3.57. Gel- (to come) 77
3.58. Yat- (to lie as in a bed) 77
3.59. Kalk-, dikil- (to stand) 78
3.60. Güneş (sun) 79
3.61. Ay (moon) 79
3.62. Yıldız (star) 80
3.63. Su (water) 81
3.64. Yağmur (rain) 81
3.65. Taş (stone) 82
3.65.1 Dış, taş- 82
3.66. Kum (sand) 84
3.67. Toprak, yer (earth) 84
3.68. Bulut (cloud) 85
3.69. Ateş (fire) 85
3.70. Yak-, yan- (to burn) 86
3.71. Dağ (mountain) 87
3.72. Renkler 88
3.73. Gece (night) 90
3.74. Soğuk, serin (cold) 91
3.75. Dolu (full) 91
3.75.1 Dol- 91
3.75.2 Doy-: 92
3.76. Yeni (new) 92
3.77. Yuvarlak, toparlak (round) 93
3.78. Kuru (dry) 94
4. SONUÇ 95
KAYNAKÇA 101

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo 1 Temel Sözcüklerin Karşılaştırmalı Tablosu 6
Tablo 2 O 21
Tablo 3 Zamirler İçin Sonuç Tablosu 23
Tablo 4 Köp, Köpük, Köprü 30
Tablo 5 Adım, At-, Ayak 61
Tablo 6 Al- 66
Tablo 7 Karın, Kursak, Kuru, Kur- 66
Tablo 8 İşit-, Duy- 72
Tablo 9 Bil- 73
Tablo 10 Öl- 74
Tablo 11 Yüz- 75
Tablo 12 Güneş 79
Tablo 13 Ay 80
Tablo 14 Taş-, Taş, Dış 83
Tablo 15 Toprak 84
Tablo 16 Ateş 86
Tablo 17 Yak-, Yan-, Işık 87
Tablo 18 Dağ 88
Tablo 19 Renkler 88
Tablo 20 Gece 90
Tablo 21 Yeni 92
Tablo 22 Yuvarlak 93
Tablo 23 Bağlantılı Sözcüklerin Oranı 98
Tablo 24 Bağlantılı Dillerin Oranı 99

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 1 Kök Sözcüğünün Kavram Alanları 47

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Alt.	Altay Türkçesi
BK K	Bilge Kağan Yazıtı Kuzey Yüzü
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
EDAL	Etymological Dictionary of the Altaic Languages
EJ.	Eski Japonca
ET.	Eski Türkçe
Evk.	Evenki (Mançu-Tunguzcanın lehçesi)
İng.	İngilizce
Jap.	Japonca
Kag.	Kagoshima (Japoncanın lehçesi)
Kor.	Korece
KT G	Kül Tigin Yazıtı Güney Yüzü
Kyo.	Kyoto (Japoncanın lehçesi)
Man.	Mançuca
MJ.	Modern Japonca
MK.	Modern Korece
MM.	Modern Moğolca
Moğ.	Moğolca
Neg	Negidal (Mançu-Tunguzcanın lehçesi)
OJ.	Orta Japonca
OK.	Orta Korece
OM.	Orta Moğolca
OT.	Orta Türkçe
PA.	Proto Altayca
P.Jap.	Proto Japonca
P.Kor.	Proto Korece
P.Moğ.	Proto Moğolca
P.Tung.	Proto Mançu-Tunguzca
P.Türk.	Proto Türkçe
S.Man.	Sözlü Mançu
Sol.	Solon (Mançu-Tunguzcanın lehçesi)
Tok.	Tokyo
TTR.	Türkiye Türkçesi
Tung.	Tunguzca
Y.Moğ.	Yazılı Moğolca

1. GİRİŞ

Türk, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon ortak bir kökten geldiğini ve bu dillerin akraba diller olduğunu savunan teoriye Altay dilleri teorisi adı verilmiştir. Ata dil Altay dili olarak adlandırılmıştır. Altay dilinden zaman içinde ayrılan dellire ise Altay dilleri ailesi denilmiştir (Ercilasun, 2011: 17). Japonca ve Korecenin Altay dilleri ailesine dahil olup olmadığı konusunda araştırmacılar ihtilaf yaşamış olsa da son zamanlarda bahsi geçen iki dil Altay dilleri ailesi içinde anılmaktadır (Ersoy, 2012: 45).

Türk, Moğol ve Mançu-Tunguz dilleri arasındaki benzerlekleri ilk kez fark eden, İsveçli subay Johann von Strahlenberg'dir. Strahlenberg, Tatar dilleri adını verdiği dil ailesini altı grupta sınıflandırmıştır (Poppe, 2018: 179).

Dilbilimi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Matthias Alexander Castrén, dil ailesi teorisi ile ilgili yeni bir dönem başlatmıştır. Castrén, Altay dillerine ilk kez lengüistik ölçütleri uygulamıştır. Castrén'e göre akrabalığı kanıtlamak için sadece eklemeli dilbilgisel yapı yetersiz kalmaktadır. Biçimbirimlerin bulunmasının gerekli olduğunu savunur (Poppe, 2018: 180-181).

Altay dilleri çalışmalarının bir disipline girişi ise W. Schott ile başlamıştır. W. Schott, Türkçe *z* Çuvaşça *r*, Türkçe *ş* Çuvaşça *l* ses denkliklerini bulmuştur. Gustaf John Ramstedt ise *Über die Konjugation des Khalka-mongolischen* adlı eserinde bu denkliklerin aynı zamanda Türkçe ile Moğolca arasında da olduğunu belirtir. Ramstedt'in ortaya koyduğu Türkçe ile Moğolca arasındaki denkliklerin ardından Zoltan Gombocz da bazı ses denklikleri bulmuştur. Poppe ise *Altaisch und Urtürkisch* (1926) adlı yazısında Ana Altayca *d-*, *c-*, *y-*, *n-, ń-* Moğolca *d-*, *c-*, *y-*, *n-* Ana Türkçe *y-* denkliğini ortaya koyarak konuyu Altay dilleri kapsamında sistemleştirmiştir (Ercilasun, 2011: 19-20).

Etymological Dictionary of the Altaic Languages I-III, Brill 2003 adlı eser ise Altay dilleri üzerine son zamanlarda yapılmış en büyük çalışmalardandır. Sergei Starostin, Anna Dybo ve Oleg Mudrak'a ait olan eserde 2800 civarında etimolojik çalışma yapılmış ve her bir sözcüğün Altay dil ve lehçelerinde bulunabilen karşılıkları verilmiştir (Ercilasun, 2011: 21).

Altay dillerinin akraba diller olduğunun reddi görüşünün Rémusat ile başladığını söylemek mümkünür. Bu görüşün ardından Clauson, Benzing, Doerfer, J.R. Krueger, K. Grønbech, Şçerbak ve Róna-Tas gibi isimler genetik akrabalığı reddetmişlerdir. Öte yandan, Poppe, Aalto, Ramstedt, Németh gibi isimler ise Altay dillerinin akraba diller olduğunu savunmuşlardır. Türkiye'de ise başta Talat Tekin, Osman Nedim Tuna ve Tuncer Gülensoy olmak üzere, araştırmacılar akrabalığın söz konusu olduğu görüşünde birleşmiş durumdadır (Ersoy, 2012: 45).

Gerard Clauson, temel Tunguzca söz varlığının Türkçe ve Moğolcanın söz varlığından oldukça farklı olduğunu ve ortak sözcüklerin aktarma sözcükler olduğunu belirtir. Clauson, yine aynı makalesinde Türkçe ve Moğolca söz varlığının tamamen farklı, ortak paydada buluşan sözcüklerin ise Türkçeden Moğolcaya aktarma sözcükler olduğunun şüphe götürmeyecek bir gerçek olduğunu belirtir (Clauson, 2017: 182).

Gerhard Doerfer de Altay dilleri teorisine karşı olan kabullenişini yine temel sözcükler üzerine kurmuştur. "Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu" adlı makalesinde temel sözcükleri; ana temel, ara temel ve yan temel adını verdiği başlıklara ayırmış ardından Altay dillerinde "ana temel" sözcüklerin hiçbirinin aynı olmadığını iddia etmiştir. Doerfer bu çalışmasında kendi seçtiği 11 "ana temel ve 5 "ara temel" sözcüğü referans almıştır (Doerfer, 1980-1981).

Tuncer Gülensoy Altayistik ve Mongolistik çalışmalarının önemini şöyle dile getirir: "Altayistik ve Mongolistik çalışmaları için mutlaka taze kana ihtiyaç vardır. Genç Türkologlardan en az yirmi kişi bu konulara eğilmeli, doktora düzeyinde çalışmalar yapmalıdır" (Gülensoy, 2017: 25-26).

Altayistik çalışmalarının önemi göz önünde bulundurularak, bu tezde, Türkoloji alanında morfoloji ve leksikolojiye nazaran daha bakir kalmış olan semantik üzerine araştırma yapılması amaçlanmıştır.

Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve Japon dillerinin tek bir kökenden geldiğini reddedenlerin en önemli dayanak noktalarından biri, temel sözcüklerin büyük kısmının fonolojik veya morfolojik açılardan uyuşmazlığıdır. Oysa Proto Altay dilinin zamanı bilinmediği ve örnekleri elimizde bulunmadığı için teoride bu

dilden türediği varsayılan diller arasındaki bağlantıyı fonolojik ve morfolojik açılardan araştırmak yetersiz kalacaktır. Şu halde semantik bağlamların incelenmesi, olgu ve kavramların neler ile bağlantılı olduğunu ortaya koymak, bu olgu ve kavramları karşılayan sözcüklerin oluşum evrelerini aydınlatmaya katkıda bulunacaktır.

Bu tezin amacı; Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve Japon dillerinde, temel sözcüklerin ve varsa bu sözcüklerin türeyenlerinin, semantik ve fonolojik açıdan karşılaştırılarak semantik yönlerden benzerliklerin ve/veya farklılıkların ortaya çıkartılması, bu yolla belirtilen dillerin köken birlikteliğinin araştırılması olmuştur.

Bu tezi alanda yapılan diğer çalışmalardan ayıran unsur, temel sözcüklerin sadece kendi anlamlarını değil aynı zamanda varsa türedikleri kökü ve yine varsa ilgili sözcüğün kökünden türeyen sözcükleri de incelemeyi hedeflemiş olmasıdır. Böylece temel sözcüklerde anlam değişmesi, genişlemesi, daralması veya kayması olmuşsa dahi köken ve kökteş sözcüklerin anlamına bakılarak hem Proto Türkçeye ışık tutmak hem de ilgili sözcük öbeklerinin muhtevalarındaki bağlamları ortaya koymak amaçlanmıştır. Öte yandan ilgili dillerin sözcük türetme mantıkları, kurguladıkları anlam bağlarındaki ortaklıklara da değinilmiş, böylece dillerin iç formlarına ulaşmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın bir diğer önemi ise kökenleri meçhul olan Türkçe sözcüklere ışık tutabilme potansiyeline sahip olmasıdır. Teze konu olan dillerin ortak bir kökten gelme ihtimalinden dolayı ilgili diller tarandığında mana ve ses bakımından benzerlik gösteren bazı sözcükler, dilimizde bulunan bazı kökü meçhul sözcüklerle eşleşmektedir. Bu hususlar tezde karşılaştırmalı olarak incelendi, ancak burada bir örnek vermekte fayda olacaktır. Örneğin, *kök* ile maddelenen temel sözcüğü tararken ulaşılan bir kökteş sözcük olan Proto Altay: **negle,* Japonca: *nè* "kök, köken(root), Korece: *nəl* "tahta, Tunguzca: Evk**.** *nelge "snag* (budak, engel), block (blok, kütle, engel), saddle (eyer, semer)", Moğolca: *neüle* "brushwood(çalı çırpı), block (blok, kütle, engel)" Türkçede kökeni belirsiz olan *engel* sözcüğüne iletmiştir. Burada sözcüğün *en* ve *gel* sözcüklerinin birleşiminden türemesindense, fonetik yönden benzer olan ve Altay dilleri ailesinde *engel, çalı çırpı, kütle, tahta, kök(bitki kökü)*

gibi anlamlara sahip olan **negle* sözcüğünden gelmesi daha olası kanaatine varılmıştır.

Bu şekilde, oluşan sözcüklerin ilgili dillerdeki semantik bağlamlarının kıyaslanması kültürel birlikteliğin örtüşüm düzeyini ortaya koyacağı gibi dillerin semantik açıdan üretme ve türetme eğilimi, ortaklığı ve/veya farklılıklarını da ortaya koyarak köken birlikteliğine ışık tutabilir.

Dillerin ilk sözcükleri olduğu varsayılan temel sözcüklerin, semantik bağlamlarının araştırılması, ortaklıkların ve/veya farklılıkların ortaya konulması dillerin oluşum evrelerine ışık tutarak kökenleri olduğunu varsaydığımız Proto-Altay dilini aydınlatması açısından da önemlidir.

Bu çalışmada, dillerin ilk sözcükleri olduğu varsayılan temel sözcüklerin, Altay dillerindeki durumu üzerinde durulmuştur. Morris Swadesh'in belirlediği temel sözcüklerin Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Kore ve Japon dillerindeki anlam ilişkileri, varsa her bir sözcüğün türeyenleri anlam bilimi yönünden incelenerek ortaklık ve/veya farklılıklar aranmıştır.

Bahsi geçen dillerde bulunan ilk sözcükler yani temel sözcükler semantik türeme/oluşum düzeyinde ortak bir mantıkta buluşuyorsa bu ortak mantık Proto-Altay dilinin mantığı olmalıdır, zira bahsi geçen diller ortak bir ata dilden geliyorsa ilk sözcükleri bu ata dilde oluşmuş olmalı ve bulunan bağlar ise bu dilin kalıntıları olmalıdır.

Bu tezde araştırma yöntemi ve türleri bakımından tarama yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle Swadesh'in temel sözcükler listesi ilgili dillerin söz varlığında taranmıştır. Taramada birincil kaynak olarak Sergei Starostin, Anna Dybo ve Oleg Mudrak'a ait olan "Etymological Dictionary of the Altaic Languages I-III" adlı eser kullanılmıştır. Fonolojik ve semantik eşleşmeler bahsi geçen eserde saptanmış, ardından çeşitli etimolojik sözlükler ile ilgili sözcüklerin köken, kök ve türeyenleri taranmıştır. Bağ bulunan sözcükler kök ve kökteş olarak aktarılmış olup Altay dillerinin ses denklikleri ile sağlaması yapılmış ardından semantik çıkarımlarda bulunulmuştur. Tezde genel olarak eş zamanlı (synchronic), art zamanlı (diachronic) ve karşılaştırmalı (comparative) bir yöntem uygulanmıştır.

Yapılan tarama sonucunda önceden belirlenmiş olan temel sözcükler, *italik* yapılarak belirginleştirilmiş, anlamları ise tırnak içinde aktarılmıştır.

Üzerinde çalışılacak olan temel sözcüklerin, Morris Swadesh'in (Swadesh, 1971) listesine göre çalışmamıza ilgili dillerdeki tabloları aşağıdaki gibidir. Ayrıca referans olması nedeniyle listenin hazırlanma dili olan İngilizce de tabloda yer almaktadır.

2. TEMEL SÖZCÜKLERİN KARŞILAŞTIRMALI TABLOSU

Not: Tabloda çağdaş ve yaygın kullanımda olan sözcükler kullanılmıştır.

Tablo 1 Temel Sözcüklerin Karşılaştırmalı Tablosu

No	İngilizce	Türkiye T.	Moğolca	Korece	Japonca	Mançu Tunguz
1	I	ben	bi	na, ce (humble)	watashi	bi
2	you(singular)	sen	či	ne, ni (familiar)	anata	si
3	he	o	ter	ku	kare	i, tere
4	we	biz	bid	wuli, cehuy (humble)	watashitachi	be, muse
5	you(plural)	siz	ta	nehuy (familiar)	anatatachi	suwe
6	they	onlar	ted nar	kutul	karera	ce, tese
7	this	bu	ene	i	kore	ere
8	that	şu, o	ter	ku (medial),	sore	tere

				ce (distal)		
9	here	burada, bura, burası	end	yeki, ikos	koko	uba
10	there	orada, şurada	tend	keki, kukos, ceki, cekos	soko	tuba
11	who	kim	hen	nwukwu, nwuka (nominative)	dare	we
12	what	ne	yuu	mwues, [adj.] mwusun	nani	ai
13	where	nerede, hani	haan	eti	doko	yabade, aibide
14	when	ne zaman, kaç, kaçta	hezee	encey	itsu	atanggi
15	how	nasıl	yaaž	etteh-key	ikaga	absi,

						adarame
16	not	değil, yok, -mA	güy	an(i)	-nai	waka, akū
17	all	tüm, bütün, hep	büh	[adj.] motun, [adv.] motwu	subete, mina	eiten gemu
18	many	çok	olon	manh-ta	ooi	labdu geren
19	many	bazı, kimi, birkaç, biraz	zarim	etten, cokum	sukoshi	ememu ududu
20	few	az	tsöön	cokum	sukunai	komso
21	other	başka, öbür, diğer, öteki	öör	talun	hoka	gūwa
22	one	bir	neg	hana, han	hito	emu
23	two	iki	hoyor	twul, twu	futa	juwe

24	three	üç	gurav	seys, sey	mi	ilan
25	four	dört	döröv	neys, ney	yo	duin
26	five	beş	tav	tases	itsu	sunja
27	big	büyük, ulu	tom	khu-ta	ōkii	amba
28	long	uzun	urt	kil-ta	nagai	golmin
29	small	küçük	žižig, žaal	cak-ta	chīsai	ajige
30	woman	kadın	emegtey	kyeycip, kas, yeca	onna, me	hehe
31	man (adult male)	erkek, er, adam	er hün	sanai, namca	otoko, o	haha
32	man (human being)	insan, kişi	hün	salam	hito	ile
33	fish	balık	amʹtan	mwulkoki	uo, sakana	nimaha
34	bird	kuş	šuvuu	say	tori	gas'ha ('large bird,

						fowl') cecike ('small bird, songbird')
35	dog	köpek, it	nohoy	kay	inu	indahūn
36	louse	bit	böös	i	shirami	cihe
37	tree	ağaç	mod	namwu	ki	moo, hailan
38	seed	tohum	ür	ssi	tane	use
39	leaf	yaprak	navč	iph	ha	abdaha
40	root	kök, damar	ündes	ppwuli	ne	fulehe, da
41	bark (of a tree)	kabuk	holtos	namwukkepcil, mokphi	juhi, kihada	notho
42	skin	deri, ten	ar′s	salkach	kawa	sukū

43	meat	et	mah	koki, sal	niku, shishi	yali
44	blood	kan	tsus	phi	chi	senggi
45	bone	kemik	yas	ppye	hone	giranggi
46	fat (noun)	yağ	ööh	kilum	abura	tarhūn
47	egg	yumurta	öndög	al	tamago	umhan
48	horn	boynuz	ever	ppwul	tsuno	uihe
49	tail	kuyruk	süül	kkoli	o, shippo	uncehen
50	feather	tüy, yün	öd	kisthel	hane	dethe, funggala
51	hair	saç, kıl	üs	thel(-ek)	kami	funiyehe
52	head	baş, kafa	tolgoy	meli, taykali (as of animals)	atama	uju

53	ear	kulak	čih	kwi	mimi	šan
54	eye	göz	nüd	nwun	me	yasa
55	nose	burun	hamar	kho	hana	oforo
56	mouth	ağız	am	ip, cwutung-i (as of animals)	kuchi	angga
57	tooth	diş	šüd	i, ippal (as of animals)	ha	weihe
58	tongue (organ)	dil	hel	hye	shita	ilenggu
59	fingernail	tırnak	hums	sonthop	tsume	hitahūn
60	foot	ayak, taban	höl	pal	ashi	bethe
61	knee	diz, dirsek, topuk	övdög	mwuluph	hiza	tobgiya

62	hand	el, kol	gar	son	te	gala, falanggū (palm of the hand)
63	belly	karın, kursak, göbek	gedes	pay	hara	hefeli
64	neck	boyun	hüzüü	mok	kubi	monggon, gen
65	breast	göğüs, meme, emcek	höh	kasum, cec	mune (chest) chichi (female organ)	tunggen (chest) huhun (breasts)
66	heart	yürek, kalp	zürh	yemthong, simcang	kokoro, shinzō	niyaman
67	liver	karaciğer, bağır	eleg	Kan, ae	kimo, kanzō	fahūn
68	to drink	iç-	uuh	masi-ta	nomu	omi-

69	to eat	yemek, aş	ideh	mek-ta	taberu	je-/jefu ('eat!')
70	to bite	ısır-, dişle-	hazah, ümheh, zuuh	mwul-ta	kamu	sai-
71	to see	gör-	üzeh “watch”, harah “look at”	po-ta	miru	sabu-
72	to hear	işit-, duy-	sonsoh	tut-ta	kiku	donji-
73	to know	bil-	medeh	al-ta	shiru	sa-
74	to sleep	uyu-	untah	ca-ta	neru	amga-šabura-
75	to live	yaşa-, otur-	am′drah	sal-ta	ikiru	banji-
76	to die	öl-	üheh, nas barah	cwuk-ta	shinu	buce-
77	to kill	öldür-	alah	cwuki-ta	korosu	wa-
78	o swim	yüz-	seleh	hey-ta	oyogu	ebiše-muke selbi-

79	to fly	uç-	niseh	nal-ta	tobu	deye-
80	to walk	yürü-	alhah	keT-ta	aruku	okso-yabu-
81	to come	gel-	ireh	o-ta	kuru	ji-
82	to lie (as in a bed)	yat-, uzan-	hevteh	nuW-ta	neru	dedu-
83	to sit	otur-	suuh	anc-ta	suwaru	te-
84	to stand	kalk-, dikil-	zogsoh	se-ta	okiru	ili-
85	to give	ver-	ögöh	cwu-ta	ataeru	bu-
86	to say	de-, söyle-	heleh	koT-ta (obsolete), mal-ha-ta	iu	hendu-gisure-se-
87	sun	güneş	nar	hay	hi	šun
88	moon	ay	sar	tal	tsuki	biya
89	star	yıldız	od	pyel	hoshi	usiha

90	water	su	us	mul	mizu	muke
91	rain	yağmur	boroo	pi	ame	aga
92	stone	taş	čuluu	to, pawi	ishi	wehe
93	sand	kum	els	molay	suna	yonggan
94	earth	yer, yeryüzü, dünya	delhiy	hulk	tsuchi	na
95	cloud	bulut	üül	kulum	kumo	tugi
96	smoke	duman	utaa	nay, yenki	kemuri	šanggiyan
97	fire	od, ateş	gal	pwul	hi	tuwa
98	ash	kül	üns, nuram	cay	hai	fulenggi
99	to burn	yak-, yan-	šataah	tha-ta, kwup-ta	moeru	deiji-
10	road	yol	zam	kil	michi	jugūn

0						
101	mountain	dağ	uul	moy (archaic), (en-)tek, san	yama	alin
102	red	kızıl, kırmızı, al	ulaan	pwulk-ta, ppalkah-ta	aka	fulgiyan
103	green	yeşil	nogoon	phwulu-ta, cholok	midori	niowanggiyan
104	yellow	sarı	šar	nwulu-ta, nolah-ta	ki	suwayan
105	white	ak, beyaz	tsagaan	huy-ta, hayah-ta	shiro	šanyan
106	black	kara, siyah	har	kem-ta, kkamah-ta	kuro	sahaliyan
107	night	gece	šönö	pam	yoru	dobori
108	warm	sıcak, ılık	dulaan	teW-ta, ttatus-ha-ta	atatakai	bulukan, halukan

109	cold	soğuk, serin	hüyten	chup-ta, cha-ta	samui	šahūrun
110	full	dolu	düüren	cha-ta, pulu-ta, katuk	michita	jaluka
111	new	yeni	šin	say	atarashii	ice
112	good	iyi	sayn	coh-ta	ii	sain
113	round	yuvarlak, toparlak	duguy	twungkul-ta	marui	muheliyen
114	dry	kuru	khurai	malu-ta	kawaita	olhon
115	name	ad, isim	ner	ilum	na	gebu

3. SÖZCÜKLER

Bu kısımda sözcükler maddeler halinde verilecektir. Maddeler Türkiye Türkçesi ve parantez içinde İngilizce olarak ve başlıklar altında ele alınacaktır. Her sözcük ilgili dillerdeki karşılıkları ile madde altında verilecek olup, bu sözcüklerin varsa türemiş olanları da aktarılacaktır. Türemiş olan sözcükler arasındaki anlam bağı araştırılarak ilgili dillerin, sözcük türetme eğilimlerinde semantik bir paralellik olup olmadığı araştırılmıştır.

3.1.Ben (ı)

P.Türk. **be,* TTR. *ben*
Moğolca: *bi*
Korece: *na, ce*
Japonca: *watashi,* P.Jap. **ba,* OJ. *wa,* MJ. *Watakushi,* Tok. *Watashi*
Mançu-Tunguzca: *bi* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 342)

Bu sözcükte fonolojik benzerlikler açıkça ortadadır. Türemenin semantik açıdan paralelliğini ise yine bir şahıs zamiri olan birinci çoğul şahısta gözlemleyebiliriz.

Türkçe, Moğolca ve Japonca örneklerinde paralellik şu şekildedir:

TTR.**be>biz*
Moğ. **bi>bid*
Jap. *******ba>wa>ware, watakusi>watashitachi*

Maddenin fonolojik tahlili PA. b- ~ Türk. b- ~ Moğ. b- ~ Jap. p > w şeklindedir. Korece'de ise 1. çoğul şahıs zamiri ile 1. tekil şahıs zamiri arasında paralellik gözlemlenmemekle birlikte Korece'de var olan 1. çoğul şahsı ifade eden sözcüğün yine *bi kökünden geldiği düşünülebilir.

*"*buri>uri"* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 342)

Bu maddede genel olarak ilgili dillerde bulunan 1. tekil şahıs ve 1. çoğul şahıs zamirlerinin türetiminde ortak bir kökün varlığı gözlemlenmiştir. Oysa farklı bir dil ailesinde bulunan İngilizcede 1. tekil şahıs (I) ve 1. çoğul şahıs (we) arasında bir

ortaklık gözlemlenmemektedir. Şu halde bu madde için köken ve anlam birlikteliğinin yanı sıra biçimbilgisel denklik de söz konusu olmalıdır.

3.2.Sen (you)

TTR. *sen*, P.Türk. **se*
Tung. *si*
P.Jap. **si* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1237-1238)

Yukarıdaki örneklerde fonolojik paralellik gözlemlenmekle beraber kayda değer bir semantik türetim paralelliğine rastlanmamıştır. Öte yandan Moğolca ve Korece 2. Şahıs zamirlerini de aktarmakta fayda var.

Korece: *ne, ni*
Moğolca: *çi*

3.3.O (he)

P.Tung. **u* "bu, o" Man. *u-ba*
P.Türk. **o(-l)* "bu, o" , OT. *o-l*

Diğer ilgili dillerde "o" anlamlı sözcükleri de aktarmakta fayda vardır.

Moğolca: *ter* "o"
Korece: *ku* "o"
Japonca: *kare* "o"

Bu sözcüklerde fonetik bir örtüşme görünmese de sözcüklerin türeyenleri Altay dillerinde ortak bir türetim eğilimi olduğunu göstermektedir. Bahsedilen bu eğilim ortaklığı zamirler bölümünün sonunda toplu olarak aktarıldı.

3.4.Biz (we)

1. çoğul şahıs zamiri olan *biz* sözcüğüne birinci madde olan *ben* maddesinde değinilmiştir.

3.5.Onlar (they)

3. çoğul şahıs için kullanılan *onlar* anlamlı sözcükler, ilgili dillerin her birinde *o* anlamlı sözcüklerden türemiştir. Bu bir, sözcük türetim eğilimi ortaklığıdır.

Türkçe: *o > onlar*
Moğolca: *ter > ted nar*
Korece: *ku > kutul*
Japonca: *kare > karera*
Tunguzca: *tere > tese*

3.6.Bu (this)

Bu madde 3.8. Madde ile ortak incelenecektir.

3.7.Şu, o (that)

Tablo 2 O

İng.	TTR.	Moğ.	Kor.	Jap.	Tung.
he/ she	*o*	*ter*	*ku*	kare	*i, tere*
that	*şu, o*	*ter*	*ku (medial), ce (distal)*	sore	*tere*

Moğolca ve Tunguzca arasında fonetik benzerlikler mevcuttur. Öte yandan dikkat çekmek istenilen husus, işaret zamiri olan "*şu, o*" zamirleri ilgili dillerde, 3. tekil şahıs için kullanılan sözcükler ile ortak kullanılmaktadır. Japonca bu ortak kullanım paralelliğinin dışında kalmıştır. Yine Altay dilleri dışında kalan İngilizce, bu parallelliği göstermemektedir.

3.8.Burada, bura, burası (here)

İlgili diller incelendiğinde, Tunguzca haricindeki dillerde "*burada*" sözcüğünün, işaret zamiri olan "*bu*" anlamlı sözcüklerden türediği gözlemlenmektedir. Bu durum, sözcük türetim eğilimi ortaklığıdır.

Türkçe: *bu > burada, bura, burası*
Moğolca: *ene > end*
Korece: *i > ikos*
Japonca: *kore > koko*
Tunguzca: *ere* "bu" ,*uba* **"**orada**"**

Tietze, sözcüğü *bura < bu + ara* olarak aktarmış ve ardından bu sözcüğün yön eki olan *+ra* ile ilgisi olup olmadığının henüz kesinleşmediğini ifade etmiştir (Tietze, 2002, s. 396). Oysa örnekler incelendiğinde Moğolca *bu > bura* anlamına gelen *ene > end* yapısı ile karşılaşılmakta ve *"end"* sözcüğünün sonundaki *+d* eki Moğolca yönelme/bulunma ekidir. Nitekim Ersoy, bu sözcüğün *n, m, l, ng* seslerinden sonra *+d* olarak kullanıldığını belirtmiştir (Ersoy, 2012, s. 277). Bu durum bir paradigmatik morfoloji örneği olarak kabul edilebilir ve *bu + ara* yapısındansa *bu + rA* yapısının daha doğru olduğunu ortaya koyabilir.

3.9.Orada, şurada (there)

İlgili diller incelendiğinde; Türkçe, Moğolca ve Korecede "orada" anlamlı sözcüğün, işaret zamiri olan "o" anlamlı sözcüklerden türediği gözlemlenmektedir.

Bir önceki madde olan*"bura"* maddesinde tespit edilen zamir + yönelme hali eki durumunu bu madde de desteklemektedir. Yine Türkçe ve Moğolca sözcüklerde aynı görevdeki sözcüklere aynı görevdeki ekler getirilmiş ve paralel bir türetim sağlanmıştır. Sözcüklerin fonolojik yapıları bınzer olmasa da bu maddeler dillerin sözcük türetme mantığının ortak olduğunu gösterir niteliktedir.

Türkçe: *o > ora*
Moğolca: *ter > tend*
Korece: *ku > kukos*

Japonca ve Tunguzcada ise bu türetim paralelliği gözlemlenmemektedir.

Japonca: *kare* “o”, *soko* “orada”

Mançu-Tunguz: *i, tere* “o” , *tuba* “orada”

Zamirler İçin Sonuç

Tablo 3 Zamirler İçin Sonuç Tablosu

İngilizce	**Türkçe**	**Moğolca**	**M-Tung.**	**Japonca**	**Korece**
I	ben	bi	bi	wa->watashi	na, ce
We	*be>biz	*bi>bid	be	*ba>wa>ware, watakusi>Watashitachi	*buri>uri
You	sen	çi	si	si	ne, ni
This	bu	ene	ere	kore	i
Here	bu>burada,bura,	ene> end	uba	kore > koko	i> ikos
he/she	o	ter	i, tere	kare	ku
That	şu, o	ter	tere	sore	ku (medial), ce (distal)

They	onlar	ter> tednar	tere> tese	kare> karera	ku > kutul
There	o> ora	ter> tend	tuba	sore > soko	ku > kukos

Bu tablodan çıkan sonuçlar şu şekildedir.

1. Korece haricindeki dillerde 1. tekil şahıs zamirleri ortak fonolojik özelliklere sahiptir.
2. Korece haricindeki dillerde 2. tekil şahıs zamirleri ortak fonolojik özelliklere sahiptir.
3. Korece haricindeki dillerde 1. çoğul şahıs ekleri 1. tekil şahıs eklerinden türemiştir. Bu durum dillerin sözcük türetme eğilimlerinde ortaklığı göstermektedir, ayrıca paradigmatik morfoloji örneği olarak sayılabilir.
4. Korece 1. çoğul şahıs zamiri Altay dillerindeki tekil şahıs kökleri ile fonolojik ortaklık göstermektedir.
5. 3. çoğul şahıs ekleri 3. tekil şahıs eklerinden türemiştir. Bu durum dillerin sözcük türetme eğilimlerinde ortaklığı göstermektedir ayrıca paradigmatik morfoloji örneği olarak sayılabilir.
6. Dillerin kendi düzeylerinde şahıs zamirleri ve işaret zamirleri aralarında fonolojik eşleşmeler gözlemlenmektedir. bkz. *he/she = that*
7. *bu> bura, o > ora* gibi türetimler dillerin büyük kısmında gözlemlenmektedir. paradigmatik morfoloji örneği olarak sayılabilir.
8. Köklerin aynı fonolojik değerlere sahip olduğu örneklerde ve farklı fonolojik değerlere sahip olduğu örneklerde ortak nokta ilgili dillerin sözcük türetme eğilimleridir. Tablo incelendiğinde Altay dillerinde paradigmatik morfoloji paralellikleri gözlemlenebilir.
9. Altay dilleri dışında olan İngilizce, zamirler arasında bu şekilde bir bağlantı ortaya koymamaktadır.

Vovin, morfolojinin genel olarak kelime bilgisinden daha sistematik ve kararlı olduğunu belirterek diller arası genetik ilişkinin paradigmatik morfoloji temelinde ispatının mümkün olacağını aktarır (Vovin, 2005: 73-74).

Paradigmatik morfoloji, dilde bir kuralın morfolojik olarak kendisini göstermesine verilen isimdir. Geert Booij; *buy>buy**er***, *eat>eat**er*** gibi yapıları paradigmatik morfolojiye örnek gösterir ki bu terim ayrıca sözcük türetmekle de ilgilidir (Booij, 2007).

Ayrıca paradigmatik sözcüksel ilişkilerde olması gereken özellikler şunlardır:

-Aynı sözcük kategorisine ait olmak.
-Sözdizimsel bir yapıda aynı sözdizimsel konumu doldurmak.
-Aynı anlamsal işleve sahip olmak (Glosarry of Linguistic Terms, 2020).

Yukarıda verilen tablo ve sonuçlar bu bilgiler ışığında incelendiğinde, paradigmatik morfoloji örneklerinin paralellikleri gözlemlenebilir, zira ilgili diller, benzer mantıkla sözcükleri türetmiş durumdadır. Dahası, türeyen ve türemiş sözcüklerde; kategori, sözdizimsel konum ve anlamsal işlev eşdeğerlik gösterir. (Ör.: Bazı işaret zamirlerinin şahıs zamirlerinden türemesi yahut çoğul şahısların tekil şahıslardan türemesidir.)

Türeyen ve türemiş sözcüklerde eşdeğerlik olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu sözcüklerin aynı zamanda türetim yolları da benzer durumdadır. Bilindiği üzere ilgili örneklerde (*ben>biz, sen>siz, o>onlar*) Türkçe, türetim yolu olarak çokluk ekini kullanmaktadır. Bu bilgiler ışığında ilgili dillerin türetim yollarına bakmakta fayda olacaktır.

Japoncada durum şu şekildedir:

Japoncada bazı sözcükleri çoğul yapmak için "rendaku" adı verilen bir yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntem şu şekilde işler: *yama "dağ" > yamayama "dağlar, hito "insan"> hitobito "insanlar"*, fakat ilginçtir ki "Japoncada sadece şahıs ve işaret zamirlerine çokluk eki gelmektedir. Bu çokluk ekleri ise: *tachi, gata ve ra*'dır" (asialogy, 2020). *Kare "*o*" > Karera "*onlar*", watashi "*ben*" > watashitachi "*biz*",*

*kore "*bu*"* > *korera "*bunlar*"*. Görüldüğü üzere ilgili örnekler Türkçedeki gibi çokluk ekleri ile türetilmiş durumdadır.

Bilindiği gibi temel sözcükler dillerin ilk sözcükleri olarak kabul edilir ve bu sözcüklerin diğer sözcüklere oranla daha az değişmesi beklenir. Japonca çokluk eklerinin sadece temel sözcükler düzeyinde var olması, çokluk eklerinin rendaku yöntemine kıyasla daha arkaik olma ihtimalini arttırmaktadır. Nitekim temel sözcüklerde var olan tüm çoğul sözcükler çokluk eki almış durumdadır ve rendaku yönteminin izi bulunmamaktadır.

Poppe, Altay dillerinin hiçbir zaman amorf olmadığını belirtir ve hiçbir ekin ve takının olmadığı bir zamanın varlığını imkânsız olarak görür (Poppe, 2018: 264). Şu halde bir diğer seçenek, rendaku yönteminin bir seçim oluşudur. Japonca, bünyesinde bulunan ikilemeleri çoğul yapımı işlevine evriltmiş ve çokluk eklerini kullanmayı bırakmış olabilir. Öte yandan eğer Türkçe ve Japonca tek bir ata dilden geliyorsa, Japoncada çoğul yapımında kullanılan rendaku yönteminin izleri Türkçede de bulunabilir. Örneğin, Türkçe, "*koca adam"* öbeğini tekil şahıs için kullanırken "*koca koca adam"* öbeğini kabul etmez ve nitelenen sözcüğe çokluk eki ister çünkü anlam çoğuldur. Yahut "*çoluk çocuk geldi.*" Cümlesinde yine tekil bir şahıs algılayamayız ve ortada nitelenen olmayınca çokluk ekine de ihtiyaç duyulmaz.

Vecihe Hatiboğlu, ikilemeler ve ikizlemeleri açıkladığı eserinde, bu kurulumların anlamı güçlendirmek için kullanıldığını belirtmektedir (Hatiboğlu, 1964, s. 226-228). Ayrıca Nadir İlhan, ikilemelerin bir işlevinin de çokluk yapmak olduğunu belirtmekte ve kucak kucak çiçek örneğini vermektedir (İlhan, 2009, s. 195).

Özetle Türkçe ve Japonca, ilgili örnekleri aynı türetim yöntemiyle ve aynı paradigmatik morfoloji unsurlarıyla türetmişlerdir. Öte yandan Japoncada kullanılan rendaku yönteminin izleri Türkçede mevcut olduğu kanaatine varılmıştır. Bu bilgilerden hareketle, Türkçede çoğul anlamı katan ikilemeler, Japoncada bulunan rendaku yöntemiyle derinlemesine kıyaslanmalıdır.

Moğolcada durum şu şekildedir:

Örneklerde belirtilen Moğolca **bi>bid ve ter > tednar* türeyişleri yine ortaya koyuyor ki türetim yolu Moğolcada da Türkçe ve Japoncadaki gibi eşdeğer paradigmatik morfoloji unsurları vasıtası ile gerçekleşmiştir.

Ersoy, Moğolca ve Türkçe arasında ortak olduğu düşünülen çokluk eklerini şu şekilde sıralar:

- ET. +*lAr*, KM. +*nAr*, ÇM. +*nAr*
- ET. +*An*, KM. +*n*
- ET. +*t*, KM. +*d*
- ET. +*z*, KM. +*s* (Ersoy, 2012: 254)

Mançucada durum şu şekildedir:

Tere "o" >*tese* "onlar"

Mançucada *–sA* genel çokluk ekidir. Ör. *Amban> ambasa* "memurlar", *age>agese* "prensler" (Peeters, 1940: 359),

Korecede durum şu şekildedir:

Korecede direktif eki *~\-re, Türkçede olduğu gibi bazı zarflarda bulunmaktadır: Orta Korece *ire* "bura, buraya" < i "bu " (Choi, 1991: 44). Görüldüğü üzere yine eşdeğer görevdeki sözcükler, eşdeğer görevdeki ekler vasıtasıyla türetilmiş ve yine eşdeğer görevde kullanılmıştır.

3.10. Tüm, bütün, hep (all)

Bu madde 3.11. Madde ile birlikte ele alınacaktır.

3.11. Çok (many)

Çok: (s) miktarca bol olan.

Çok sözcüğünün türeyenleri için yapılan taramada DLT'de *çokra-* eylemi ile karşılaşılmıştır.

Örnekler:

"*Mıngar çokra(dı):* Pınar kaynadı ve suyu tencerede kaynar gibi oldu" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 467) .

"*Eşiç çokra(dı):* Tencere içinde bulunan keşkek ve lapa gibi katı şeyden dolayı kaynadı. Kaynama sulu bir şeyden ise buna çokradı denmez kaynadı denir" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 467).

"*Çokrama yul:* bol sulu kaynağın gözü" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 216).

İlgili dillerde *"çok"* anlamlı sözcüklerden bu şekilde bir türetim paralelliği olmamakla beraber Türk lehçelerinde kullanılan ve çok anlamına gelen *köp* sözcüğünün türeyenleri ile paralellik gözlemlenmiştir.

Köp kökünden türeyen sözcükler Türk dilinde incelendiğinde karşılan sözcüklerden bazıları şunlardır:

Köpek:

OT. *köpek* < ET. *köp +Ak*
Nişanyan, "*köpek*" sözcüğünün "*köp*" sözcüğünden geldiğini şu şekilde aktarır: **"**ET it yerine 11. yy'da yaygınlaşan mecazi tabirdir. Küçüklük ve tekillik ifade eden *+Ak* ekiyle, muhtemelen "it sürüsü gibi çok olan şeyin teki" gibi bir anlam ifade eder" (Nişanyan, 2002)[1].

Köprü:

Gülensoy, sözcüğü 'Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan = ET. *köbrüg*, OT *köprüg* < *köb(/p/v) + rü +g*' şeklinde aktarmaktadır.

Ayrıca Doerfer de *köprü* sözcüğünün kökünün Türkçe "*köp*" olduğunu kabul eder (Doerfer, 1963: 585).

[1] https://www.nisanyansozluk.com/?k=k%C3%B6pek Erişim Tarihi: 22.09.2019

Köpük:

ET: [Irk Bitig, <900]
titir buğra men. ürüŋ köpükümin saçar men. ET *köpük* < ET **köprük* < ET *köpür-* "kabarmak" *+Uk* (Nişanyan, 2002)[2].

Ayrıca Doerfer *köpük* sözcüğünün kökünün Türkçe "*köp*" olduğunu kabul eder (Doerfer, 1963: 585). Türkçede; *çok, köp, köpük*, ve *köprü* sözcükleri arasındaki anlam bağı açıkça gözlemlenmektedir.

İlgili diller incelendiğinde, *köp* sözcüğünün varlığı bazı anlam değişiklikleri ile de olsa saptanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, *köp* "çok" kökü ilgili dillerde anlam değişikliklerine uğrasa da bahsi geçen diller Türkçede olduğu gibi *köprü* ve *köpük* anlamlı sözcükleri yine bu kökten türetmiştir.

3.11.1 Köp Kökünün İlgili Dillerdeki Durumu

Moğolca: P.Moğ. **köb-cin*, MM. *gubcin* "bütün, tüm (whole, all)"
Korece: P.Kor. **kop-* MK. *Kop-* "iki kat arttır- (increase twofold)"
Japonca: P.Jap. **kupa-pa-* OJ. *kupapa*, MJ. *Kufafa* "ekle-, kat-, arttır-(add)"
Tunguzca: P.Tung. **xup-* Evk. *upkat, upure*, Neg. *opkal*, Ul. *xupala* "tüm, bütün, her, beraber, birlikte(all, to gether)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 840)

Görüldüğü üzere köp kökü ilgili dillerde bulunmakla birlikte kökteki anlam genellikle bir diğer temel sözcük olan tüm, bütün anlamına işaret etmektedir.

3.11.2 Köp Kökünden Türeyenlerin İlgili Dillerdeki Durumu

3.11.2.1 Köpük/Köpür-

Türkçe: ET. *köprük*, TTR. *köpük*
Moğolca: P.Moğ. **Köge-* , YMoğ. *kögege-, köge-, kögere-* "köpür- (to foam)"
Korece: P.Kor. **kephum* MK. *kephum* "köpük (foam)"
Tunguzca: P.Tung. **xapu-*, Man. *xafun, xofon* "köpük (foam)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 840).

[2] https://www.nisanyansozluk.com/?k=k%C3%B6p%C3%BCk Erişim Tarihi: 22.09.2019

Altay dillerinde söz başı için PA. k- ~ Türk. k- ~ Moğ. k- ~ Man. x- ~ Jap. k- ~ Kor. k- denkliği mevcuttur. Bu denklik Tunguzcanın söz başındaki durumunu açıklamaktadır. Tunguzca için söz ortası -f- ise yaygın bir ses değişimi olan p > f ile açıklanabilir zira Korece –ph- sesi bu geçiş için bir ara basamak olarak görülebilir. Moğolca –g- sesi için bilinen bir denklik mevcut değildir.

3.11.2.2 Köprü

Türkçe: P.Türk. **köpür + üg*, ET. *köprüg*, OT. *köprüg*, TTR. *köprü, körpü*
Moğolca: P.Moğ. **kögürge* , MM. *ke'urge*, YMoğ. *kögürge* "köprü (bridge)"
Tunguzca: P.Tung. **xupuru*, Evk. *hufuru* "köprü (bridge)"
Japonca: P.Jap. **kapara*, OJ. *kapara*, MJ. *kafara* "Sığ (shallow)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 840-841)

Tablo 4 Köp, Köpük, Köprü

İngilizce	Türkçe	Moğolca	Japonca	Korece	Mançu-Tunguz
Many	köp (çok)	köb-cin (tüm, bütün)	kufafa-, kuwae- (ekle-)	kop-ha- (ikiye katı, ikiye katlamak, arttırmak)	xupala (tüm, bütün)
Foam, to swell	köpük köpür-	köge-, kögege- (köpür-)		Kephum (köpük)	xafun, xofon (köpük)
Bridge	köprü	kögürge (köprü)	kafara (sığ)		hufuru (köprü)

Görüldüğü üzere, ilgili dillerde *çok, hep, tüm, arttırmak* anlamlarına gelen köp kökünden türeyen sözcüklerde paralellik mevcuttur. Türkçe, Moğolca, Korece ve Tunguzca bu kökten *köpük/köpür*- anlamlı sözcükleri türetirken; Türkçe, Moğolca, Japonca ve Tunguzca yine aynı kökten *köprü* anlamlı sözcükleri de türetmişlerdir. Kök sözcük olan *köp "çok"* sözcüğünde anlam sadece bağlantısal iken türeyen iki sözcükte anlam büyük ölçüde birebir örtüşmektedir. Şu halde kök anlam kaymasına uğramış olsa bile kökten türeyenler anlamı muhafaza etmiş olabilir öte yandan bir diğer seçenek ise *köp* sözcüğünün de bir türeyen olmasıdır ve böylece *köp, köpük, köprü, köpür*- sözcükleri tek bir kökten geliyor olabilir. Öte yandan farklı bir dil ailesinde olan İngilizcede bahsi geçen anlamlı sözcükler çok farklı fonetik değerlere sahiptir. Bu durum Altay dillerinin sözcük türetme eğilimlerindeki ortaklığı ortaya koymaktadır.

Japonca köpük ve Korece köprü anlamlı sözcüklerde türetim paralelliği tespit edilememiştir. Yine de burada bu sözcükleri ayrıca vermekte fayda var.

Japonca: *awa, foam* **"**köpük"
Korece: *tari, dali* **"**köprü"

3.12. Az (few)

Türkçe, Moğolca ve Tunguzcada ortak kök gözlemlenmektedir.

Türkçe: P.Türk. **ar*, OT. *az*
Moğolca: P.Moğ. **araj*, MM. *aran*, YMoğ. *arai* "pek az, güçlükle (just a little, scarcely)"
Tunguzca: P.Tung. **ara*, Evk. *aran*, Man. *arqan* "pek az, güçlükle (just a little, scarcely)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 315)

Bu maddede Altay dillerinin en belirgin denkliklerinden olan zetasizm/rotasizm denkliği kendini göstermektedir. Türkçe z ~ Altay dilleri ve Çuvaşça r.

Öte yandan Korece ve Japonca için Starostin tarafından ayrıca bir karşılaştırma yapılmıştır:

Japonca**:** P.Jap. **suku-, sukua-,* OJ. *sukuna, sukwosi,* MJ. *sukosi, sukuna* Tok. *Sukoshi, sukuna* "az (few)"
Korece**:** P.Kor. *hok-* MK. *hok-* "küçük, az (small, few)"

Az kökünden türeyen *azınlık* anlamlı sözcükler incelendiğinde bir paralellik bulunamamıştır.

3.13. Başka (other)

Başka sözcüğü baş sözcüğünden türediği için 37. Madde olan baş maddesinde ele alınacaktır.

ET. *baş* + *ka* > OT. *başka*

Tietze: *başka / başga* < *baş* + *ga* (Tietze, 2002, s. 291)

3.14. Bir (one)

ET: bir kişi yanılsar uguşı bodunı bişükine tegi kıdmaz ermiş (KT G6)
(Tekin, 2010, s. 20).

ET: birinç neng "bir şeyin birincisi" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 499).

İlgili dillerde "bir" anlamlı sözcüklerin durumu

Türkçe: P.Türk. **bir*, TTR. Bir
Japonca: P.Jap. **piti,* OJ. *pjito,* MJ. *fito,* Tok. *hitotsu,* Kyo. *hitotsu,* Kag. *Hitotsu* "bir" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 364)

Hitotsu Japoncada nesneleri saymak için kullanılır ve bir anlamına gelmektedir. Bunun dışında bir diğer "bir" anlamlı sözcük *ichi* sözcüğüdür.

Japonca ve Türkçe dışında Korece ve Moğolcada da yaşayan bir köktür. Anlam farklılıkları göstermekle beraber asıl olan anlamdan çok uzaklaşmamıştır.

Moğolca: P.Moğ.**büri* "tüm, hepsi, her biri" MM. *buri*

Moğolcada *büri* sözcüğünün "*tüm, hepsi, her biri"* anlamlarını ihtiva etmektedir. Bu durum, Türkiye Türkçesinde yine *bir* kökünden türeyen; *birlik, birleş-*, *birik-* sözcükleri ile çok da uzak olmayan bir anlam paralelliği göstermektedir.

Korece: P.Kor. **piri*, "birinci, başla-" MK. *piris*, *piriso-*

Korecede ise aynı kökü sıra sayı sıfatı ve *başla-* eylemi olarak görmekteyiz. Anlam bağı Korecede de oldukça aşikâr durumdadır.

Altay dillerinde söz başı için PA. *b- ~ Türk. *b- ~ Moğ. *b- ~ Man. *b- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur. Yukarıdaki örnekler bu denklik ile uyuşmaktadır.

3.14.1 Bilek

Türkçe baz alınarak *bir* kökünden türeyen sözcükler incelendiğinde dikkat çeken bağlam, "*bilek*" anlamlı sözcüklerde gözlemlenmiştir.

Nişanyan, bilek sözcüğünü ET. **bile-* "bağla-" sözcüğüne ve buradan da < ET. *bir* sözcüğüne dayandırmaktadır- (Nişanyan, 2002)[3]. Tietze ise bilek sözcüğü için farklı bir kök vermemiş, sözcüğün asıl hali olarak *bilek* yapısını kabul etmiştir (Tietze, 2002, s. 343).

Nişanyan tarafından, *bilek* sözcüğünün *bir* sözcüğünden türeyişi ihtimal dahilinde aktarılmıştır. Bu doğrultuda ilgili dillerde *bilek* anlamlı sözcükler incelenmiş ve Tunguzca ile Türkçe arasında paralellik gözlemlenmiştir.

Türkçe: P.Türk. **bilek*, ET. *bilek*, OT. *bilek*
Tunguzca: P.Tung. **bile-n* "bilek, eldiven üzerindeki yaka", Evk. *bile(n)* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 343).

Tunguzcadaki çift anlam, "bilek" anlamıyla Türkçeye bağlanırken "eldiven üzerindeki yaka" anlamıyla da Moğolcaya bağlanmaktadır. Bu durum ilgili kelimenin alıntı olabileceğine ve Tunguzcanın bir geçiş dili olabileceğine işaret etmektedir.

[3] https://www.nisanyansozluk.com/?k=bilek Erişim Tarihi: 24.09.2019

Moğolca: P.Moğ.**begelej* "eldiven", YMoğ. *begelei*

3.15. İki (two)

Türkçe: ET. eki**,** TTR. iki

Moğolca: P.Moğ. *(h)ekire, YMoğ. ikire, ikere "ikiz"

Japonca: P.Jap. *pika OJ. p(w)oka MJ. foka, Tok. hoka "diğeri"

Korece: P.Kor. *piki***,** MK. *piki* "sıradaki, sonraki" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1153)

Türkçede "ikiz" sözcüğünün "iki" sözcüğünden türemesi ve Moğolcada benzer fonolojik değerlere sahip olması dikkat çekici olmakla beraber "iki" anlamlı sözcük Moğolcada farklı bir sözcük *(hojor)* olduğundan ortak türetim olarak adlandırmayacağız. Öte yandan Moğolca "ikire" ve Türkçe "ikiz" sözcüklerinde rotasizm/zetasizm de açıkça görünmektedir. Altay dillerinde söz başı için PA. *p- ~ Türk. *Ø- ~ Moğ. *h- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur.

Bu maddedeki bir diğer önemli husus ise Korecede bulunmaktadır. Önceki madde olan "bir" maddesinde Korece, Türkçede kullanılan "bir" anlamlı sözcüğün fonolojik benzerini "birinci" anlamlı olarak kullanırken (Korece: P.Kor. **piri*, "birinci, başla-" MK. *piris, piriso-*) Türkçede "iki" anlamlı sözcüğün fonolojik benzerini (Korece: P.Kor. piki MK. piki "sıradaki, sonraki") yine bir sıralama anlamı ile kullanmaktadır.

Japoncada, ilgili kökün (iki) öteki, diğeri, öbürü anlamında kullanılması ise Türkçede "bir" kökünden türeyen "öbür" sözcüğü ile paralellik göstermektedir.

öbür 'öteki diğer' < *o* + *bir* (Gülensoy, 2007: 646)

3.16. Büyük, ulu (big)

Nişanyan, *ulu* sözcüğünü *u-* "muktedir olmak" eyleminden getirmektedir (Nişanyan, 2002)[4]. Bu doğrultuda öncelikle ilgili dillerde *ulu* sözcüğünün durumu incelenmiş ardından yeterlilik ifade eden eylem ile "büyük" anlamı arasında bir bağ olup olmadığı araştırılmıştır. İlgili dillerde yapılan araştırmada yeterlilik eylemi ile "büyük" anlamlı sözcükler arasında bağ gözlemlenememiştir.

[4]https://www.nisanyansozluk.com/?k=ulu Erişim Tarihi: 24.09.2019

Tuncer Gülensoy ise *ulu* sözcüğünün kökenini *ūl* "temel, asıl, kök" +*lug* şeklinde aktarmaktadır (Gülensoy, 2007: 965). Gülensoy'un görüşü daha doğru görünmektedir.

Tietze, *büyük* sözcüğünü *büyü* > *büyü+k* "irileşmek, artmak" olarak aktarmaktadır (Tietze, 2002, s. 383).

İlgli dillerde yapılan taramalarda fonetik eşleşme bulunmuştur.

Moğolca: P.Moğ.**olon*, MM. *Olon* "çok"
Korece: P.Kor. **ôr***,** MK. *oro, oro-zi* "tamamen, tamamıyla"
Tunguzca: P.Tung. **ule* Man. *ulin* "iyi"
Türkçe: P.Türk. **ulug***,** TTR. *ulu* "büyük, harika" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1494)

Altay dillerinde söz ortası için PA. *-l- ~ Türk. *-l- ~ Moğ. *-l- ~ Man. *-l- ~ Jap. *-r- ~ Kor. *-r- denkliği mevcuttur. (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003, s. 25)

Görüldüğü üzere aynı sözcük olma ihtimali olan bu sözcükler, ilgili dillerde yakın anlamlar ile yaşamaktadır. Özellikle, "çok, tamamen, büyük ve iyi, harika" anlamlı sözcüklerinin ilgili dillerde benzer fonolojik değerlere sahip olması, dikkat çekicidir. Bu husus, temel sözcüklerin fonolojik unsurlara dayandırılarak tek anlamda tek kök arayışının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere ilgili dillerde anlam kayması, daralması yahut genişlemesi olayı vuku bulmuş olabilir ki bu durum tek bir dilin lehçeleri arasında dahi görülebilmektedir. Burada dikkat çeken husus aynı fonetik unsurlara sahip olan kökün benzer anlamlara sahip olması ve bu anlamların her birinin temel sözcükler listesinde var olmasıdır.

3.17. Uzun (long)

İlgili dillerde kökün durumu ise şu şekildedir:

Moğolca: P.Moğ.*****urtu, uri-du,* MM. *Urdu* "uzun, eskiden"
Korece: P.Kor. **ora,* MK. *ora-* "geç, çok önceden" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 623)

Tunguzca: P.Tung. **(x)ir* Evk. *ir-bet* Neg. *ij* Sol. *irekte* "antik, eskiden"
Türkçe: P.Türk. *******uri-n, *ura-k* TTR. *uzun, uzak, ırak* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1494)

Rotasizm/zetasizm örneklerinden birini de ihtiva eden bu maddede kök Japonca haricindeki ilgili dillerde oldukça yakın anlamlarda yaşamaktadır. *Uzun* sözcüğünün Türk lehçelerinden biri olan ve Moğolca ile Türkçe arasındaki geçiş olarak kabul edilen Çuvaş Türkçesindeki hali ise *"vırım/vırah"* şekillerindedir.

3.17.1 Uzak/Irak

Gülensoy sözcüğü**,** *ıra-* + *-k* < AT.*hīrak olarak aktarır (Gülensoy, 2007: 417).

Altay dillerinde bulunan ilgili sözcükler şu şekildedir:

Proto Altay: **p`ìrá*

Türkçe: P.Türk. **ırak*, E.Tur. *ırak*, OT. *yırak, ırak*, TTR. *ırak*, Kırgız T. *ıraak*, Kazak T. *jırak*
Moğolca: P.Moğ. **hiri-če-*, OM. *xiriče-, xiriže-* "ayrıl- , kop- (to separate, sunder)"
Japonca: P.Jap**.** *pàrú-kà-, EJ. *paru-ka***,** OJ. *faru-ka* Kyoto: *haruka* Tok. *haruka* "uzak (far)"

Daha önce 3.15. maddede (iki) örneğini gördüğümüz denklik bu madde için de geçerlidir. Altay dillerinde söz başı için PA. *p- ~ Türk. *Ø- ~ Moğ. *h- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur. Ayrıca uzak ve ırak sözcüklerinden biri Türkçede rotasizm/zetasizm kalıntısı olarak yaşıyor olabilir.

3.18. Küçük (small)

T(a)luya *kiç(i)g* t(e)gm(e)d(i)m "denize pek az kala durdum" (Tekin, 2010: 20). *Kiç(i)g* (a)tl(ı)g(ı)g ulg(a)td(ı)m "küçük unvanlıyı terfi ettirdim" (Tekin, 2010: 64). Orhun yazıtlarında *kiçig* sözcüğü toplamda dört yerde geçmekte olup bunlardan üçü, "*kiçig tegmedim*" kalıbı şeklindedir: KT G3, KT G3, BK K3.

Ol *kiçig* sözüg edgerdi "o küçük sözü işiterek büyüttü(önemsedi)" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 107).

Küçük sözcüğü, ilgili dillerden Moğolca ve Türkçede benzer şekilde yaşamakta olup diğer dillerde fonolojik bir bağ bulunamamıştır. Öte yandan bu sözcükten ve kökünden türeyen sözcüklerin azlığı nedeniyle türetim paralelliğine rastlanamamıştır.

Moğolca: P.Moğ.*****kiçik, MMong. *gücük* "köpek yavrusu, enik"
Türkçe: P.Türk. **kiçük***,** OT. *kiçig*, TTR. *küçük*

Küçük anlamlı sözcüklere fonetik yapıdan bağımsız şekilde bakıldığında ise diğer ilgili dillerde bir eşleşme gözlemlenememektedir.

Korece: *cak-ta*
Japonca: *chīsai*
Mançu-Tunguzca: *ajige*
Moğolca: *žižig, žaal*

3.19. Kadın (woman)

Ög(ü)m ilbilge k(a)tun(u)g "annem ilbilge hatunu" (Tekin, 2010)

Kadın Sözcüğünün menşei hakkında görüşler şu şekildedir:

Nişanyan'a göre *kadın* sözcüğü, Eski Türkçe *ḳātūn* veya *χātūn* "kraliçe, Hakan eşi veya kızı" sözcüğünden evrilmiş olmakla beraber bu sözcük Soğdca aynı anlama gelen *χwatēn* sözcüğünden alıntıdır (Nişanyan, 2002).

"*Kadın* 'Dişi cinsten erişkin insan' = OT. *katın* < *katun* 'kağanın eşi, hatun' TTR. *katun* > Ar., Fars. xâtûn (Arapçada xavâti:n biçiminde çokluğu yapılmıştır.)" (Gülensoy, 2007: 450)

Kadın fonetik yapısında bir denklik gözlemlenememiştir. Bu durum kadın sözcüğünün zamanla anlam değişikliğine uğrayarak 'Dişi cinsten erişkin insan' anlamına evrilmesinden kaynaklanabilir. Bununla beraber kadın anlamlı bir başka sözcükte eşleşme bulunmuştur.

Türkçe: P.Türk. **eme*, Karahanlı T. *oma*, Çuvaş T. *ama*, Kırgız T. *eme* "kadın, dişi, yaşlı kadın (female, old woman)"

Moğolca: P.Moğ.**eme,* YMoğ. *eme*, OMoğl. *eme, emege, emegu'un* "kadın, eş ("woman, wife)"
Tunguzca: P.Tung. **em(V)* EMan. *emile, emeke* Evk. *emugde, umigde*, Even: *ömiri*, Nanai: *emxe* "kadın, kaynana, dişi geyik (woman, mother-in-law, female deer)"
Korece: P.Kor. **amh*, MK. *am*, OK. *ám* "kadın, eş, dişi (woman, female, wife)"
Japonca: P.Jap. **mia*, EJ. *mje*, OJ. *mé*, Tokyo: *mé-sù*, Kyoto: *mé-sù*,
Hateruma: mìdùmú "kadın, dişi (woman, female)"

Öte yandan "kız" sözcüğünde fonetik bir paralellik gözlemlenmiştir.

Tunguzca: P.Tung. **girkî* "eş, kadın", Evk. *girkî*, Neg. *gixi*, Sol. *gikki* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 546)
Türkçe: P.Türk. **kir* "kız, kadın", TTR. *kız*

Tunguzca ve Türkçe arasında rotasizm/zetasizm örneği gözlemlenmektedir.

3.20. Erkek (man)

Erkek sözcüğü, Gülensoy'a göre, *er[1]* 'erkek, adam' < ET., OT. er (DLT) KB. *er+deş* 'arkadaş', *erkeç, erkek* şeklindedir (Gülensoy, 2007: 336).

İlgili dillerde fonetik ve semantik benzerliği bulunan *er* sözcüğünün durumu şu şekildedir:

Türkçe: P.Türk. **er-kek*, TTR. *erkek*
Moğolca: P.Moğ.**(h)ürege*, YMoğ. *ürege* "üç - beş yaşındaki aygır"
Korece: P.Kor. **ôrapi,* MK. *orapi* "erkek kardeş"
Japonca: P.Jap. **ete*, OJ. *oto, otopji***,** MJ. *otôto1, otoko 2* "erkek kardeş 1, erkek 2"
Tunguzca: P.Tung. **ur*, Man. *urgesen,* Evk. *ur "*geyik, erkek"
(Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 607)

Kökün tüm dillerde eril cins için türetilen sözcüklerde bulunması, türetim paralelliğinin işaretidir. Ayrıca Gülensoy'un etimolojisi bu sözcüğün Altay dillerindeki eril cins ifadelerini destekler niteliktedir zira örneğin *erkeç* sözcüğü '*erkek, genç teke'* (Gülensoy, 2007: 338) olarak ifade edilmektedir. Şu halde sadece

Altay dillerinde değil Türkçede de ilgili sözcük eril cinsi ifade etmek için çeşitlendirilmiş durumdadır.

Erkek sözcüğü, Nişanyan'a göre er- "olgunlaşmak, yetişmek" eyleminden türemektedir. Bu nedenle ilgili dillerde er- anlamlı eylemler de taranmıştır (Nişanyan, 2002)[5].

Veriler incelendiğinde, ilgili dillerin tümünde kökün varlığı dahası benzer fonetik ve semantik değerlere sahip olması dikkat çekicidir. Altay dillerinde söz ortası için PA. *-r- ~ Türk. *-r- ~ Moğ. *-r- ~ Man. *-r- ~ Jap. *-r-, *-t- ~ Kor. *-r- denkliği mevcuttur. Bu denkliğin bir başka örneğini *er-* eyleminde de göreceğiz.

3.20.1 Er-

Moğolca: P.Moğ.**ire-*, Y.Moğ. *ire*, O. Moğ. *jire-* (gel- "to come")
Tunguzca: P.Tung. **ī-* Man. **ī-* Sözlü Man. *ji-be-*, Curçen: ire "gir- (to enter)"
Türkçe: P.Türk. **er-*, OT. *er-* Çuvaş T. *irt-* Yakut T. *irde-*, TTR. *ir-* , *er-*
Japonca: P.Jap. **ítá-r-* E.Jap. *ita-r-* O.Jap. *ítá-r-*, Tokyo*: ìtar-u* Kagoshima: *itár-* "ulaş-, yetiş-, eriş- (to reach)"

Görüleceği üzere bir önceki incelemede olduğu gibi yine söz ortası için PA. *-r- ~ Türk. *-r- ~ Moğ. *-r- ~ Man. *-r- ~ Jap. *-r-, *-t- ~ Kor. *-r- denkliği mevcuttur. Semantik ve fonetik eşleşme tam görünmektedir. Her ne kadar sözcükte kendi içinde semantik ve fonetik eşleşme mevcutsa da eril cinsi ifade edecek bir anlama rastlanmamıştır. Şu halde er- ve erkek sözcükleri kendi içlerinde uyuşan ve fakat birbirleri ile sadece fonetik bağı gözlemlenebilen iki ayrı sözcük gibi durmaktadır.

3.21. Kişi (man, person)

Kişi anlamlı sözcükte Türkçede yan anlam bulunmamaktadır. Türkçede bu sözcükten türeyen sözcükler ise kişi anlamını muhafaza etmektedir (*kişilik, kişilikli, kişiliksiz, kişisel, kişiselleştirmek*). Bu nedenle ilgili dillerde türetim paralelliği aranamayacak sadece bahsi geçen kökün varlığı ve durumu aktarılacaktır.

[5] https://www.nisanyansozluk.com/?k=er- Erişim Tarihi: 12.12.2019

Moğolca: P.Moğ.***kulunča*, Y.Moğ. *qulunča* “ata (ancestor)”
Tunguzca: P.Tung. **(x)ile(~ -ü-)*,Evk. *ile* “kişi (person)”
Türkçe: P.Türk. **kiĺi*, TTR. *kişi* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 787)

Sözcükte Altay dillerinin en belirgin ses denkliklerinden olan lamdasizm/sigmatizm (l/ş) denkliği mevcuttur. Söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği mevcuttur. Bu denklik neticesinde Tunguzcada düşmeye daha az dayanıklı olan x- sesi oluşmuş ve kuvvetle muhtemel düşmüştür.

Japon ve Kore dillerindeki “*kişi*” anlamlı sözcükleri de aktarmakta fayda vardır.

Japonca: ***hito***
Korece: ***salam***

3.22. Balık (fish)

İlgili dillerden Moğolca, Korece ve Japoncada “balık” anlamlı sözcükler için ortak bir kök bulunmuştur.

Moğolca: P.Moğ.**ǯiɣa-*, YMoğ. *ǯiɣasu(n)* “balık (fish)”
Korece: P.Kor. **thi* MidKor. *kàmó-thì* MK. *kamul-čhi* “balık (fish)”
Japonca: P.Jap. **(d)íwuá*, OJ. *iwo* MJ. *Íwó* “balık (fish)”

3.22.1 Bal-

Türkçede ise balık sözcüğü, Nişanyana’a göre; Eski Türkçe *balık* 1. çamur, balçık, 2. balık “su canlısı" sözcüğünden evrilmiştir. Eski Türkçe sözcük, Eski Türkçe *bal-* "bağlanmak, saplanmak" fiilinden türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir” (Nişanyan, 2002)[6]. Bu ihtimal doğrultusunda Nişanyan’a göre bal- kökünden türeyen “balçık, çamur” anlamlı sözcükler ilgili dillerde taranmıştır.

Moğolca: P.Moğ. **bul-*,YMoğ. *bulaŋgir* “bulanık (muddy, turbid)”
Korece: P.Kor. **piro* MK. *piru* “kepek (dandruff)”

[6]https://www.nisanyansozluk.com/?k=bal%C4%B1k Erişim Tarihi: 22.04.2021

Japonca: P.Jap**.** **pu*, Tokyo: *fu-ke* "kepek (dandruff)"
Tunguzca: P.Tung. **bul-* Evk**.** *bulē* "bataklık (marsh, swamp)"
Türkçe: P.Türk. *****bạl-, TTR. *balçık* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 345)

Altay dillerinde, söz başı için PA. *b- ~ Türk. b- ~ Moğ. b- ~ Man. b- ~ Jap. p- ~ Kor. p- denkliği mevcuttur. Yaygın bir ses değişimi olan p>f ise Japoncada kendisini göstermiştir. Korece orta seste -*r*- ise, söz ortası PA. *-l- ~ Türk. *-l- ~ Moğ. *-l- ~ Man. *-l- ~ Jap. *-r- ~ Kor. *-r- denkliği ile açıklanabilir.

Bu kökte Türkçe, Moğolca ve Tunguzca benzer anlam bağına sahipken Japonca ve Korece ayrı bir benzerlik göstermektedir. Ayrı ayrı balık ve çamur anlamlı sözcüklerde ortak köklerin bulunmasının dışında, semantik türetim ortaklığını ortaya koymak amacıyla *kil, çamur, balçık* gibi sözcükler ilgili dillerde tarandığında Tunguzcada şu örneklere rastlanmıştır:

P.Tung: **čapa* Evk**:** *čapa*, Neg: *čapa* "beyaz kil ve balık yumurtası"
P.Tung. **lala* Evenki**:** *nilli, ńalliɣ, ńallikta* Mançu: *lala* "çamur, balçık, sümük ve balık"

Bu iki örnek Tunguzca için *balçık* ve *balık* "hayvan" sözcüklerinde anlam bağı olduğunu ortaya koymaktadır.

3.23. Köpek, it (dog)

Köpek sözcüğü, *köp* "çok" sözcüğünden türediği için 3.11. maddede incelenmiştir. Bu sebeple köpek anlamlı diğer sözcükler üzerinde durulacaktır.

Köpek anlamlı sözcükler için Türk lehçelerinde *it, köpek, kuchuk* (Özbek) ve *aday* (Hakas) sözcükleri kullanılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı ise *it* sözcüğüdür.

İt sözcüğü ilk olarak Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkmaktadır.

Kangım kagan ıt yıl onunç ay altı otuzka uça bardı "Babam Hakan *köpek* yılının onuncu ayının yirmi altısında vefat etti" (Tekin, 2010: 69).

Starostin tarandığında bu sözcüğün durumu şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Japonca: P.Jap**.** **ìnù,* OJ. *inu* Tokyo*: inú*"köpek (dog)"

Tunguzca: P.Tung**. ****ŋinda-* Evk**.** *ŋin* Ulcha*: iŋda*"köpek (dog)"

Türkçe: P.Türk. **it / *it,* TTR. *it* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1029)

Altay dillerinde söz başı için PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n- ~ Jap. *n- ~ Kor. *n- denkliği mevcuttur. Bu denkliğin ardından Türkçedeki *j sesi düşmüş olmalıdır. Nogay Türkçesindeki *ijt* "köpek" ve Karakalpak Türkçesindeki *ijt* "köpek" sözcükleri bu rekonstrüksiyon için sağlama sayılabilir. Şu halde fonolojik ve semantik bir paralellik mevcuttur. Bu sözcüğün dışında, ilgili dillerde "köpek" anlamlı sözcükler tarandığında *kancık* sözcüğü ile karşılaşılmıştır.

3.23.1 Kancık

Nişanyan, sözcüğün Soğdca *kançīk* "genç kız" sözcüğünden alıntı olduğunu belirtir (Nişanyan, 2002)[7].

Tuncer Gülensoy, sözcüğün kökünün *kanç* olduğunu aktarmaktadır. Oğuz ve Kıpçak grubu Türk şivelerinde yaşadığını ve sözcüğün alıntı olma fikrinin yanlış olduğunu belirtir (Gülensoy, 2007: 458).

Korece: P.Kor. **kàŋ-* MK. *kā* "köpek", *kaŋaʒi* "köpek yavrusu"

Tunguzca: P.Tung. **kači-kān,* Evk. *kačikān* "köpek yavrusu"

Türkçe: P.Türk. ******KAŋ-čɨk,* TTR. *kanʒɨk* "kadın" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003, s. 645)

Starostin Türkçe için bu sözcüğe köpek anlamını eklememiş olsa da DLT'de kançık sözcüğü şu şekilde tanımlanmıştır:

Kançık: dişi köpek. Bir kadına küfredildiği zaman buna benzetilir ve kançık denir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 207).

Şu halde Türkçe, Tunguzca ve Korecede"*kancık* sözcüğü fonolojik ve semantik paralellik göstermektedir. Nişanyan, bu sözcüğün Soğdca kökenli olduğunu belirtmektedir. Yukarıdaki bilgiler, sözcüğün alıntı bir sözcük olmadığını, aksine Altay dillerinde ortak anlam ve fonolojik değerlere sahip bir sözcük olduğunu göstermektedir.

[7] https://www.nisanyansozluk.com/?k=kanc%C4%B1k Erişim Tarihi: 22.04.2021

3.24. Bit (louse)

Bit: “Bit. Buğdaya düşen küçük kurtçuklara da tarıg biti denir” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 140).

Sözcükte anlam değişimine uğrayan bir türeyen bulunmamaktadır. Bu nedenle sadece *bit* sözcüğü taranmıştır.

Moğolca: P.Moğ.**batagana,* YMoğ. *bataɣana* “uçmak”
Korece: P.Kor. *******pátǎrí* MK. *pādəri* “arı”
Tunguzca: P.Tung. **pānta- / *pēnte-* Evk. *hānteku* “pire”
Türkçe: P.Türk. **bɨt,* TTR. *bit* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 345)

Görüldüğü üzere “bit” sözcüğü ilgili dillerden Japonca haricindekilerde yaşamaktadır. Anlamsal olarak (uçmak, pire, bit, arı) genel itibari paralellik gözlemlenmektedir.

3.25. Ağaç (tree)

Ağaç anlamlı sözcükler ilgili dillerde tarandığında toplamda 42 ağaç türü için eşleşme bulunmuştur fakat bu eşleşmeler tür isimlerinde olduğu için temel sözcükler seviyesinde sayılmamaktadır. Bu sebeple incelenmeyeceklerdir. Eşleşmeler için Sergei Starostin’in “Etymological Dictionary of the Altaic Languages” isimli eseri taranabilir.

Tietze sözcüğü, < *ı* “bitki” + *gaç* şeklinde vermiştir (Tietze, 2002, s. 116).

Türkçe esas alınarak *ağaç* (*ıgaç*) sözcüğü tarandığında ilgili dillerde fonolojik bir paralellik bulunmuştur. Ayrıca ağaç sözcüğüne denk gelen anlamlar yine ağaçla ilgili olup yan anlamlar barındırmaktadır.

Türkçe: P.Türk. **i-(ń)gač,* OT**.** *ɨɣač***,** TTR. *ağaç*
Moğolca: P.Moğ.**hoj*, YMoğ. *oi* “odun, orman, dağ”
Korece: P.Kor. **pə-* MK. *pə-n-namu* “huş ağacı”
Tunguzca: P.Tung**.** **pōj-, *pōj-ki-* Evk *hōj* “huş ağacı, karaçam, alçak orman, bataklık”

Japonca: P.Jap. ***pí,*** OJ. *pji* Tokyo: *hìnoki, hínoki* "Japon selvisi" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1160)

Altay dillerinde söz başı için PA. *p- ~ Türk. *Ø-, *j- ~ Moğ. *h- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur. Semantik olarak ise ağaç ve ağaç türleri, orman, dağ gibi anlamlar barındırarak bir paralellik göstermektedir.

İlgili dillerde ağaç ve orman anlamına giren bir paralellik daha mevcuttur. Her ne kadar bu sözcükteki paralellik Türkçeyi kapsamasa da ana anlamı ağaç ve orman anlamını taşıdığından ve ağaç türleri gibi bir alt anlama kaymadığından bu sözcük paralelliği de aktarılmıştır.

Moğolca: P.Moğ.**modu*, YMoğ. *modu(n)* "ağaç"
Korece: P.Kor. ***mōi(h)*, *mòró** MK. *mwē, me* "odun, orman, dağ"
Tunguzca: P.Tung. ***mō,*** Evk *mō* "ağaç"
Japonca: P.Jap. ***mə́rí,*** OJ. *m(w)ori,* Tokyo: *mòri* "orman"

İki örnek kıyaslandığında dikkat çeken husus, ilk örnekte diğer diller için "ağaç" anlamını sağlayan sözcükte Moğolcanın "odun, orman, dağ" anlamını yaşatması ve bu durumun ikinci örnekte aynı şekilde Korecede bulunmasıdır.

3.26. Tohum (seed)

Köken:

Nişanyan, tohum sözcüğünün Farsça *tuχm* □□□ sözcüğünden alıntı olduğunu belirtir (Nişanyan, 2002)[8]. Şu halde tohum sözcüğü yerine Türk lehçelerinde yaygın olarak kullanılan "uruk" sözcüğü incelenecektir.

3.26.1 Uruk

Anlamlar: 1 tohum 2 çocuk, kız 3 soydaş, tür 4 akraba

Eski Uygur Türkçesi**:** *uruɣ* (1, 3), Karahanlı Türkçesi: *uruɣ* (1, 3), Tatar Türkçesi: *orlıq* (1), Orta Türkçe: *uruɣ* (4), Özbek Türkçesi: *uruɣ* (1), Uygur

[8] https://www.nisanyansozluk.com/?k=kanc%C4%B1k Erişim Tarihi: 22.04.2021

Türkçesi: *uruq* (1), Türkmen Türkçesi: *uruG* (3), Çuvaş Türkçesi**:** *vъʷrъʷ* (1), Yakut Türkçesi: *urū* (4), Dolgan Türkçesi: *urū* (4), Tuva Türkçesi: *uruɣ* (2), Kırgız Türkçesi: *uruq* (3), Kazak Türkçesi: *u_rɨq* (1), Noghay Türkçesi: *urlɨq* (1), Başkurt Türkçesi: *orloq* (1) Karakalpak Türkçesi: *urɨq* (1)

Ayrıca her ne kadar alıntı bir sözcük olsa da *tohum* sözcüğü günümüzde Türkiye Türkçesinde; "soy, çocuk" anlamlarını içermektedir. Şu halde Türkçe için *tohum* anlamı ve *çocuk, soy, akraba* anlamı tek bir sözcüğe yüklenerek anlam paralelliği göstermektedir. Bu paralelliğin ilgili dillerdeki durumu ise şu şekildedir:

Türkçe: P.Türk. **urug,* OT. *uruɣ*
Moğolca: P.Moğ.**hüre,* YMoğ. *üre* "tohum, çocuk, torun"
Korece: P.Kor. **pòrì* MK. *pori* "arpa"
Tunguzca: P.Tung**. *pur-* Evk *hur-kēn 1, hurū 3, huril 2* Man. *fur-sun* 4 "1. genç, 2. çocuk, 3. aile, 4.doğurmak"
Japonca: P.Jap. **pú,* OJ. *pu* Tokyo: *fù* "büyümek" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1187)

Ağaç maddesinde de karşılaşılan söz başı için PA. *p- ~ Türk. *Ø-, *j- ~ Moğ. *h- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği yine kendisini göstermektedir. Japonca ve Mançucada ise yaygın olarak gözlemlenen p > f değişimine rastlanmaktadır.

İlgili dillerde tohum anlamlı sözcükler tarandığında hem fonolojik hem de semantik bir paralellik gözlemlenmektedir. Burada görülen semantik paralelliğin önemi, sözcüğün ilgili dillerde yan anlamları ile beraber paralellik göstermesidir ki bu durum ilgili dillerin tohum anlamı ile çocuk, soy anlamı arasında bağ kurarak sözcüğü yaşattığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca Mançucada bulunan anlamlarından biri olan *doğur-* ve kısmen de Japoncadaki *büyü-* anlamı nedeniyle bu sözcüğün, Türkçede yaşayan *üre- "*çoğal-, doğur-*"* eylemi ile ortak bir kökten gelme ihtimalini de düşündürmektedir. Bu bağlamda ilgili dillerde *doğur-* anlamlı sözcükler taranmıştır.

3.26.2 Doğur-

Türkçe: P.Türk. **umaj,* OT**.** *umaj* Kırgız T. *umaj* "doğum tanrıçası Umay"
Moğolca: P.Moğ.**(h)umaj,* YMoğ. *umaj* "rahim, dölyatağı, köken"
Korece: P.Kor. **ūm* MK. *ūm* "filiz, sürgün, tomurcuk"
Tunguzca: P.Tung**.** **omu- / *umu-* Evk *1.umū- , 2.omolgī* "1. Yumurtlamak, 2. Yavru, çocuk, torun
Japonca: P.Jap. **úm-,* OJ. *um-* Tokyo: *ùm-* "doğurmak" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 1498)

Doğur- anlamlı sözcükler ilgili dillerde tarandığında, Tunguzcada: *yavru, torun,* Moğolcada: *köken,* Korecede: *filiz* ve Japoncada *doğur-* anlamlarının ortak bir köke sahip olması öte yandan bu kökün semantik yönden *tohum* anlamlı sözcük olan *urug* sözcüğünün anlam çeşitliliğini göstermesi ve fonolojik benzerlikler hayli dikkat çekicidir. Bu bağlamda, örnek olarak verilen bu iki kök ya ortak ve daha eski bir kökten gelmektedir yahut iki kökte de benzer anlam çeşitliliği ayrı ayrı sağlanmış durumdadır. Şu halde iki olasılıkta da ilgili dillerin bahsi geçen anlam bağı için paralellik gösterdiği açıktır.

3.27. Yaprak (leaf)

Yapurga.k: Ağacın yaprakları. Kitabın yaprakları da yapurga.k diye adlandırılır (DLT 370).

Yaprak sözcüğü, türeyeni olmadığı ve farklı bir anlama sahip kökten gelmediği için sadece bu kök ilgili dillerde taranmıştır.

Türkçe: P.Türk. ******japur-gak*, OT**.** *japɨrɣaq* TTR. yaprak
Moğolca: P.Moğ.**nabči*, YMoğ. *nabči(n)* "yaprak"
Korece: P.Kor. **níph* MK. *ip* "yaprak"
Japonca: P.Jap. ******nàpài,* OJ. *nape* Tokyo: *náe* "filiz" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 874)

İt (3.23) maddesinde de karşılaştığımız denklik olan söz başı için PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n- ~ Jap. *n- ~ Kor. *n- denkliği bu maddede de mevcuttur.

Semantik yönden, örneklerde ayrışan tek dil Japoncadır ki Japoncada da bulunan bu sözcük yakın bir anlam ile yine bitki için kullanılmaktadır. Mançu-Tunguzcada ise yaprak anlamlı sözcük *abdaha* şeklindedir.

3.28. Kök, köken (root)

İngilizce *root* sözcüğü ile maddelenen bu sözcük, *kök, temel, köken* manalarına gelmektedir. Kök anlamlı sözcükler Türk dillerinde tarandığında, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde yani Oğuz grubunda *"kök"* sözcüğü bu anlamı vermek için yaygın kullanımda iken diğer Türk dillerinde yaygın kullanım *"damar"* şeklindedir (fonolojik değişimler mevcuttur). Öte yandan, Uygur ve Özbek Türkçelerinde *köken* anlamı için *ildiz/yiltiz "*yıldız*"* sözcükleri kullanılmaktadır. Bu doğrultuda ilgili diller taranmıştır.

3.28.1 Kök

Türkçe: P.Türk. **kök*, OT**.** *kök* TTR. *kök* "kök, köken"

Korece: P.Kor. ******kòkɨrí, kòkòrí* MK. *k:okči* "sap"

Tunguzca: P.Tung**. ****xüj(k)e* Evk *ije* Man. *weixe* "boynuz"

Japonca: P.Jap. **kùkù-i***,** OJ. *kuki***,** Tokyo: *kukí* "kök, sap, çık-, gel-" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Kök sözcüğü tarandığında ilgili dillerden dördünde fonolojik eşleşme bulunmuştur. Söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği mevcuttur. Bulgular semantik yönden incelendiğinde, dört dilden üçünde bitki bölgesi olarak adlandırma mevcutken birinde hayvan uzvu için kullanılmaktadır. Öte yandan Japonca **kùkù-i* sözcüğü ihtiva ettiği *çık-* ve *gel-* anlamları ile *köken* anlamına çağırışım yapmaktadır. Şu halde Japonca ve Türkçe bu sözcüğün "köken" anlamını muhafaza etmekte kısmen paralellik göstermektedir.

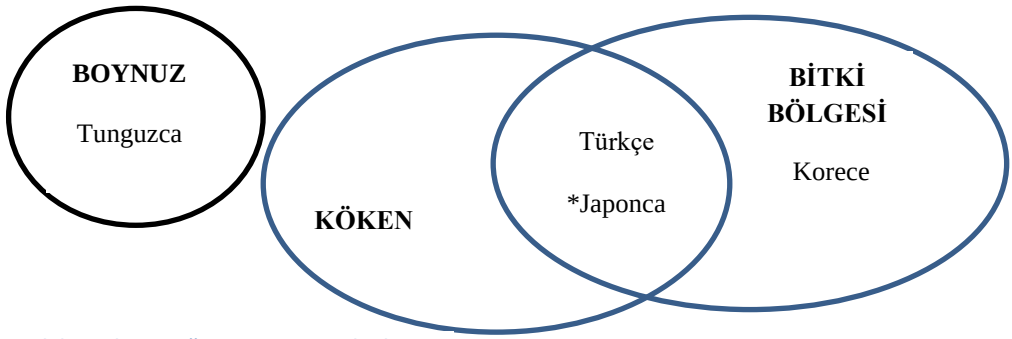

Şekil 1 Kök Sözcüğünün Kavram Alanları

Şekil 1 incelendiğinde anlam ve dil dağılımı daha açık gözlemlenebilmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere Türk lehçelerinde "kök/köken" anlamı için kullanılan en yaygın sözcük "damar" sözcüğüdür. Bu nedenle ilgili diller bu doğrultuda taranmıştır.

3.28.2 Damar

Türkçe: 1: damar "vein", 2: kök "root"

P.Türk. **dạmor* Eski Türkçe: *tamar, tamɨr* (1) Karahanlı T. *tamur, tamar* (1) Türkiye T. *damar* (1) Tatar T. *tamɨr* (2) Orta T. *tamur* (1, 2) Özbek T. *tɔmir* (1, 2) Uygur T. *tomur, temir* (1, 2) Azerbaycan T. *damar* (1) Türkmen T. *damar* (1) Hakas T. *tamɨr* (1, 2) Çuvaş T. *tɨmar* (1, 2) Yakut T. *tɨmɨr* (1) Dolgan T. *tɨmɨr* (1) Tuva T. *damɨr* (1) Kırgız T. *tamɨr* (2) Kazak T. *tamɨr* (1, 2) Gagavuz T. *damar* (1) Karakalpak T. *tamɨr* (1, 2)
Moğolca: P.Moğ.**daŋgi* Yazılı Moğolca: *daŋgi*, Kalmuck: *däŋgə* "kök, köken, nesil (root, origin, generation)"
Japonca: P.Jap. **tàmà*, OJ. *tama*, MJ. *tàmàsìfî* Tokyo: *támashii* "ruh, can (soul)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Yukarıda bulunan sözcüklerde görüldüğü üzere yine bir fonolojik ortaklıktan paralel anlamlar gözlenmektedir. Bu maddede özellikle Türkçe ve Moğolca semantik yönden yakınlık göstermektedir. Öte yandan ilgili kökün Japoncada "ruh" anlamına gelmesi dikkat çekicidir.

3.28.3 Yıldız

İncelenen bir diğer sözcük ise yine "root" anlamlı sözcükler tarandığında karşılaşılan yıldız sözcüğüdür.

Proto-Altaic: **zi̯ŭldu*

Türkçe: Özbek: *ildiz*, Uygur: *iltiz*, Sarı-Uygur: *jɨldɨs*, Hakas: *čilege**, Yakut: *sulus* "kök/köken (root)"

Moğolca: Yazılı Moğolca: *süldesü(n)* Khalkha: *süldes* “kök, gövde, sap (stem, stalk)”

Bu örnekte de yine “bitki kökü, gövdesi ile kök, köken” manalarının tek bir fonolojik kökende bulunması dikkat çekicidir. Altay dillerinde, söz başı için PA. *z- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *s- ~ Man. *s- ~ Jap. *s- ~ Kor. *s- denkliği mevcuttur. Sözcüğün Yakut (sulus) ve Tuva (sildis) Türkçelerindeki biçimleri de sağlama unsuru olarak düşünülebilir.

Root maddesi ile ilgili son örnek, Türkçede kökeni meçhul olan bir sözcüğe ışık tutma ihtimalinden dolayı oldukça önemli bir örnektir.

Proto Altay dilinde varlığı **negle* olarak aktarılan bu sözcük ilgili dillerde şu durumdadır:

3.28.4 Negle

Proto-Altay: *negle

Japonca: P.Jap. **nài*, OJ. *ne*, Tokyo: *nè*, Nase: *niguri* “kök, köken (root)”
Korece: P.Kor.**nə̄r*, Modern Kor. *nə̄l* “tahta, tahta kaplamak, tahta döşemek (board)”
Tunguzca: P.Tung. **nelge*, Evk. *nelge*, Orok: *nēlge*, Oroch: *negge* “budak, engel (snag), blok, kütle, engel (block), eyer, semer (saddle)”
Moğolca: P.Moğ.**newle*, Yazılı Moğolca*: neüle*, Khalkha: *nūl* “çalı çırpı (brushwood), blok, kütle, engel (block)”

Starostin’den taranan yukarıdaki bilgiler ışığında Türkçede var olan *engel* sözcüğünün kökeni aydınlatılabilir. Hem ses hem de anlam olarak paralellik göstermektedir. Engel sözcüğünün yukarıdaki örnekler ile köken birliğinin varlığı araştırılmalıdır, zira kaynaklar tarandığında bu sözcüğün kökeninin tam olarak ne olduğunun bilinmediği görülmüştür.

Nişanyan, sözcüğü *en+gel-* “yoluna çıkmak, mani olmak” şeklinde olabileceğini belirtmiş ve bu etimolojinin kesin olmadığını eklemiştir (Nişanyan, 2002)[9].

[9]https://www.nisanyansozluk.com/?k=engel Erişim Tarihi: 22.04.2021

Daha önce it (3.23) ve yaprak (3.27) maddelerinde gördüğümüz söz başı için PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n- ~ Jap. *n- ~ Kor. *n- denkliği bu maddeye ve *engel* sözcüğünün madde ile bağlantısına fonolojik sağlama olabilir. Öte yandan P.A **negle* > *negele* > *negel* > *engel* ses değişimleri yaşanmış olabilir. Nitekim Japoncada yaşayan *niguri* örneği, Türkçe ile Japonca arasında bulunan söz içi l/r denkliğini de düşündüğümüzde **negele* ile benzer formasyondadır.

Şu halde, engel sözcüğünün en ve gel sözcüklerinin birleşimi olması fonolojik açıdan uygun olsa da anlam bakımından zayıf kalmaktadır. Bununla birlikte verilen örnekte Kore, Moğol ve Mançu-Tunguz dillerinde varlığını sürdüren ve Proto Altaycası **negle* olduğu düşünülen sözcük, Türkçede bulunan *engel* sözcüğüne hem ses hem de anlam yönlerinden çok daha yakın bir ilişkidedir ve dolayısıyla ortak bir kökenin varlığına işaret edebilir.

Tietze, *engel* sözcüğünün kökeni olarak Farsça *angal* "ilik, ilmik" sözcüğünü kabul etmiştir (Tietze, 2002, s. 724). Bu görüş de Altay dillerindeki fonolojik ve semantik eşleşmeye nazaran zayıf kaldığı söylenebilir.

Ayrıca Gülensoy, *engel* sözcüğünün Anadolu ağızlarındaki anlamlarını şu şekilde vermektedir: '1. Rakip 2. Kaba, karışık otlar, çalı çırpı' (Gülensoy, 2007: 334). İkinci anlam Altay dillerindeki muhteva ile uyuşmaktadır.

Engel sözcüğünün dil devriminde oluşturulmuş uydurma kelimelerden olup olmadığı sorusu üzerine sözcük, Faruk Kadri Timurtaş'ın "Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü" adlı eserinde taranmıştır. Timurtaş'a göre sözcük uydurma kelimeler arasında yer almamaktadır. (Timurtaş, 1979, s. 94)

3.29. Kabuk (bark of a tree)

İngilizce; *bark* sözcüğü ile maddelenen bu sözcük, Türkiye Türkçesinde *kabuk* olarak yaşamaktadır ve diğer Türk lehçelerinde de fonolojik değişimler ile birlikte mana aynı sözcük ile karşılanmaktadır.

Türkçe: P.Türk. **Kāpuk*, OT. *qapuq* TTR. *kabuk* Kazak Türk. *Qabiq* **...** "ağaç kabuğu, deniz kabuğu, kabuk (bark, Shell)
Moğolca: P.Moğ.**kawda-*, YMoğ. *qaudasu, qaɣudasu(n)* "kabuk, sayfa (bark, page)"

Korece: P.Kor. **kàph- / *kàph*-MK. *k:əpčil, k:aphɨl, k:əphɨl, k:əptegi* Orta Kor. *kàphɨ́r, kàphɐ̌r, kəpčir* "kabuk,deri (bark, skin)"

Japonca: P.Jap. **kapa*, Eski Jap. *kapa* Orta Jap. *kàfà*, Tokyo: *kawá* "kabuk, deri (bark, skin)"

Tunguzca: P.Tung. **xabda (-nsa)* Evk. *abdanna* Orok: *xamdata* "yaprak, sayfa, kanat"(leaf) (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 874)

Sözcüklerdeki fonolojik süreç oldukça açık gözlemlenmektedir. Söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği mevcuttur. Japoncayı ele alırsak; *kapa>kafa>kawa* şeklinde gelişmiştir. Bununla beraber Moğolca yazıya daha geç geçtiği için olmalıdır ki kawda> kauda şeklinde bir değişim olmuştur. Mançu-Tunguz dilinde ise p>b değişimi mevcuttur. Şu halde bu sözcük beş dilde semantik ve fonolojik olarak ortaklıklar göstermekle beraber ses evrimleşmeleri üç farklı şekilde gözlemlenmiştir. Türk dilinde sözcüğün lehçelerdeki durumu incelendiğinde görüldü ki bahsi geçen üç şekil için de Türkçede örnek lehçe mevcuttur:

p sesinin korunması:

Korece ilgili sözcükte p sesini korumuştur: *******kàph->k:aphɨl > kàphɨ́r*

Gagavuz Türkçesi*: kapuk>kap*

p> b değişimi

Tunguzcada görünmektedir: (P.Altay>P.Tunguz>Evk) **k`ɐ̌p`à >*xabda(-nsa) > abdanna*

Türkçede de en yaygın değişim bu şekildedir: TTR. *kapuk> kabuk*

p>f>w(>Ø)

Japoncada görünmektedir: **kapa>kafa>kawa*

Türk lehçelerinden Tuva Türkçesinde benzer bir değişim gözlemlenmektedir*: xaviq*

Moğolcada ise yine aynı yol izlenmekte ve daha ileri bir seviyeye geçilerek ünlü düşmesi yaşanmaktadır. Bu durumun başlıca nedeni Moğolcanın yazıya geç geçmesi ve haliyle sözlü dilde sesin daha zor korunmasıdır.

Moğolca: **k`ắp`à* >(Proto Altay)> **kawda-*> *qaudasu*

Ol *kavık* estürdi (Akdarının kepeğini ayırmak için emir verdi.) (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 106).

Kabuk sözcüğü, kap sözcüğünden türüyor ise bu maddede yine kap sözcüğünden türeyen sözcükler de taranmış ve bağlam ortaklığı olduğu düşünülen sözcükler incelenmiştir.

Kabuk, kabar-, kaplumbağa

3.29.1 Kabar-

Moğolca: P.Moğ.**göb- / *güb-,* YMoğ. *göbdürigüü* "yükseklik (elevation), siğil (wart), kabarcık (blister)"
Japonca: P.Jap. **kəp(u)i (~ -ua),* Orta Jap. *kofi* "ayakların şişmesi (swelling of feet)"
Türkçe: P.Türk. *****kāp-*, OT**.** *qabar-* TTR. *kabar-* "kabar-, şiş-" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003: 874)

3.29.2 Kaplumbağa

Moğolca: P.Moğ.**kab-,* YMoğ. *qabči* khalka: *xavč* "kerevit (crayfish), kaplumbağa (turtle)"
Korece: P.Kor. **kəpúp,* MK. *kəbuk* Orta Kor. *kəpúp* "kaplumbağa (turtle)"
Japonca: P.Jap. **kap- / *kam-,* Eski Jap. *kame, kapjeru, kapadu*; Orta Jap**.** *kàmè , kaferu, kafadu,* Tokyo*: káme, kàeru, kàwazu* 2 "kaplumbağa 1, kurbağa 2 (turtle 1, frog 2)"
Tunguzca: P.Tung. **kiakp- / *kiapk-* Orok: *qeqparị* Udighe: *kafi* Oroch: *kapi* "crayfish(kerevit)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003).

Proto Altay **kịap`a* olarak veren ve yukarıdaki maddeleri sıralayan Starostin Türkçeyi bu maddeye eklememiştir. Türkçe *kaplumbağa*nın bu madde ile ilgili olduğu düşünülmelidir.

[Ebu Hayyan, Kitabu'l-İdrak, 1312]
kabarçaklu bağa

[Hızır Paşa, Müntehab-ı Şifa, 1400 yılından önce]
kablu bağa kanı sarʿa ve daχı żaʿf-ı sekteye müfīddür

3.30. Et (meat)

Et anlamlı sözcükler ilgili dillerde tarandığında, Japonca ve Türkçe arasında paralellik gözlemlenmiştir. Diğer Altay dillerinde fonolojik yakınlığa rastlanmamıştır. Ayrıca et sözcüğünden türeyerek özellikle anlam değişmesine uğrayan örneklerin kısıtlılığından kökteş sözcükler bulunamamıştır.

Japonca: P.Jap. **pàntá* ,Eski Jap. *pada* Orta Jap. *fada* Tokyo: *háda* "et (meat), deri (skin)"
Türkçe: P.Türk. ****et,*** OT. *et,* TTR. *et* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Söz başı için PA. *p- ~ Türk. *Ø-, *j- ~ Moğ. *h- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur. Japoncadaki söz başı değişim (p- > f- > h-) ise tarihi süreçte gözlemlenmektedir.
Bunun dışında köken birlikteliği gözlemlenmemiş olsa da diğer dillerdeki "et" anlamlı sözcükleri de aktarmakta fayda vardır.

Moğolca: *mah*
Korece: *koki, sal*
Mançu-Tunguzca: *yali*

3.31. Kan (blood)

Tunguzca: P.Tung. ****xuŋī-kta,*** Orok: *ụmụqta,* Udighe: *umakta, umukta* "damar (blood vessel)"
Türkçe**:** P.Türk. **kiān*, OT. *qan,* TTR. *kan* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Kan anlamlı sözcükler ilgili dillerde tarandığında, Tunguzca ve Türkçe arasında paralellik gözlemlenmiştir. Söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği mevcuttur. Diğer Altay dillerinde fonolojik yakınlığa rastlanmamıştır. Ayrıca kan sözcüğünden türeyerek özellikle anlam değişmesine uğrayan örneklerin kısıtlılığından kökteş sözcükler bulunamamıştır. Bunun dışında diğer dillerdeki "kan" anlamlı sözcükleri de aktarmakta fayda vardır.

Moğolca: *tsus*

Korece: *phi*

Japonca: *chi*

3.31.1 Sağ

Öte yandan diğer Altay dillerinde kan anlamına gelen sözcükler tarandığında dikkat çeken ve yakın anlam olabilecek bir örnek olan **"***sağ***"** sözcüğü ile karşılaşılmıştır.

Türkçe: *sağ* "sağlıklı"

Japonca: *sukóyaka* "sağlıklı"

Korece: *sānap* "güçlü, sert"

Moğolca: *sajin* "iyi, güzel"

Tunguzca: *sekse, sēgde* "kan, kırmızı"

3.32. Kemik (bone)

Kemik sözcüğü Türkçede kemir- kökü ile bağlantılıdır.

Kemik: 'insanların ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı.' < **kem- 'kemirmek' + [-ür-] dük [*kemdük> kemük > kemik]* (Gülensoy, 2007: 495).

Nişanyan, sözcüğü Eski Türkçe *kemrük* "kemirilen şey, kemik" sözcüğünden evrilmiştir (Nişanyan, 2002)[10].

Şu halde Altay dillerinde kemik ve kemir- anlamlı sözcükler taranmalıdır.

[10] https://www.nisanyansozluk.com/?k=kemik Erişim Tarihi: 22.04.2021

Ayrıca bu taramada Türkiye Türkçesi değil diğer Türk lehçeleri referans alınmıştır. Zira Türkiye Türkçesi kemik (T.T. ağızlarında *süŋük, söŋek, sümük* mevcuttur) sözcüğünü kullanırken diğer Türk lehçeleri Orhun Türkçesinde de var olan "*süngük*" sözcüğünden türeyen sözcükleri kullanmaktadır. Öte yandan "*kemir*-" sözcüğünün ise "*kemik*" sözcüğü ile bağlantılı olup Altay dillerinde ve Türk lehçelerinde varlığını korumakta olduğu saptanmıştır.

3.32.1 Kemik

Türkçe: P.Türk. ***siŋök,** Eski Türkçe*: süŋök,* Karahanlı T. *süŋük,* Türkiye T. *süŋük***,** *söŋek, sümük* (dial.), Tatar T. *söjɛk,* Orta T. *süŋek,* Özbek T. *sujak,* Uygur T. *söŋäk,* Azerbaycan T. *sümük,* Türkmen T. *süŋk***,** *süjek,* Hakas T. *sōk,* Yakut T. *uŋuoχ,* Dolgan T. *oŋuok,* Tuva T. *sōk,* Kırgız T. *söök,* Kazak T. *sujek,* Başkurt: *höjäk*
Moğolca**:** P.Moğ.***siɣa,*** YMoğ. *siɣa(n), šaɣa(n), siɣai* "eklem kemiği (knucklebone), ayak bileği kemiği (anklebone)"
Korece: P.Kor. ***sɨin*** Orta Kor. *sɨin-tàrì* "incik,bacak (shin), uyluk kemiği (thigh)"
Japonca**:** P.Jap.***sùnài,*** Eski Jap. *sune* Orta Jap. *sune,* Tokyo: *süne* "shin (incik,bacak), marrow (ilik)"
Tunguzca: P.Tung.***siŋa-***, Evk. *šaŋalran* "leğen kemiği (pelvis, pelvis bone)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

İlgili diller incelendiğinde dikkat çeken husus, bu sözcük için fonolojik eşleşmeler bulunsa da örneklerin anlamlarına bakıldığında direkt olarak kemik anlamı vermektense belli bir kemiği ifade etmek için kullanılmaktalar. Bu durum "yan temel sözcük" olarak tanımlanacağı için bu maddede tam anlamıyla dilleri bütünleştirici bir unsur olduğu söylenemez.

3.32.2 Kemir-

Kemik sözcüğünün kökü olan *kemir-* sözcüğündeki duruma bakmakta da fayda gördük.

Kemir- anlamlı sözcükler:

Türkçe: P.Türk. **gemür-*, OT. *kömür-*, TTR. *gemir-, kemir-*, Karahanlı T. *kemür-*, Kırgız T. *kemir-*, Kazak T. *kemir-* … " kemir- (to gnaw)"
Moğolca: P.Moğ.***kemeli-*, ***kemi-*, YMoğ. *kemeli-, kemele-* Orta Moğolca: *kemile-* Buryat: *ximel-* "kemir- (to gnaw), ısır-, dişle-, sok- (to bite)"
Japonca: P.Jap.**kàm-* , Eski Jap. *kam- sune* Orta Jap. *kam-*, Tokyo: *kám-* "ısır-, dişle-, sok- (to bite)"
Tunguzca: P.Tung. **kem-ki*-Mançu: *kemki-* "ısır-, dişle-, sok- (to bite)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Yukarıda görüldüğü üzere temel bir sözcük olan "*kemik*" sözcüğünün kökü olan "*kemir-*" eylemi, ilgili diller tarandığında fonolojik ve semantik yönlerden paralellik göstermektedir. Her ne kadar kemik sözcüğünde sadece fonolojik bir eşleşme bulunsa da kökünde çift yönlü bir paralellik bulunması daha önemlidir. Şu halde ilgili dillerde "*kemir-*" ortak bir kökenden geliyor olmalıdır ancak Türkçe bu sözcükten "*kemirilen şey*" manasına gelen "*kemik*" sözcüğünü türetmişken diğer diller, kemik anlamlı sözcüğü Türk lehçelerindeki gibi "*süngük*" fonolojik yapısının kökünden türetmiştir. Korecede "*kemir-*" eylemi ise "*ssolda (쏠다)*" sözcüğü ile karşılanmaktadır.

3.33. Yumurta (egg)

Yumurta sözcüğü ilgili dillerde tarandığında üç dilde fonolojik ve semantik eşleşme bulunmuştur.

Türkçe: P.Türk. ***jumurtka**, ET. *jumurtɣa***,** *jumurɣa*, OT. *jumurtɣa*, TTR. *yumurta*
Moğolca: P.Moğ.***ömdege, *emdüge** YMoğ. *öndege(n), ömdege(n), öndüge, ömdüge*, Orta Moğolca: *amdegan* Buryat: *ündege(n)"* yumurta (egg)"
Tunguzca: P.Tung. **umū-kta* Evenki: *umūkta* EMan: *umGan* "yumurta (egg)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Ön seste Moğolca ve Tunguzcada **j-* sesi düşmesi olmuş olmalıdır. Sözcüğün türeyenleri tarandığında herhangi bir eşleşme bulunamamıştır. Ayrıca sözcük,

eşleşme dışında kalan Korecede *gyelan (계란)***,** Japoncada ise *tamago (卵)* şeklindedir.

3.34. Boynuz (horn)

Boynuz sözcüğü için Türkçe, Moğolca, Korece ve Tunguzca arasında fonolojik eşleşme bulunmuştur fakat anlam bakımından ilişki zayıf kalmıştır.

Tietze sözcüğü, *boynuz* < ET. *müŋüz* şeklinde aktarmaktadır (Tietze, 2002, s. 376).

Türkçe: P.Türk. **bujŋuŕ (*büjŋür),* ET. *müjüz* OT. *müŋüz, mügiz,* TTR. *boynuz*
Başkurt: *mögöö* Özbek: *mụgiz* Kazak: *müjiz*
Moğolca: P.Moğ. **möɣer-sü (-ŋ-)*YMoğ. *möge(r)sü***,** *möŋgürsü* Orta
Moğolca: *muqursun* Buryat: *meŋgērhe(n)* "kıkırdak (cartilage, gristle)"
Korece: P.Kor. *****mii'im* Orta Kor. *nì-s-mɨ'ìm, ní-s-mɨ'jòm, ni-s-mɨ'ɨm, ni-s-mɨi'jom* "diş eti (gums)
Tunguzca: P.Tung. *****muŋi* Evenki: *muŋi* "tendon, kiriş (tendon)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Söz başı için PA. *m- ~ TTR. *b- ~ Moğ. *m- ~ Man. *m- ~ Jap. *m, ~ Kor. *m- denkliği mevcuttur. Öte yandan bu denkliğin sağlaması Türk lehçeleri arasında da yapılabilir. Moğolca ile Türkçe arasında görülen bir diğer ses denkliği Altay dillerinin en belirgin denkliklerinden olan zetasizm/rotasizmdir.

Sözcüğün türeyenleri tarandığında herhangi bir eşleşme bulunamamıştır.

3.35. Kuyruk (tail)

Kuyruk sözcüğü için Türkçe, Moğolca, Korece ve Tunguzca arasında fonolojik ve semantik eşleşme bulunmuştur.

Türkçe**:** P.Türk. *****kudruk,* ET. *kudruk,* TTR. *kuyruk,* Tuva T. *kuduruk*, Kırgız T: *qujruq* Hakas: *huzuruh*
Moğolca**:** P.Moğ.*****kudurga* YMoğ. *qudurɣa* Orta Moğolca: *qudurqa***,** Khalkha: *xudraga* "kuyruk kayışı (tail strap)"

Korece**:** P.Kor. ***s-kòrí** Orta Kor. *Skòrí* M. Kor. *k:ori* “kuyruk (tail)”

Tunguzca**:** P.Tung. ***hürgü** Orok: *hudu* Nanai: *huigu* Evenki: *irgi* “kuyruk (tail)”

Moğolca ile Türkçe arasındaki ses benzerlikleri direkt olarak gözlemlenmekle beraber Tunguzcadaki söz başı h sesi PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k ~ Kor. *k- denkliğiyle, Korecedeki r ~ d denkliği ise PA. *d ~ Türk. *d ~ Moğ. *d/*j ~ Man. *d ~ Jap. *t ~ Kor. *r / *t denkliği ile açıklanabilir. Sözcüğün türeyenleri bulunmadığı için bu sözcük için olan tarama daha ileriye taşınamamıştır. Ayrıca maddede eşleşme dışında kalan Japoncada ise sözcük *kyū (キュー)* şeklindedir.

3.36. Tüy, yün (feather)

Bu sözcükte Tunguzca ve Türkçe arasında fonolojik ve semantik bir paralellik gözlemlenmiştir.

Tunguzca**:** P.Tung. **tiKi (~ -ü-)* Orok: *tikta* Evenki: *tikikta* “tüy (hair on skin)” (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Türkçe**:** P.Türk. **tük*, ET. *tü*, TTR. *tüy,* Tuva T. *dük*, Kırgız T: *tük*

Ayrıca sözcük, eşleşme dışında kalan Japoncada *kyū (キュー)*, Moğolcada *öd (өд)*, Korecede ise *gis (깃)* şeklindedir.

3.37. Baş, kafa (head)

Bu sözcükten türeyen sözcükler *başak, başar-, başka, başkan, başla-* taranmış fakat bir paralellik bulunamamıştır. Öte yandan *baş* sözcüğü için Türkçe ve Korece arasında eşleşme bulunmuştur.

Korece: P.Kor. **màrí* M. Kor. *məri* Orta Kor. *màrí* “baş (head)”

Türkçe: P.Türk. **baĺč*, ET. *baş*, TTR. *baş*, Tuva T. *baş* , Kırgız T: *baş*

Söz başı için PA. *m- ~ Türk. *b- ~ Moğ. *m- ~ Man. *m- ~ Jap. *m, ~ Kor. *m- denkliği mevcuttur. Öte yandan diğer dillerde “baş” anlamlı sözcükler ise şu şekildedir:

Japonca: *atama (頭)*

Moğolca: *tolgoi (толгой)*

Mançu-Tunguzca: *uju*

3.38. Burun (nose)

Türkçe: P.Türk. ***burun** (*burin),* OT. *burun,* TTR. *burun*, Karahanlı T. *burun,* Kırgız T. *murun,* Kazak T. *murin* Salar T. *pumi*, Sarı Uygur T. *purin*, Şor T. *purun**,*** *purni*

Japonca: P.Jap. **páná* , Eski Jap. *pana* Orta Jap *fana*, Tokyo: *hana* "burun (nose)"

Korece: P.Kor. **puri* M. Kor. *puri* Orta Kor. *puri* "gaga (beak)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Söz başı için PA. *b- ~ Türk. b- ~ Moğ. b-, h- ~ Man. b- ~ Jap. p- ~ Kor. p- denkliği mevcuttur. Japonca iç seste r > n değişiminin izleri ise Salar Türkçesindeki örnekte (*pumi)* gözlemlenmektedir değişimde söz başı *p* sesinin etkisi olmalıdır. Starostin ilgili maddeye almamış olsa da bu denkliğe uyum sağlayan bir diğer sözcük ise Moğolca *hamar* "burun" sözcüğüdür.

Özellikle Türkçe ve Japonca arasında semantik paralellik göze çarpıyor öte yandan Korecede mevcut olan kökteş sözcük "gaga" anlamına gelerek pek de uzak olmayan bir anlam bağı ortaya koyuyor. Tabi ki Korecenin durumu yan temel sözcük olarak adlandırılabileceği için Japonca-Türkçe paralelliğine göre nispeten daha az sağlam temellere dayanmaktadır.

Öte yandan diğer dillerde "burun" anlamlı sözcükler ise şu şekildedir:

Moğolca: *hamar (хамар)*

Mançu-Tunguzca: *oforo*

Bu maddede sözcüğün kökü yahut türeyenleri belirlenememektedir.

3.39. Dil (tongue)

Türkçe ve Mançu-Tunguzca arasında kök benzerliği bulunmaktadır. Fakat anlamın farklı oluşu alıntı sözcük olma ihtimalini arttırmaktadır.

Türkçe: *dil* “tongue; language”
Mançu-Tunguzca: *dilgan* “ses (voice)

Öte yandan diğer dillerde *“dil”* anlamlı sözcükler ise şu şekildedir:

Moğolca: *hel (хэл)*
Japonca: *shita (舌)*
Korece: *hye (혀)*

3.40. Tırnak (fingernail)

“Eski Türkçe /ŋ/ ara sesi, Türkiye Türkçesi /n/ ve /m/ varyantlarını doğurmuştur. Karş. *tırman-, tırmık* halk ağızlarında görülen çırmık, çırmala- varyantlarının mahiyeti açık değildir” (Nişanyan, 2002)[11].

Tırnak, tırman-, tırmık, toynak, sırnaş- sözcükleri taranmış, *tırnak* ve *toynak* sözcüklerinde eşleşme bulunmuştur.

Proto-Altay: *t`i̯ŭp`o
Türkçe: P.Türk. **tubńa-k*, OT. *tuwak*, TTR. *toynak*, Karahanlı T. *tuyag*, Kırgız T. *tuyaq*, Kazak T. *tuyaq* Salar T. *c'inaɣ* , Sarı Uygur T. *tiyig*, *tuyag*, Şor T. *tuygak*
Japonca: P.Jap. ***túmái***, Eski Jap. *tume* Orta Jap *tume*, Tokyo: *tsume* “tırnak (fingernail)”
Korece: P.Kor. ***tòph*** M. Kor. *sonthop* Orta Kor. *thop* “tırnak, ayaktırnağı (fingernail, toe-nail)”
Tunguzca**:** P.Tung. ****tüpa*, **tüp-ken*** Orok: *tupken* Nanai: *tukpe* Evenki: *tipken* “tırnak (nail)”
Moğolca: P.Moğ.****tuwra*, **turuɣu*** YMoğ. *turugu*, *taura*, *tugurai*, *tugur* Orta Moğolca: *turu'un, tar, turwun* Khalkha: *turun* “toynak (hoof)” (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Türkçe “toynak” anlamına gelen sözcük diğer ilgili dillerde tırnak anlamına

[11] https://www.nisanyansozluk.com/?k=t%C4%B1rnak Erişim Tarihi: 22.04.2021

gelmektedir. Öte yandan *toynak* sözcüğü *tırnak* sözcüğünden türeme bir sözcük ise doğal olarak aynı köke sahiptir ve tüm ilgili dillerde kök anlamında uyum mevcuttur.

3.41. Ayak, taban (foot)

Ayak sözcüğünün kökü hakkındaki görüşler şu şekildedir:

Clauson, *aḍak* sözcüğünün Moğolcadan alındığını belirtmektedir (Clauson, 1972: 45).

Hasan Eren'e göre; "Eski Türkçede *adak* olarak kullanılır. Orta Türkçede *adak* ve *ayak* biçimleri geçer. Türkçe *at- (*ad-)* kökünden gelir: *at-* + *-(a)k* eki (Eren, 2020, s. 26). Nişanyan, Eski Türkçe *ad-* "ayırmak, ayrı olmak" köküyle alakalı olduğunu belirtir ve Eren'in sözcüğü *at-* fiilinden türetmesinin kabul edilemeyeğini aktarır (Nişanyan, 2002)[12]. Tietze, sözcüğün *at-* eyleminden türediğini belirterek destekleyici unsur olarak aynı kökten gelen iki unsurun bir deyemde ard arda kullanılması olayını verir. Ör. Kaçış kaç, adım at (Tietze, 2002, s. 95).

3.41.1 Adım, At-, Ayak

Nişanyan sözcüğün kökünün *ad-* "ayırmak, ayrı olmak" köküyle alakalı olduğuna, Hasan Eren ve Tietze ise *at-* "atmak" köküyle alakalı olduğuna değinmiştir (Eren, 2020), (Nişanyan, 2002). Bu sebeple sözcük her iki teze göre taranarak *at-* "atmak" ve *ad-* "ayırmak, ayrı olmak" kökünden türeyen sözcüklerin ilgili dillerdeki durumu araştırılmıştır.

Tablo 5Adım, At-, Ayak

Türkçe	ayak/ adaq	adım	at-
Moğolca	adag "son, uç"	adga- "hızlı yürü-"	aagala- "at-, terket-" (Monguor)

[12]https://www.nisanyansozluk.com/?k=ayak Erişim Tarihi: 22.04.2021

Mançu Tunguzca	hagdiki / hagdi "ayak tabanı"	peten-/hete- "hızlı yürü-	faha- "at-"
Korece	padag "ayak tabanı"		phi- "yay-"
Japonca	hizume "toynak, ayak"		pak- / hak- "tükür-, yay-"

Altay dillerinde, söz başı için PA. *p- ~ Türk. *Ø-, *j- ~ Moğ. *h- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur. Denklik ilgili örneklerin sağlamasını yapmaktadır. Ayrıca Mançu-Tunguzca ve Japonca söz başı için **p>f>h* ses değişimlerinden bahsedilebilir.

Tarama sonucunda ilgili dillerde *ayır-* eylemi ile *ayak* sözcüğü arasında bir eşleşme bulunamamış fakat *at-, adım, ayak* sözcüklerinde paralellikler gözlemlenmiştir. Şu halde *ayak* sözcüğünün *at-* eyleminden türemiş olması tezi ile Altay dilleri ailesi tezi birbirlerini desteklemektedir zira ilgili dillerde *at-* eylemi ile türeyenleri olduğunu varsayılan *adım, ayak* sözcükleri büyük ölçüde paralellik göstermektedir.

Öte yandan, *aḏak* sözcüğünün Moğolcadan geçtiğini belirten Clauson, aynı eserde *at-* maddesinde bir alıntılamadan bahsetmemektedir (Clauson, 1972). Yukarıda *at-* ve *aḏak* sözcüklerinin bağlantılı olduğu ortaya konmuş, Clauson'un düşüncesinin yanlış olduğu kanaatine varılmıştır.

Korece ve Japoncada "adım" anlamlı sözcükler ise şu şekildedir:

Korece: *dangye (단계)*

Japonca: *あゆみ(ayumi)*[13] (Japonca Türkçe Sözlük, 2020)

Starostin, Japonca *ayumi* sözcüğünü bu kök ile birlikte ele almamıştır. Bu sebeple tezde ayrıca bir not olarak aktarılmış, fakat fonetik ve semantik örtüşmeler hayli dikkat çekmektedir ve *adım, ayak* sözcükleriyle bağlantısı olduğu akla gelmektedir.

[13]http://jptr.org/?key=ad%C4%B1m Erişim Tarihi: 19.04.2021

3.41.2 Taban

Swadesh, listeyi İngilizce hazırladığı için *foot* sözcüğünün bir diğer anlamı olan "taban" anlamlı sözcükler de bu maddede taranmış, Türkçe ve Moğolca arasında eşleşme bulunmuştur.

Türkçe: P.Türk. **dāpan* ,TTR. *taban*, Karahanlı T. *taban*, Kırgız T. *taman*, Kazak T. *taban* Tuva T. *davan*
Moğolca: P.Moğ.*****tabag* YMoğ. *tabag* Khalkha: *tavag* "ayak (foot)"

3.42. Diz, topuk (knee)

"Knee" anlamı için Türk lehçelerinde *diz, topuk ve dirsek* sözcükleri kullanılmaktadır. Kumuk, Karakay, Balkar, Başkurt ve Yakut Türkçelerinde *topuk* sözcüğü çeşitli semantik değişimlerle "knee" anlamında kullanılmaktayken genel olarak Türk lehçeleri arasında yaygın olan sözcük *diz* sözcüğüdür. Şu halde *topuk* ve *diz* sözcükleri ilgili dillerde taranmalıdır.

İlgili sözcükler tarandığında "*topuk*" fonolojik yapısında paralellik bulunmuştur.

Türkçe**:** P.Türk. *****topik*, E.Tur. *topiq*, OT. *topuq*, TTR. *topuk*, Karahanlı T. *topiq*, Kırgız T. *topuq, tomuq*, Kazak T. *tobiq* Tuva T. *dowuq*, Sarı Uygur T. *toq*, Hakas T. *tomih*
Japonca**:** P.Jap**. ***tu(m)pu-* , Nase: *cibusi*, Shuri: *cinsi*, Hateruma: *su- pusin* "diz (knee)"
Tunguzca**:** P.Tung. *****top(V)g-* Evenki**:** *tuwnuke, tugunike* Sözlü Mançu*: toviha, tovega* Edebi Mançu: *tobga* "diz (knee)"
Moğolca**:** P.Moğ.*****toyig***, ***tuwkai* YMoğ. *toyig* Buriat: *toyn* Khalkha: *toyg, tühay* Kulmuck: *tög* "diz (knee)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Fonolojik eşleşmeler Japonca haricindeki dillerde açık bir şekilde ortadadır. Türkçe *t-* sesinin Japonca *c-* sesine dönüşmesi hadisesi, Türkçe ile Çuvaşça arasında olan ET. *t-* ~ Çuv. *ç-* denkliği ile açıklanabilir. Ersoy bu denklik için DLT. *tıd-* "geri koy-, menet-" Çuv. *çar-* "engelle- , durdur-" örneğini vermekte ve dip not olarak bu denkliğin birincil ve ikincil *i* fonemleri önünde gerçekleştiğini belirtmektedir (Ersoy,

2012: 146). Yukarıdaki örnekte de yine *i* fonemi önünde gerçekleşmiş bir hadise söz konusudur.

Bu maddede incelenecek olan bir başka eşleşim şu şekildedir:

Türkçe**:** P.Türk. ******dir,* E.Tur. *tiz,* OT. *diz*, TTR. *diz*, Karahanlı T. *tizle-*, Kırgız T. *tize*, Kazak T. *tize* Tuva T. *diskek*, Sarı Uygur T. *diz*, Hakas T. *tezek* Çuvaş T. *čər-puśśi*
Tunguzca**:** P.Tung. *türē-(kse)* Evenki**:** tirēkse Edebi Mançu: tirēkse "tozluk, ayakkabı koncu"
Moğolca**:** P.Moğ.***** *türej Y.Moğ. *türey, türüy,* Buriat: türī Khalkha: *türiy* "tozluk, ayakkabı koncu"

Altay dillerinin en belirgin ses denkliklerinden olan rotasizm/zetasizm (r/z) denkliği mevcuttur. Ayrıca bir önceki eşleşmede Türkçe – Japonca arasında dayanak olarak sunduğumuz ET. *t-* ~ Çuv. *ç-* denkliği kendisini bu örnekte de göstermektedir.

Yukarıda görüldüğü üzere, topuk sözcüğünü hem semantik hem de fonolojik olarak paralellik göstermektedir. Öte yandan Pentti Aaltoya göre *topuk* sözcüğü gibi *topal* sözcüğü de top kökünden gelir: *top + al*

Moğolca topal anlamlı sözcük *dogolon* sözcüğüdür ki yine fonolojik bir eşleşme söz konusudur.

Bağ bulunmayan Korecede ise durum şu şekildedir:

hil (힐) "topuk"

Muleup (무릎) "diz"

3.43. EL, kol (hand)

3.43.1 El

"El" anlamlı sözcükler ilgili diller tarandığında Türkçe ve Mançu-Tunguzca arasında paralellik bulunmuştur.

Tunguzca**:** P.Tung**. ****ŋāla* Evenki**:** *ŋale* Sözlü Mançu**:** *gala* Edebi Mançu: *gala* "el (hand)"

Türkçe**:** P.Türk. ***el, -ig,*** E.Tur. *elig*, OT. *el***,** *elig* ,TTR. *el*, Karahanlı T. *elig*, Uygur Türk. *ilik* (ağız), Dolgan: *ili*, Tofalar: *eldik* (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Daha önce it (3.23), yaprak (3.27) ve negle (3.28.4) maddelerinde görüldüğü üzere söz başı için PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n- ~ Jap. *n- ~ Kor. *n- denkliği bu madde için de açıklama olmalıdır. Öte yandan Korece Moğolca ve Japoncada **"**el**"** anlamlı sözcükler ise şu şekildedir:

Korece: *son (손)*

Moğolca: *gar (ɔap)*

Japonca: *te (手)*

3.43.2 Al-

"Eski Türkçe elig "el" sözcüğünden evrilmiştir. Eski Türkçe sözcük Eski Türkçe *al-* fiilinden Eski Türkçe *+I(g)* ekiyle türetilmiştir" (Nişanyan, 2002)[14].

Bu sebeple "el" anlamlı sözcüklerin paralellik gösterdiği Tunguzcada *al-* eylemi taranmıştır.

Tunguzca: P.Tung**.** ***al(i)-** Evenki**:** *al-* Even**:** *al-***,** Orok**:** *ali-* Udige**:** *alu-* Sözlü Mançu**:** *iali-* Edebi Mançu: *ali-* "al- (take)"

Al- eyleminin Türkçe ile paralellik gösterdiği ortada fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta diğer dillerde de *al-* sözcüğü için paralellik mevcutken "el" sözcüğü sadece iki dilde karşımıza çıkmaktadır. Tabloda da görüleceği üzere *al-* eylemi içinde diller arası bir paralellik mevcut, fakat bu paralelliğin yarısı *el* sözcüğü için geçerli. Bu bağlamda *al-* ve *el* arasındaki bağlantının varlığını ne çürütebiliriz ne de kanıtlayabiliriz.

Bu durumu bir tablo ile özetlemek gerekirse:

[14] https://www.nisanyansozluk.com/?k=el1&lnk=1 Erişim Tarihi: 24.05.2021

Tablo 6 Al-

Türkçe	*el / ili / ilik / eldik*	*al-*
Mançu-Tunguzca	*gala / ŋale*	*al- / ali- / alu- / ali-*
Moğolca	gar	*ali / aliv / an- / abi- / ab-*
Japonca	te	*a- / e- /*
Korece	son	gajida

Not: Eşleşen sözcükler *eğik(italik)* yazı ile gösterilmiştir.

3.44. Karın, kursak, göbek (belly)

Bu maddede; *karın, kursak* ve kursak sözcüğü ile bağlantılı olma ihtimalinin öne sürüldüğü *kur-, kuru* sözcüklerinde paralellikler gözlemlenmiştir. Öte yandan *kardeş, karınca, kural, kuşak, kuşan-* sözcükleri de ilgili dillerde taranmış fakat bağ bulunamamıştır.

Tablo 7 Karın, Kursak, Kuru, Kur-

Türkçe	karın	kursak	kur-	kuru
Moğolca		kurkag“karın”	kurijen/ huren “kuşat-, çevir-”	kugurai/hüraj/hüra “kuru”

Mançu-Tunguzca	kerimek“bağırsak, mide”	ökenre/hüjke/hüsen “karın”	koj/qori/koi “çerçeve/kafese koy-“	(h)urgan “kuru”
Korece	kari, kalbi “kaburga”	kurei“vücudun iç kısmı”		kwai“güçlü”
Japonca	karada“vücut”		kuruwa “kaledolgusu”	kawak/ karug-/ karag- “kuru/ kurut-“
İngilizce	belly, abdomen	craw, maw	siege, blockade	dry

Görüldüğü üzere tek bir madde kökünde türeyen sözcükler tarandığında 4 farklı sözcükte anlam ve ses benzerliklerine rastlanmıştır. Altay dillerinde bu sözcükler bağlantılı anlamlar ve fonolojik benzerlik gösterirken Altay dillerinden olmayan İngilizcede ilgili sözcükler tarandığında herhangi bir fonolojik bağ bulunamamıştır. Şu halde tablodaki sözcüklerde gözlemlenen anlam ilişkileri Altay dillerine has sözcük türetme eğilimlerini göstermektedir.

Paralellik bulunmayıp tabloda boş bırakılan alanların karşılıkları ise şu şekildedir:

Moğolca: *khevlii (хэвлий)* “karın”

Korece: *se-uda (세우다)* “kurmak”

Japonca: *ı (胃)* “mide, kursak”

3.45. Boyun (neck)

İlgili sözcük tarandığında anlam ve fonolojik yapı bakımlarından eşleşme bulunmuştur:

Türkçe: P.Türk. ***boyin**, E.Tur. *boyin*, OT. *boyn, boyun* ,TTR. *boyun*, Karahanlı T. *boyun**,** boyin*, Kırgız T. *moyun*, Kazak T. *moyin* Tuva T. *moyun* , Sarı Uygur T. *moyin*, Hakas T. *moyin* Yakut T. *moy**,*** Halaç T. *buun*
Tunguzca: P.Tung. ***mon-pen**, ***mon-gan**,* Evenki**:** *monon, menyun* Sözlü Mançu**:** *munan* Edebi Mançu: *mongon* "boyun (neck)"
Korece: P.Kor. ***mye-k** M. Kor. *myek* Orta Kor. *myek* "boyun (neck), boğaz (throat)"
Japonca: P.Jap**.** ***nəmp(V),*** Yonakuni: *nubi**,*** Hateruma: *nubisin* "boyun (neck)"
(Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Daha önce *boynuz* (3.34) maddesinde gördüğümüz söz başı için PA. *m- ~ TTR. *b- ~ Moğ. *m- ~ Man. *m- ~ Jap. *m, ~ Kor. *m- denkliği bu maddede de mevcuttur. Görüldüğü üzere Türkçe, Japonca, Mançu-Tunguzca ve Korece "boyun" anlamlı sözcükler için ortak bir kökü izlemektedir. Moğolcada ise "boyun" anlamlı sözcük *hüzüü (хүзүү)* şeklindedir.

3.46. Gögüs, meme, emcek (breast)

Türk Dillerinde "breast" anlamlı sözcükler için; *emig, emcek, kökrek, göğüs, cicig* ve *meme* sözcükleri kullanılmaktadır. Bu sözcüklerin en yaygın olanları *kökrek/göğüs* ve *emcek/emig/meme* varyantları iken *cicig* sözcüğü en az yaygın olanıdır. Tezde bu doğrultuda ilgili diller tarandı.

3.46.1 Kökrek/Göğüs

Türkçe: P.Türk. **gökür, *kökrek*, E.Tur. *kögüz*, OT. *kögs, kögüs* ,TTR. *göğüs*, Karahanlı T. *kögüz*, Kırgız T. *kökürök*, Kazak T. *kökirek**,*** Gagavuz T. *güs*, Özbek T. *kuks, kökrek*, Hakas T. *kögis* Yakut T. *kögüs*
Moğolca: P.Moğ.***kökön**,* YMoğ. *kökü(n), köke(n)* O. Moğolca: *kokan, kukan*, Buriat: *xüxe(n)* Kulmuck: *kökn* "meme (breast)"

Tunguzca: P.Tung. ***hukun, *kukun** Evenki**:** *ukun* Sözlü Mançu**:** *ohe,* Edebi Mançu: *oho, ogo* Oroç**:** *okon* "meme (breast)"

Altay dillerinde, söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *h- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği mevcuttur. Tunguzcada *h* sesi ortaya çıkmış ve düşmüş olmalıdır. Aynı kök Japoncada "heart" manasında iken Korecede "heart of wood, pith, core" anlamlarına gelmektedir.

3.46.2 Cicig

Türkçe**:** P.Türk. ***cicig,** OT. *cicig,* Tatar Türk. *čižiq,* Çuvaş: *čəžə*

Moğolca**:** P.Moğ.***čeɣeži** YMoğ. *cegezi* O. Moğolca: *ce'ezi*, Buriat: *seze,* Kulmuck: **ceze** "breast"

Tunguzca: P.Tung. ***ča(i)ǯa-n** Evenki*: ǯadan* Edebi Mançu: *čežen* "meme (breast)"

Korece**:** P.Kor. ***čjáč** M. Kor. *čət* Orta Kor. *čjə́s* "meme (breast)"

Japonca**:** P.Jap. ***tì, *tìtí** , E. Jap. *ti,* Tokyo: *chichí* "meme (breast)"

Söz başı için PA. *č- ~ Türk. *č- ~ Moğ. *č- ~ Man. *č- ~ Jap. *t-, ~ Kor. *č- denkliği mevcuttur. Bu denklik E. Japoncadaki söz başı *t-* fonemini açıklamaktadır.

3.46.3 Meme

Türkçe: P.Türk. **meme,* TTR. *meme,* Tatar T. *memi,* Uygur T. *meme,* Halaç T. *memek,* Yakut T. *meme*

Moğolca: P.Moğ.***mömü,** YMoğ. *mömü* Khalkha: *möm, mem, mömö* "meme (breast)"

Tunguzca: P.Tung. ***meme** Nanai: *meme* Edebi Mançu: *meme* "meme (breast)"

Şu halde aynı anlama gelen bu üç sözcük tarandığında görülmüştür ki her biri ilgili dillerde anlam ve ses bakımından paralellik göstermektedir.

3.47. Yürek (heart)

Türkçe**:** P.Türk. **yürek,* E.Tur. *yürek,* OT. *yürek* ,TTR. *yürek*, Karahanlı T. *yürek,* Kırgız T. *cürök,* Kazak T. *cürek*, Özbek T. *yurak,* Hakas T. *cürek*

Moğolca**:** P.Moğ.***cirüke,** YMoğ. *cirüken* O. Moğolca: *curokan*, Buriat: *zürhen* Kulmuck: *zürkn* "heart" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Öte yandan yürek anlamlı sözcükler tarandığında Japonca, Mançu-Tunguzca ve Korece arasında ortak bir kök daha bulunmuştur.

Japonca**:** P.Jap. *******munai* , E. Jap: *mune*, Tokyo: *mune* "breast"
Tunguzca**:** P.Tung. *******miaṅam* Evenki: *mewan* Edebi Mançu: *naman* "heart"
Korece**:** P.Kor. *manam* MK. *maim* Orta Kor**.** *manam* "heart" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

3.48. Karaciğer, bağır (liver)

Bu maddede ilgili dillerden Türkçe ve Mançu-Tunguzca arasında bir paralellik bulunmuştur.

Türkçe**:** P.Türk. ******biagir, E.Tur. bagir, OT. bagir, TTR. bağır, Kırgız T. boor, Kazak T. bawir, Hakas T. paar
Tunguzca**:** P.Tung. ******pakin Evenki: hakin Edebi Mançu: fahun "liver"

Öte yandan Korece Moğolca ve Japoncada **"**karaciğer**"** anlamlı sözcükler ise şu şekildedir:

Moğolca: *khuuramch (хуурамч)*

Korece: *gan (*간*)*

Japonca: *kanzō (肝臓)*

3.49. Ye- (to eat)

Türkçe: P.Türk. **ye-*, E.Tur. *ye-*, OT. *ye-* ,TTR. *ye-*, Karahanlı T. *ye-*, Kırgız T. *ǰe-*, Kazak T. *že-*, Özbek T. *je-*, Hakas T. *če-*
Tunguzca: P.Tung. **ǰe-p-* Evenki: *ǰep-, ǰeb-* Edebi Mançu: *ǰe-*, Udighe: *ǰo-*, *ǰe-*, *ǰepte-* "ye- (to eat)"
Korece: P.Kor. **čā-* M. Kor. *čāsi-*, *čapsu-* Orta Kor. *čā-sí-* "ye- (to eat)"
Moğolca: P.Moğ.**ǰa- / *ǰe-*,YMoğ. *ǰoɣog* Buriat: *ǯōg* "yemek, acıkmak (meal, to be hungry)"
Japonca: P.Jap. **dapa*, E. Jap*: japa-*, "aç (hungry)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Söz başı için PA. *č- ~ Türk. *d- ~ Moğ. *č-, d- ~ Man. *ǯ- ~ Jap. *t-, ~ Kor. *č- denkliği mevcuttur. Öte yandan bu anlam için bazı Türk Lehçelerinde *aşamak* sözünün varyantları bulunmaktadır. *Aşamak* sözcüğü *aş* "yemek" sözcüğünden geldiğine göre bir dilin içindeki lehçelerde bile olabilen anlam çeşitlenmesini beş dilin ikisinde (Moğolca ve Japoncada) görmek şaşırtıcı olmamalıdır.

3.50. Gör- (to see)

Türkçe**:** P.Türk. ***gör-,** E.Tur. *kör-, köz* OT. *kör-, köz, gör,* TTR. *gör-, göz,*
Karahanlı T. *kör-, köz*, Kırgız T. *kör-, köz,* Kazak T. *kör-, köz*
Tunguzca**:** P.Tung. ***gur-** Evenki: *göpken-,* Nanai: *gurpun-*, Ulcha: *gurpun-* Solon: *guru-* "bak-, görünmek, anlamak (to look out, to understand, appear)"
Korece**:** P.Kor. **kiri,* M.Kor. *kiri-,* Orta Kor. *kiri-* "özlemek, düşünmek (miss, think of)"

Altay dillerinin en belirgin ses denkliklerinden olan rotasizm/zetasizm (r/z) denkliği mevcuttur. "Gör-" köklü sözcüklerde anlam yakınlığından oluşan bir bağ gözlemlenmiştir. Tam bir paralelliğe ulaşılamamıştır. Eşleşme bulunmayan diğer dillerde ise durum şöyledir: Japonca: *miru (見る),* Moğolca: *kharakh (харах)*. Moğolca *kharakh* sözcüğü, Türk lehçelerinde bulunan *kara-* "bak-"(ör. Kazak Türkçesi) eylemine çağrışım yapmaktadır.

3.51. İşit-, duy- (to hear)

Bu eylem incelendiğinde, ilgili dillerde "işit-" ve "duy-" anlamlarına gelen sözcükler genel itibari ile yine ilgili diller arasında mevcut olup, fakat farklı anlamları ihtiva ettiği fark edilmiştir. Şu halde sözcüklerde bir anlam kayması mevcut olabilir. Tablo oluşturulurken EDAL[15] kılavuz alınmıştır.

[15] (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)*Etymological Dictionary of the Altaic Languages I-III.* Brill.

Tablo 8 İşit-, Duy-

Proto Altay	k`ǔjlu	*tǔĺdi	*si̯ǘna	*ăĺi	*čĭŋV
Türkçe	kulak	düşün-	sına-	işit-	dinle-
Japonca	kik- “duy-”	-	-	-	-
Moğolca	kulki, hulka “orta kulak”	-	sonos-, sonus-, sonso- “duy-”	aldar “ün, şöhret”	čiŋna-, čiŋla- “dinle”
Korece	kui “kulak”	tid- “duy-”	-	al- “bil-”	-
Mançu-Tunguzca	xül, ülta, holdi “ses”	doldi “duy-”	-	ala- “söyle-”	ǯiktew- “anla-“

Tabloda görüleceği üzere *kulak, düşün-, anla-* ve *sına* sözcüklerinin kökteşleri ilgili dillerde “duy” anlamına gelebilmekte. Bu durum bir muhteva ortaklığına işaret etmektedir.

Örneklerden, TTR. *dinle-* için söz başı için PA. *č- ~ Türk. *d- ~ Moğ. *č-, d- ~ Man. *ǯ- ~ Jap. *t-, ~ Kor. *č- denkliği; TTR. *kulak* için ise, PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği söz konusudur.

3.52. Bil- (to know)

İlgili diller araştırıldığında sözcüğün türeyenlerinde bir paralellik bulunamamıştır. Öte yandan bir önceki maddede söz konusu olan anlam kaymaları ihtimali bu maddede de kendini göstermektedir.

Tablo 9 Bil-

Proto Altay	*ăĺi	*sā́ŕi	*m[i̯u]ti
Türkçe	eşit-, işit-	sez-	*büt-, püt- “inan-“ (Uygur, Yakut, Oryat, Şor)
Japonca	-	**sir- > sir > shir- “bil-“*	-
Moğolca	*al-dar > aldar “şöhret, ünlü”	*seri->sere-, heri- “uyan-, farkına var- “	**mede-> mede-, mude- “bil-“*
Korece	**ār-> al-, ar- “bil-“*	**sari-> silgi>sirkil “dikkat et-, bilgelik”*	mit- “inan-“
Mançu-Tunguzca	*ala->alawü “söyle-”	**sâ- > sa- ha- “bil- “*	*mute- “e bil-, yapabil-”*

Örneklerden TTR. *eşit-, işit* için, lamdasizm/sigmatizm (l/ş) denkliği; TTR. *sez-* için, rotasizm/zetasizm (r/z) denkliği; Uygur Türk. *püt-* için, PA. *m- ~ Türk. *b- ~ Moğ. *m- ~ Man. *m- ~ Jap. *m- ~ Kor. *m- denkliği söz konusudur. Burada en çok dikkat çeken nokta yeterlilik eyleminin bu maddeler arasında kendini göstermesidir. Öte yandan yine sözcükler arasında bir muhteva ortaklığı mevcuttur.

3.53. Uyu (to sleep)

İlgili dillerde "uyu-" anlamlı sözcükler araştırıldığında Korece hariç semantik ve fonolojik bir eşleşme gözlemlenmiştir.

Türkçe**:** P.Türk. ***ū-di-*, ***ū-di-k-la-*, E.Tur. *udi-*, OT. *uyu-* ,TTR. *uyu-*, Karahanlı T. *uyı-*, Kırgız T. *uqta-; ujqu*, Kazak T**.** *uj*ɨ*qta-*, Özbek T. *uxla-*, Hakas T. *uzu-*
Tunguzca**:** P.Tung. ***ŋu(j)a-*Evenki: *ńa-sō-*, *niń*a- Edebi Mançu: *nu-nǯi-bu-*,
Udighe: *nuha-* "uyku (to sleep)"
Moğolca**:** P.Moğ.***nojir*,** YMoğ. *nojir*, O. Moğolca: *nuir* Buriat: *nojr* "uyku (sleep)"
Japonca**:** P.Jap. ***ui*,** E. Jap*: wi-na-*, O. Jap: *i-na-*Tokyo*: ineburi, (i-)ne-*"uyku, uyu- (sleep, to sleep)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Tunguzca ve Moğolcadaki söz başı *n-* fonemleri, PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n-denkliği ile açıklanabilir. Korecede ise durum şu şekildedir: Korece: *jada (*자다*)*

3.54. Öl- (to die)

İlgili dillerde "öl-" anlamlı sözcükler araştırılıp kökenleri karşılaştırıldığında "öl-" anlamı ile "acık-" anlamı arasında köken paralelliği bulunmuştur. Bu durum *öğün* ve *ölüm* arasında bağlantı olup olmadığı konusunda düşündürmektedir.

Tablo 10 Öl-

Türkçe	öl-
Moğolca	öl-,öls-,öles-,ölüs "acık-"
Moğolca	ükü- ügü-, ugu- "öl-"
Mançu Tunguzca	ukti- "acık-"

Türkçede *öl-* anlamlı sözcüğün Moğolcada *acık-*; Moğolcada *öl-* anlamlı sözcüğün kökteşinin Mançu-Tunguzcada *acık-* anlamında olması hayli ilgi çekici bir durumdur. İç içe geçmiş anlam ve ses benzerliklerinin özellikle böyle temel sözcüklerde kendini göstermesi alıntı sözcük olma ihtimalini düşürdüğü kanaatine varılmıştır. Anlam kaymaları veya yalancı eşdeğerlik olaylarının Türk lehçelerinde dahi görülmesi, burada karşılaşılan anlam farklılıklarının sağlaması olabilir.

Japonca ve Korecede ise durum şu şekildedir:

Japonca: *shinu (死ぬ)* "öl-", *kūfuku (空腹)* "acık- "

Korece: *jugda (죽다)* "öl-", *baegopeun (배고픈)* "acık- "

3.55. Yüz- (to swim)

Tablo 11 Yüz-

Türkçe	yüz-
Moğolca	üj-, ui-, üjü- "yüz-"
Mançu-Tunguzca	uju-, oji- "yüz-"
Japonca	òjòg-, ójóg-, oyóg- "yüz-"

İlgili dillerde tarama yapıldığında *yüz-* eylemi ile ilgili paralellik bulunmuştur. Sözcüğün eş seslileri tarandığında eşleşme bulunamamıştır.

Korecede *yüz-* "swim" eylemi ise şu şekildedir: *suyeong (수영)*

3.56. Yürü- (to walk)

3.56.1 Yürü-

Türkçe: P.Türk. **yori-*, **yüri-* E.Tur. *yori-*, OT. *yuri-, yöri-*, Karahanlı T. *yuri-, yöri-*, TTR. *yürü-*, Kırgız T. *ǯür(ü)-*, Kazak T. *žür-*, Çuvaş T. *sure-*, Hakas T. *čör-*
Tunguzca: P.Tung. **düre-* Evenki: *düre-*, Edebi Mançu: *ǯura-*, Yazılı Mançu: *ǯura-* "yürü-, koş-, atla- (to walk, to run, to leap)"
Moğolca: P.Moğ.**durbe-*,YMoğ. *dürbe-*, O. Moğolca: *durbe* "koş (to run)"
Japonca: P.Jap. ** dər-*, E. Jap: *yor-*, O. Jap: *yor-* Tokyo: *yòr-* "yaklaş- (to approach)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Altay dillerinde söz başı için, PA. *d- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *d- ~ Man. *d- ~ Jap. *d-/ t-, ~ Kor. *t- denkliği mevcuttur.

3.56.2 Gez-

Ayrıca yine "to walk" anlamına gelen bir diğer kök ise şu şekildedir:

Türkçe**:** P.Türk. **ger-*, E.Tur. *kez-*, OT. *kez-*, Karahanlı T. *kez-*, TTR. *gez-*, Kırgız T. *kez-*; *ujqu*, Özbek T. *kez-*, Tatar T. *giz-*
Tunguzca**:** P.Tung. **gira-*, *giara-* Evenki: *gira-* Edebi Mançu: *garda-*, *gari-*, "yürü-, adım at- (to walk, to step)"
Moğolca**:** P.Moğ.**gar-*, YMoğ. *gar-*, O. Moğolca: *qar-* Buriat: *gara-*, Kalmuk: *gar-* "dışarı çıkmak (to go out)"
Japonca**:** P.Jap. **kati*, E. Jap: *kati-*, O. Jap: *kati* Tokyo: *kachiz* "yürümek, yürüyüş (walking)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Altay dillerinin en belirgin ses denkliklerinden olan rotasizm/zetasizm (r/z) denkliği mevcuttur. Bu diller arasında sadece Japoncada *kati* isim halinde bulunmakta iken diğer dillerde eylem özelliği taşır. Daha önce *er-* (3.20) maddesinde de gördüğümüz söz ortası için PA. *-r- ~ Türk. *-r- ~ Moğ. *-r- ~ Man. *-r- ~ Jap. *-r-, *-t- ~ Kor. *-r- denkliği bu maddede de mevcuttur. Japonca söz ortası *-t-* fonemi, bu denklik ile açıklanabilir.

Korecede *yürü-* "to walk" eylemi ise şu şekildedir: *geodda (걷다)*

3.57. Gel- (to come)

Türkçe: P.Türk. **gel-* E.Tur. *kel-*, OT. *kel-*, Karahanlı T. *kel-*, TTR. *gel-*, Kırgız T. *kel-*, Kazak T. *kel-*, Çuvaş T. *kil-*, Hakas T. *kil-*
Tunguzca: P.Tung. **gel-* Evenki: *gel-*, Orok: *gilin-* "zorlukla yol al- (to get hardly on one's way)"
Moğolca: P.Moğ.**gel-*,YMoğ. *geldüri-*, O. Moğolca: *geli-* "yavaşça yürü- (to walk slowly)"
Japonca: P.Jap. **kə-*, EJ.: *ko-*, O. Jap: *kü-* Tokyo: *kü-* "gel- (to come)"
Korece: P.Kor. **ka-*, M. Kor. *ka-*, Orta Kor. *ka-* "git- (to go)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Bu maddede Türkçe ve Japonca anlam yönünden bire bir eşleşirken Korece aynı kök ile zıt bir anlamı karşılamaktadır. Japonca ve Korecede kökün *ka-, ke-* oluşu Türkçedeki *kel, ket-* eylemlerinin zıtlıkları ile bağlantılı olabileceği izlenimi uyandırmıştır. Eğer bu eylemin asıl kökü *******ke-* kökü ise ve *–t , -l* fonemleri eylemin yönünü belirtiyorsa Japonca ve Korecede gözlemlenen bu zıtlık destekleyici bir örnek olacaktır.

3.58. Yat- (to lie as in a bed)

Türkçe**:** P.Türk. *******yat-***,** E.Tur. *yat-***,** OT. *yat-*, Karahanlı T. *yat* -, TTR. *yat* -, Kırgız T. *ǯat-*
Tunguzca**:** P.Tung. *******dē-* Sözlü Mançu: *dudu-* Edebi Mançu: *dedu-***,** "yat- (to lie)"
Moğolca**:** P.Moğ.*******deb-***,**YMoğ. *debǯije-***,** O. Moğolca: *debusger* - Buriat: *debdi-***,** Kalmuk: *dewsa-* "yatmak, sermek (to lie, spread)"
Japonca**:** P.Jap. **** ****dàntə-r-***,** EJ.: *jador-*, O. Jap: *jador-* Tokyo: *yadoru-* "geceyi geçirmek (to spend the night)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Söz başı için PA. *d- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *d- ~ Man. *d- ~ Jap. *d-/ t-, ~ Kor. *t- denkliği mevcuttur.

İlgili diller tarandığında Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzca arasında birebir eşleşme bulunmuştur. Öte yandan Moğolcada yan anlam olarak muhteva edilen *yay-*

eyleminin de bulunması hayli ilginçtir zira Türkçe *yay-* ve *yat-* eylemlerinin aynı kökten geldiğine dair açıklamalar mevcuttur.

"*yat* < *yā- 'yaymak'* + *-t-"* (Gülensoy, 2007: 1087).

Eski Türkçe *yād-* "yaymak, sermek, açmak" fiilinden evrilmiştir. Eski Türkçe fiil Eski Türkçe *ya* "yay" sözcüğü ile eş kökenlidir (Nişanyan, 2002)[16].

Korecede ise *yat-* eylemi şu şekildedir: *nuW-ta*

3.59. Kalk-, dikil- (to stand)

Bu madde Türk lehçelerinde *dur-* kökü ile alınmış dolayısıyla *dur-* kökü üzerinde durulacaktır.

Türkçe**:** P.Türk. ***dur-,** E.Tur. *tur-,* OT. *tur-*, Karahanlı T. *tur* -, TTR. *dur* -, Kırgız T. *tur-*
Tunguzca**:** P.Tung**.** ***ǯur-,** Evenki: *ǯur-ụl-"*hareketsiz durmak (to stand still)"
Korece**:** P.Kor. ** ***čàrí* **,** M. Kor. *cari***,** Orta Kor. *cari* "yer, konum (place, location)"
Japonca**:** P.Jap. ***tat,** EJ.. *tat-*, O. Jap. *tat-* Tokyo: *tat-* "dur- (to stand)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Daha önca ye- (3.49) ve dinle- (3.51) maddelerinde gözlemlenen söz başı için PA. *č- ~ Türk. *d- ~ Moğ. *č-, d- ~ Man. *ǯ- ~ Jap. *t-, ~ Kor. *č- denkliği bu madde için de geçerlidir. Öte yandan Japonca söz ortası *-t-* fonemi, daha önce *er-* (3.20) ve *gez-* (3.56) maddelerinde de gördüğümüz söz ortası için PA. *-r- ~ Türk. *-r- ~ Moğ. *-r- ~ Man. *-r- ~ Jap. *-r-, *-t- ~ Kor. *-r- denkliği bu maddede de mevcuttur. Japonca söz ortası *-t-* fonemi, bu denklik ile açıklanabilir.

Türkçe Japonca ve Mançu-Tunguzcada büyük ölçüde eşleşme bulunmaktadır. Korecede isim halinde bulunan sözcük aynı kökün türemiş varyantı olabilir ve durulan yer anlamında olabilir. Ör. durak. Moğolcada ise *dur-* eylemi şu şekildedir: *zogsoh*

[16] https://www.nisanyansozluk.com/?k=yat- Erişim Tarihi: 22.04.2021

3.60. Güneş (sun)

Bu madde tarandığında *güneş, gün, yıl, yarın* ve *ışık* anlamları ile karşılaşılmıştır. Farklı köklerde karışık halde bu anlamlar ortaya çıkmıştır. Bu anlamları tablo halinde vermekte fayda var.

Tablo 12 Güneş

Proto-Altay	Türkçe	Japonca	Korece	Moğolca	Mançu-T.
*ŋə̀rá	yarın	ari "şafak"	nar, nal "gün, güneş	*nara "güneş"*	neri "ışık"
*dɨ̀lo	yıl	tosi, toshi "yıl"	tot, tors "yıl dönümü"	ʒil "yıl dönümü"	*dilačā "güneş"*

Örneklerden TTR. *yarın* PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n- ~ Jap. *n- ~ Kor. *n- denkliği ile, TTR *yıl* örneği ise PA. *d- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *d-/ʒ- ~ Man. *d- ~ Jap. *d-/ t-, ~ Kor. *t- denkliği ile açıklanabilir durumdadır.

Şu halde iki sözcük kökü beş dilde tarandığında toplamda en fazla on farklı anlam çıkabilecekken görüldüğü üzere belli başlı ve yakın anlamlar ortaya çıkmıştır. Bu durum anlam kaymasına işaret edebilir. Öte yandan Aksan[17]; dil birliğinden kimselerin sözcüğü duyduklarında üzerlerinde uyanan ikincil hayallerin, çağrışımların ve duyguların tümüne muhteva (contexte) adını verir. Bu bilgi ışığında, ata dildeki **ŋə̀rá* kökü; *şafak, güneş, ışık, gün* ve *yarın* duygu ve çağrışımlarını elbette uyandırabilir. Şu halde ilgili dillerde fonetik eşleşmenin bulunduğu kökün bir muhteva içinde anlamlara sahip olması değerli olduğu düşünülmüştür.

3.61. Ay (moon)

Bu maddede de yine iç içe geçmiş anlamlar söz konusudur.

[17] (Aksan, Türk Anlam Bilimine Giriş, Anlam Değişmeleri, 1965, s. 171)

Tablo 13 Ay

Proto-Altay	Türkçe	Japonca	Korece	Moğolca	Mançu-T.
*ā́ńu	ay			oy, oi "yıl, yıldönümü"	ani, ana "yıl"
*t`i̯ò̯lgu		tuki>tsuki "ay"	tar>tal "ay"	tergel "dolunay"	
*zēra	yaruk "ışık"	satuki "ay" takviminin 5. ayı"	sar "yıl,yaş"	sara "ay"	se "yıl, yaş"

TTR. yaruk maddesinde söz başı için PA. *z- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *s- ~ Man. *s- ~ Jap. *s- ~ Kor. *s- denkliği; orta seste ise Japonca -t- sesini açıklayacak olan PA. *-r- ~ Türk. *-r- ~ Moğ. *-r- ~ Man. *-r- ~ Jap. *-r, *t- ~ Kor. *-r- denkliği mevcuttur.

Tablo, 60. Madde olan güneş maddesi ile de paralellik göstermektedir. Yıl, ışık ve ay anlamları üzerine geçişli bir köken birlikteliği gözlemlenmektedir. Muhteva ortaklığı bu maddede de mevcuttur.

3.62. Yıldız (star)

Starostin'e göre, **p`i̯o̯ĺo* Proto-Altayca kökünün ilgili dillerdeki hali şu şekildedir:

Türkçe**:** P.Türk. **yul-dur***,** E.Tur. *yultuz* OT. *yulduz*, Karahanlı T. *yulduz*, TTR. *yıldız*, Kırgız T. *ǯɨldɨz* Özbek T. *yulduz***,** Salar T. *yuldus***,** Yakut T. *sulus***,** Dolgan T. *hulus*

Moğolca**:** P.Moğ.***hodu*,** YMoğ. *odu***,** O. Moğolca: *hodun***,** Buriat: *odon***,** Kalmuk: *odn***,** Khalkha: od "yıldız (star)"

Korece**:** P.Kor. ***pjər*,** M. Kor. *pjel***,** Orta Kor. *pjer* "yıldız (star)"

Japonca**:** P.Jap. ***pə́sɨ́*,** EJ.: *p(w)osi*, O. Jap: *fosi* Tokyo: *hoshi* "yıldız (star)"

(Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Daha önce ağaç (3.25), uruk (3.26), et (3.30) ve ayak (3.41.1) maddelerinde de karşılaşılan, PA. *p- ~ Türk. *Ø-, *j- ~ Moğ. *h-/j- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur. Japoncada yaygın bir biçimde kendisini gösteren p>f>h ses değişimi mevcuttur.

Sözcüklerin anlamları tam anlamıyla uyuşmaktadır. Bu maddede bir diğer dikkat çeken husus; Moğolca *od/odu* sözcüğünün yıldız anlamına gelişi oldu. Zira Türkçe *yıldız* ve *yalım* (ateş anlamında) sözcüklerinin bir kökten gelme ihtimali yani ateş ve yıldız manaları arasında bir anlam bağı olması öte yandan Moğolca *od* sözcüğünün Türkçede *ateş* anlamına gelmesi olmuştur.

Mançu-Tunguzcada ise *yıldız* sözcüğü şu şekildedir: *usiha*

3.63. Su (water)

Bu maddede Türkçe ve Moğolca arasında paralellik bulunmuştur.

Türkçe**:** P.Türk. ***sib,*** E.Tur. *sub* OT. *su*, Karahanlı T. *suw*, TTR. *su*, Kırgız T. *sû* Özbek T. *suv,* Salar T. *su,* Dolgan: *û*
Moğolca**:** P.Moğ.***usu,*** YMoğ. *usu,* O. Moğolca: *usun,* Buriat: *uha,* Kalmuk: *usn,* Baoan: se "su (water)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Korece, Japonca ve Mançu-Tunguzcadaki *su* anlamlı sözcükleri aktarmakta fayda var.

Korece: *mul (물)*

Japonca: *mizu (水)*
Mançu-Tunguzca: *muke*

3.64. Yağmur (rain)

Türkçe**:** P.Türk. ***yag-*** E.Tur. *yag-,* OT. *yag-,* Karahanlı T. *yag-, yagmur, yamgur* TTR. *yağ-, yağmur*, Kırgız T. *ǯā-, ǯau-* 1, *ǯamɣır, ǯān,* Çuvaş T. *su-*, Hakas T. *sag-, nanmir*
Tunguzca**:** P.Tung. ***pigin*** Evenki: *xigin,* Orok: *sil* "fırtına, rüzgar (storm, wind)"
Moğolca**:** P.Moğ.***aga,*** YMoğ. *agadar,* Buriat: *adar* "yoğun yağış (heavy rain)"

Korece**:** P.Kor. ***pi,*** M. Kor. *pi,* Orta Kor. *pi* "yağmur (rain)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Daha önce ağaç (3.25), uruk (3.26), et (3.30), ayak (3.41.1) ve yıdız (3.62) maddelerinde de karşılaşılan, PA. *p- ~ Türk. *Ø-, *j- ~ Moğ. *h-/j- ~ Man. *p- ~ Jap. *p- ~ Kor. *p- denkliği mevcuttur. Türkçe ve Korecede anlam birebir uyumdadır. Moğolca ara temel sözcük sayılabilecekken Mançu-Tunguzcada anlam kayması görülmektedir.

Japoncada ise *ame (雨)* şeklindedir.

3.65. Taş (stone)

Türkçe**:** P.Türk. ***** *dial,* E.Tur. *taş,* OT. *taş,* Karahanlı T. *taş,* TTR. *taş*, Kırgız T. *taş,* Kazak T**.** *tas,* Çuvaş T. *čol,* Hakas T. *tas*
Tunguzca**:** P.Tung. ***ʒola* Evenki: *ʒolo,* Orok: *ʒolo* "taş (stone)"
Moğolca**:** P.Moğ.***čilaɣu,*** YMoğ. ***čilaɣu,*** O. Moğolca**:** *čila'un,* Khalkha: *culuu,* Buriat**:** *suluu* "taş (stone)"
Japonca**:** P.Jap. **(d)ísì,* E.Jap. *isi,* O.Jap. *isi* Tokyo: *ishi* "taş (stone)"
Korece**:** P.Kor. ***törh,*** M. Kor. *tol,* Orta Kor. *toor* "taş (stone)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

İlgili diller tarandığında ses ve anlam yönlerinden tam bir eşleşme ile karşılaşılmıştır. PA. *t- ~ Türk. *t- ~ Moğ. *d-/č[i]- ~ Man. *d-/ ǯ(i) ~ Jap. *t-/d[i,e] ~ Kor. *t- denkliği mevcuttur. Öte yandan lamdasizm/sigmatizm denkliği, madde incelendiğinde kendini göstermektedir.

3.65.1 Dış, taş-

Taş sözcüğünün türeyenleri araştırıldığında kayda değer bir eşleşme bulunamamıştır. Ayrıca *dış* ve *taş-* sözcükleri de taranmıştır bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 14 Taş-, Taş, Dış

Proto-Altay	Türkçe	Japonca	Korece	Moğolca	Mançu-T.
*tiə́Íì	*taş*	*ishi* "taş"	*tol* "taş"	*culuu/suluu* "taş"	*ǯolo* "taş"
*t`iə́Íke	*taş-*			*calgi-/salgi-* "taş-"	*tilka-* "taş-"
*tə́Íbà	*dış*	*yoso* "diğer taraf"	*tari* "diğer, başka, öteki"		*dalba* "taraf, yakın"

Aksan, Bir dili öteki dillerden ayıran unsurun, dilin iç formu olduğunu ve bu iç formun dili konuşanların düşünme, anlatma ve akıllarının çalışma şekillerinde kendini gösterdiğini belirtir (Aksan, 1961: 263). Bu tezde bu akıl yürütme, düşünme ve anlatma paralelliklerine dikkat çekmeye çalışılmıştır zira eğer Altay dilleri tek bir kök dilden geliyorsa; ata dilin düşünme, anlatma ve akıl yürütme özellikleri ilgili dillerde kendisini göstermek zorundadır. Nitekim bu örtüşmenin en bariz örneklerinden biri bu maddede ortaya çıkmaktadır. *Taş, taş-, dış* sözcüklerinde ilk etapta fonetik yönden uyuşmalar taranmış sonrasında bu sözcüklerin ilgili dillerdeki anlamlarına bakılmıştır. Bu anlamlar ve sözcükler arasındaki bağlantı ata Altay dilinin akıl yürütme örneklerinden olduğu kanaatine varılmıştır. Karşılaştırma yapmak amacıyla maddede incelenen anlamların Altay dili dışında olan dillerden İngilizcedeki karşılıklarına bakmakta fayda vardır:

Taş: *stone*

Taş-: *overflow*

Dış: *out*

Görüldüğü üzere İngilizcede bu sözcükler arasında bir bağ izlenememektedir. Bu örnekte İngilizcenin akıl yürütme izi *taş-* anlamlı sözcükte kendisini göstermektedir nitekim *flow* "akış" anlamından *overflow* "taş-" eylemini türetmiştir.

3.66. Kum (sand)

Madde ilgili dillerde tarandığında Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzca arasında kısmen ortaklık bulunmuştur.

Türkçe**:** P.Türk. *******kum* E.Tur. *kum***,** OT. *kum,* Karahanlı T. *kum* TTR. *kum*, Kırgız T. *kum***,** Hakas T. *hum*
Tunguzca**:** P.Tung. *******küme***,** Evenki: *kimewun***,** Orok: *kıma* "kumsal, tepe (sand beach, hill)"
Moğolca**:** P.Moğ.*******kumaki***,** YMoğ. *kumag, kumaki***,** Buriat: *humhi* "dünya, kum taneleri (earth, sand grains)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)
Japonca ve Korecede ise durum şu şekildedir: Japonca: *suna (砂),* Korece: *molay (모래)*

3.67. Toprak, yer (earth)

Eart sözcüğünün anlamı Türk lehçelerinde tarandığında *yer* ve *toprak* sözcükleri ile karşılaşılmıştır bu doğrultuda ilgili dillerde de *yer* ve *toprak* sözcükleri taranmış ve bulgulardan aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Ayrıca yer sözcüğünün türeyenlerinden *yerel* ve *yerleş-* anlamları ilgili dillerde taranmış fakat eşleşme bulunamamıştır.

Tablo 15 Toprak

Proto-Altay	Türkçe	Moğolca	Mançu-T.
*ńěra	*yer*		*yerke* "yer, toprak"
*t`ăp`o(r)	*toprak*	*togurag* "yer, toprak"	

Japonca ve Korecede ise durum şu şekildedir:

Japonca: *Chikyū (地球)* "earth"

Korece: *jigu (지/구)* "earth"

Topra- "kuru-" eyleminden dolayı "kuru" anlamlı sözcükler ilgili dillerde taranmış fakat "toprak" fonetik değerlerine götüren bir sözcüğe rastlanmamıştır.

3.68. Bulut (cloud)

Bulut anlamlı sözcükler ilgili dillerde araştırıldığında 4 dilde varlığını gösteren bir kök bulunmuştur. Bu kök iki dilde gölge anlamına gelirken iki dilde bulut anlamına gelmektedir. Moğolca madde dışı kalmıştır.

Türkçe**:** P.Türk. ***köl-** E.Tur. *köli-***,** OT. *kölege***,** Karahanlı T. *kölik***,** TTR. *gölge,* Kırgız T. *kölökö***,**Tuva T**.** *hölege*
Tunguzca**:** P.Tung. **KVlm-* Sözlü Mançu: *heleman***,** Edebi Mançu: *helme* "gölge (shadow)"
Japonca**:** P.Jap. ***kumua***,** EJ.. *kumwo,* O. Jap. *kumo* Tokyo: *kumo* "bulut (cloud)"
Korece**:** P.Kor. ***kurum***,** M. Kor. *kurim***,** Orta Kor. *kurum* "bulut (cloud)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği mevcuttur. Korece söz ortası *-r-* fonemini, PA. *-l- ~ Türk. *-l- ~ Moğ. *-l- ~ Man. *-l- ~ Jap. *-r- ~ Kor. *-r- denkliği açıklamaktadır. Ayrıca *bulut* ve *buhar* sözcüklerinin eş kökenli olma ihtimali sebebiyle *buhar* anlamlı sözcükler ilgili dillerde taranmış fakat *bulut* anlamı ile karşılaşılmamıştır.

3.69. Ateş (fire)

Sözcük ilgili dillerde tarandığında bir kök birlikteliği bulunmuştur fakat Türkçe haricinde *ateş* anlamını tam anlamıyla muhteva eden dil yoktur. *Ocak, odun* ve *oda* sözcükleri de ayrıca taranmış fakat ortaklık bulunamamıştır.

Tablo 16 Ateş

Türkçe	od/ot “ateş”
Moğolca	oči(n) “kıvılcım (spark)”
Japonca	atataka/atsu “ılık, sıcak (warm, hot)”
Korece	ta-sa “ılık, sıcak (warm, hot)”
Mançu-Tunguzca	utinne “odun ateşi (wood fire)”

3.70. Yak-, yan- (to burn)

Yan-/yak- anlamına gelen üç sözcükte eşleşme bulunmuştur. Bu sözcükler ortak kökten türemiştir.

ET. OT. *yan-* < *yā* ‘yanmak, parlamak’ + n- (Gülensoy, 2007: 1053), OT. *yak-* < *yā ‘alevlendirmek, ışık saçmak, parlatmak, aydınlatmak’ + -k- (Gülensoy, 2007: 1033).

Sözcüğün yalın hali Eski Türkçede kaydedilmemiştir. Eski Türkçe *yağız* "yanık", *yaktur-* "ateş yaktırmak", *yaktu* "ışık" sözcükleri mevcuttur (Nişanyan, 2002)[18].

İlgili diller tarandığında bulunan ortaklıklar aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

[18]https://www.nisanyansozluk.com/?k=yak-2 Erişim Tarihi: 22.04.2021

Tablo 17 Yak-, Yan-, Işık

Proto-Altay	Türkçe	Moğolca	Mançu-T.	Japonca	Korece
*dḗkà	*yak-*, *sak-*(Yakut T.)		*degde-* "yak-"	*yak-* "yak-"	*tha-* "yak-"
*nóle	yula (E.T) "ışık"	nöle "ateş"	nul- "tutuştur-"	noroshi "ateş, alev"	*nuri, nori* "yan-"
*ǯi̯ə̀jnà	*yan-*		*yanga-* "köz" *ǯānŋe-* "yak-"	yani "katran, zift"	čä "kül"

TTR. *yak-* maddesinde Söz başı için PA. *d- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *d-/ǯ- ~ Man. *d- ~ Jap. *d-/ t-, ~ Kor. *t- denkliği mevcuttur. ET. *yula* maddesinde, PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n- ~ Jap. *n- ~ Kor. *n- denkliği ve PA. *-l- ~ Türk. *-l- ~ Moğ. *-l- ~ Man. *-l- ~ Jap. *-r- ~ Kor. *-r- denkliği mevcuttur. Öte yandan üç sözcük de ilgili dillerde bir anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde anlam çeşitliliği göstermektedir.

3.71.Dağ (mountain)

Dağ sözcüğü ilgili dillerde tarandığında aynı kökten olma ihtimali olan sözcüklerde ortak bir *yükseklik* muhtevasının olduğu anlaşılmıştır. Bu maddede, Japonca ve Türkçede bire bir benzerlik varken diğer diller yükseklik ile alakalı içeriğe sahiptir.

Tablo 18 Dağ

Proto-Altay	Türkçe	Moğolca	Mançu-T.	Japonca	Korece
*tega	tag/dağ/taw/…	değe/degde- “yukarı, uçmak”	deg- “uçmak”	take, taka “dağ, yüksek”	ta “daha fazlası, dahası”

3.72.Renkler

Swadesh’in temel sözcükler listesinde; 101(kızıl),102(yeşil),103(sarı),104(beyaz) ve 105.(siyah) maddeleri renk adlarıdır. İlgili dillerin renk adları EDAL’da[19] tarandığında köken birliktelikleri bulunmuş fakat anlamların iç içe geçtiği gözlemlenmiştir. Şu halde bu beş maddeyi bir arada tablo halinde vermek daha faydalı olacaktır.

Tablo 19 Renkler

Proto-Altay	Türkçe	Moğolca	Mançu-T.	Japonca	Korece
*k`i̯ŭŕu	*kizil/kızıl*	hüren/kürin/küren “kahverengi”	urim “gri”	kura- “koyu, karanlık”	kuri “bukır, bakır rengi”

[19]Starostin, S., Dybo, A., & Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages I-III.* Brill.

*liᴟ̆ga	yağız “kahverengi”	*nogugan “yeşil”*	*ńeɣčeńe “yeşil, koyu”*		nona “açık sarı”
*ŋiᴟ̄le	*al*	*öle “alacalı”*	*nule “kızıl, al”*	murasaki “mor”	nuri “sarı”
*yak	*ak*	yagan “pembe”	ihere “ışık, aydınlık”	aka “kırmızı”	igil “yanmak, derinden kızarmak”
*karu	*kara*	qara “siyah”		kuro “siyah”	
	sarı	*şar*	*suwayan*		

PA. *k`iᴟ̆́ru maddesinde, söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği ve orta seste rotasizm/zetasizm örneği mevcuttur. PA. *liᴟ̆ga maddesinde, söz başı için PA. *n- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *n- ~ Man. *n- ~ Jap. *n- ~ Kor. *n- denkliği mevcuttur. PA. *ŋiᴟ̄le maddesinde, Söz başı için PA. *ŋ- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *ǯ- ~ Man. *n- ~ Jap. *m-, ~ Kor. *n- denkliği, söz ortası için PA. *-l- ~ Türk. *-l- ~ Moğ. *-l- ~ Man. *-l- ~ Jap. *-r- ~ Kor. *-r- denkliği mevcuttur.

Tabloda bulunmayan renkleri ayrıca vermekte fayda var:

Korece: *nolang (노랑)* “sarı” **,** *geomjeong (검정)* “kara”

Japonca: *ki (黄)* “sarı”

3.73.Gece (night)

İlgili anlam Türk lehçelerinde yoğunluklu olarak *tün* sözcüğü ile karşılanmakta olup Türkiye Türkçesi de dahil olmak üzere sekiz lehçede ise gece sözcüğü kullanılmaktadır. Bu sebeple bu iki kök, ilgili dillerde araştırılmıştır. Sözcüklerin türeyen çeşitliliği olmadığı için türeyenler araştırılmamıştır.

Tablo 20 Gece

Proto-Altay	Türkçe	Moğolca	Mançu-T.	Japonca	Korece
*gēč (-e)	geç, gece	kečig udur “dünden önceki gün”		kiso “dün gece”	
*t`i̯ūni	tün “night”, dün“yesterday”	tüne “karanlık”	tiniw “dün”		

Jap. *kiso* sözcüğünde bulunan -s- fonemi için söz ortası için PA. *-č- ~ Türk. *-č- ~ Moğ. *-č- ~ Man. *-s- ~ Jap. *-s- ~ Kor. *-č- denkliği açıklayıcı olmalıdır. Semantik açıdan tam bir eşleşme olmasa da yine belli bir anlam dairesi içinde geçişler mevcuttur ki bu geçişlerin Türk lehçeleri arasında dahi olduğunu *tün* örneğinde görebiliriz.

Tabloda boş bırakılan yerlerin karşılıkları ise şöyledir:

Mançu-Tunguzca: *dobori* “gece”

Japonca*: kino (昨日)* “dün”

Korece*: eoje (어제)* “dün”, *bam (밤)* “gece”

3.74.Soğuk, serin (cold)

İlgili diller tarandığında soğuk anlamlı sözcükler arasında fonolojik bir kök ortaklığı bulunmuştur. Özellikle Türkçe, Tunguzca ve Japonca birebir bir şekilde anlamı ihtiva ederken Korecede sözcüğün eylem hali gözlemlenmektedir ki Türkçede de eylemden isim haline gelmiş bir sözcüktür. Moğolcada eşleşme bulunamamıştır.

Türkçe**:** P.Türk. **sogi-k* E.Tur. *sogik***,** OT. *savug***,** Karahanlı T. *sogik***,** TTR. *soğuk,* Kırgız T. *suuk***,** Tuva T**.** *sook***,** Çuvaş T. *sive***,** Hakas T. *sooh*
Tunguzca**:** P.Tung. *******sig-* Sözlü Mançu: *sahurun* Edebi Mançu: *sahurun* "soğuk (cold)"
Japonca**:** P.Jap. *******seje***,** EJ.. *sojo,* O. Jap. *sojo* Tokyo: *soyo* "serin, soğuk (cool)"
Korece**:** P.Kor. *******sik-***,** M. Kor. *sik-* "serinlemek, soğumak (to cool off)"

3.75.Dolu (full)

Gülensoy'a göre, *dolu* 'dolu, boş olmayan' = ET. *tolı* / OT. *tolu* (DLT) < *tōl-u* (Gülensoy, 2007: 297) *doy-* 'doymak' < *toy-* < *toð-* < *toδ-* (KT., Uygur, OT.) < **tō-δ-* (Gülensoy, 2007: 300).

Nişanyan'a göre, fiil Eski Türkçe *tod-* veya *to-* "dolmak, kabarmak" fiilinden Eski Türkçe +Il- ekiyle türetilmiştir ve *tok, dolu, doy-, don-* sözcükleri yine bu kökle bağlantılıdır (Nişanyan, 2002)[20].

Tietze, *doy-, dol-, tok* < ET. *toḍ* şeklinde aktarır bu yapının bir başka örneği olarak ise *buy-* "don-", *buz* < *buḍ* örneğini verir (Tietze, 2002, s. 402).

Bu bilgiler ışığında, kökteş olan sözcükler de ilgili dillerde araştırılmıştır *dol-* ve *doy-* sözcükleri haricinde eşleşme bulunamamıştır.

3.75.1 Dol-

Türkçe**:** P.Türk. *******dol-* E.Tur. *tolu***,** OT. *tola***,** Karahanlı T. *tolu***,** TTR. *dolu*, Kırgız T. *tolo***,** Tuva T**.** *dolu***,** Hakas T. *tol-*

[20]https://www.nisanyansozluk.com/?k=dol- Erişim Tarihi: 22.04.2021

Tunguzca**:** P.Tung. ***** *ǯalu(-m)* Sözlü Mançu: *ǯalū* Edebi Mançu: *ǯalu-* "dolu (full)"
Japonca**:** P.Jap. ******tar-***,** EJ.. *tar-*, O. Jap. *tar-* Tokyo: *tari-* "yeterli olmak, dolu (be sufficient, full)"
Korece**:** P.Kor. ***** *čăra-***,** M. Kor. *čara-* "yeterli, yeterli olmak (be sufficient, enough)"
Moğolca**:** P.Moğ.******del-***,**YMoğ. *delger***,** Buriat: *delger* "dolu (full)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

PA. *t- ~ Türk. *t- ~ Moğ. *d-/č[i]- ~ Man. *d-/ ǯ(i) ~ Jap. *t-/d[i,e] ~ Kor. *t- denkliğine Korece haricindeki diller uyum sağlamış durumdadır. Ayrıca orta seste bulunan Korece ve Japoncanın *-r-* fonemleri söz ortası için PA. *-l- ~ Türk. *-l- ~ Moğ. *-l- ~ Man. *-l- ~ Jap. *-r- ~ Kor. *-r- denkliği ile açıklanabilir.

3.75.2 Doy-:

Türkçe**:** P.Türk. ******dod-* E.Tur. *toy-***,** OT. *toy-***,** Karahanlı T. *tog-***,**TTR. *doy-*, Kırgız T. *toy-***,** Tuva T**.** *to't-***,** Hakas T. *tos-*
Tunguzca**:** P.Tung. **tude-* Evenki: *tude-* "kabız olmak (to be constipated)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Kökteş sözcükler tarandığında Türkçe ve Tunguzca bir benzerliğe rastlanmıştır anlam yönünden bağ tartışılır vaziyettedir.

3.76.Yeni (new)

Yeni sözcüğünün, *yan-* "geri dönmek" kökünden gelme ihtimali sebebiyle ilgili dillerde; *yeni***,** *yankı* ve *yansı* sözcükleri taranmış ve ulaşılan sonuçlar tablo halinde aktarılmıştır.

Tablo 21 Yeni

Proto-Altay	Türkçe	Moğolca	Mançu-T.	Japonca	Korece
*zèjńa	yeni,	sine "yeni"	seni-hun "ham,		sai "yeni"

	na,yangu, janga		olgunlaşmamış”		
*ǯi̯ə̀ŋè	yankı, sanga, hanga…	ǯegüdü “rüya”	ǯōŋi̯- “yankı”	yume “rüya”	ča-, ča-si- “uyu-”

TTR. *yeni* maddesi söz başı için PA. *z- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *s- ~ Man. *s- ~ Jap. *s- ~ Kor. *s- denkliğine uygundur. TTR. *yankı* maddesinde ise Japonca haricindeki diller, Söz başı için PA. * ǯ- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *ǯ- ~ Man. * ǯ- ~ Jap. *d-, ~ Kor. * č- denkliğine uygun durumdadır. Sözcükler incelendiğinde *yeni* maddesinde büyük ölçüde eşleşme bulunmuştur öte yandan yankı sözcüğünün **“**yankı**”** anlamı ve **“**rüya**”** anlamı arasında geçişler mevcuttur fakat bu benzerlik, madde dışına çıkıp **“**yeni**”** anlamıyla bağlantılı olduğu çıkarımını sağlayacak ipucu vermemiştir.

3.77.Yuvarlak, toparlak (round)

Madde ilgili dillerde taranmış ve birden fazla eşleşmeye ulaşılmıştır. Sonuçlar tablo halinde listelenmiştir.

Tablo 22 Yuvarlak

Proto-Altay	Türkçe	Moğolca	Mançu-T.	Japonca	Korece
*ǯi̯ŏmu	yum-, yumak, yumru		ǯembeme, ǯeŋge- “yuvarla-, yuvarlak”		
*t`ŏmù	tomak, tompak, tomalak	tomu-, tamu- “döndür-,	tomko- “döndür-,	tumu, tsumu “döndür-,	

	"yuvarlak"	çevir-"	çevir-"	çevir-"	
*t`òp`ú	top	toburugu "yuvarlak"	tupuka "eyer yayı"	tubura "yuvarlak"	
*tegá (/*t`egá)	tegirmi > değirmen	tögerig "yuvarlak"		taga "umut, çerçeve"	the, thil "döndür-, çevir-"

PA. *ǯi̯ŏmu maddesi, bir önceki maddede karşılaşılan Söz başı için PA. * ǯ- ~ Türk. *j- ~ Moğ. *ǯ- ~ Man. * ǯ- ~ Jap. *d-, ~ Kor. * č- denkliğine sahiptir. Bunun dışındaki örnekler açık bir fonetik benzerliğe sahiptir. Anlamlara bakıldığında benzer anlamların bu dört sözcükte döndüğü görülmektedir. Şu halde bu sözcüklerin tek bir kök sözcükten gelme ihtimali hem anlam hem de ses benzerliklerinin varlığı nedeniyle mevcuttur.

3.78.Kuru (dry)

İlgili diller tarandığında bulunan veriler şu şekildedir.

Türkçe**:** P.Türk. ***kuri-k** E.Tur. *kuri-***,** OT. *kuri-***,** Karahanlı T. *kurug***,** TTR. *kuru,* Kırgız T. *kurgak***,** Yakut T**.** *kuranak***,** Hakas T. *hurug*
Moğolca**:** P.Moğ.***kawra-,***YMoğ. *kagurai***,** Buriat: *hüraj* "kuru (dry)"
Tunguzca**:** P.Tung. ***** *(x)ur-* Evenki: urgan- "kuru- (to dry)"*yüksel-***,** *güçlü***,** *sağlam* (be high, strong)"
Japonca**:** P.Jap. ***kawa(ra)-k-,*** EJ.. *kawak-,* O. Jap. *kawak-* Tokyo: *kawak-*"kuru, kuru- (dry, to dry up)" (Starostin, Dybo, & Mudrak, 2003)

Söz başı için PA. *k- ~ Türk. *k- ~ Moğ. *k- ~ Man. *x- ~ Jap. *k, ~ Kor. *k- denkliği mevcuttur. Hem anlam hem de ses özellikleri olarak tam bir eşleşme sağlanmıştır. Ayrıca "dry ve to dry" anlamlarının yani hem ismin hem de eylemin Türkçe gibi Japoncada da birebir şekilde tek bir sözcükle belirtilmesi dikkat çekicidir.

4. SONUÇ

Bu tezde yapılan inceleme ve varılan sonuçlar bağlamında bazı noktalar üzerinde durulacaktır. Dikkat çekilecek ilk husus, Altay dillerinin ortak mantığıdır. Aksan, kavram alanını ve kelime ailesini anlattığı makalesinde *ton (elbise)* örneğini vererek bu kelime ailesine mensup olan *donat-, donan-, donanma* gibi sözcükleri işaret ediyor ve kökün yeni türeyenlerle ne kadar değişik kavramları anlattığını belirtiyor (Aksan, 1961). Bu örneğin çarpıcılığını dilimize alışkın olan bireylerin fark etmesi için İngilizceye bakılabilir. İngilizce *donanma* anlamlı sözcük *navy*, Latince *nevis* "gemi" anlamından; İngilizce donanma anlamına gelen bir diğer sözcük *fleet* sözcüğü ise eski İngilizce *flēot* "gemi" sözcüğünden gelmektedir. Bu örnek Türkçenin sözcük türetme eğilimini dolayısıyla akıl yürütme, düşünme ve anlatma özelliklerini ortaya koymaktadır.

Yine Aksan, bir dili öteki dillerden ayıran unsurun, dilin iç formu olduğunu ve bu iç formun dili konuşanların düşünme, anlatma ve akıllarının çalışma şekillerinde kendini gösterdiğini belirtir (Aksan, 1971). Şu halde Altay dilleri tek bir ata dilden geliyorsa bu dilin iç formu ilgili dillerde kendisini göstermelidir. Çalışmamızda bu türetim paralelliği ve dilin akıl yürütme örneği en bariz bir şekilde kendisini 65. madde olan *taş* maddesinde göstermektedir. Bu maddede *taş, taş-,dış* sözcükleri arasındaki muhteva ve fonolojik bağ ortaya koyulmuş, ardından yine Altay dilleri dışındaki İngilizce ile karşılaştırılmıştır. Bahsi geçen sözcüklerden örneğin *taş-* eylemi, İngilizcede *overflow* sözcüğü ile belirtilmektedir ki, bu sözcük *flow* "akış" sözcüğünden türemektedir. Şu halde İngilizcenin mantığına göre *taş-* anlamı**,** *akış* ile bağlantılıyken Altay dillerinde *dışa çık-* ile bağlantılıdır. Bu bağ ortak ata dilin mantığı olmalıdır. Ayrıca belirtilmelidir ki muhteva ortaklığı ve türetim paralellikleri çalışmamızda birçok yerde saptanmıştır ve fakat bu maddeleri tekrar burada ele alınmaycaktır.

Altay dilleri birbirleri için etimolojik kaynak olabilir mi? Bu araştırmada kelime aileleri incelenmiştir, root "kök" ile maddelenen temel sözcüğü tararken ulaştığımız bir kökteş sözcük olan Proto Altay: ***negle,*** Japonca: *nè* "kök, köken (root), Korece: *nəl* "tahta", Tunguzca: Evk. *nelge* "snag (budak, engel), block (blok, kütle, engel), saddle (eyer, semer)", Moğolca: *neüle* "brushwood (çalı çırpı), block (blok, kütle,

engel)" kelime ailesi dikkat çekmektedir. Hem fonolojik hem de semantik bakımdan bu kelime ailesine aidiyeti muhtemel olan sözcük ise *engel* sözcüğüdür. *Engel* sözcüğünün etimolojisi araştırıldığında ise karşımıza çıkan tezler şu şekildedir: "Türkiye Türkçesi *en gel-* أنگل "yoluna çıkmak, mani olmak" fiilinden türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir" (Nişanyan, 2002)[21]. *Engel* sözcüğünün *en* ve *gel-* sözcüklerinden türeme ihtimali fazla kusursuz bir fonetik uyuşmaya ve yetersiz bir semantiğe dayanmaktadır. Öte yandan Altay dillerinde, yine *engel* anlamına gelen *negle* kökü hem fonetik hem de semantik yönlerden Türkçe *engel* sözcüğü ile daha üst düzey bir eşleşme göstermektedir.

Bir diğer tez ise Robert Dankoff'a aittir. Dankoff'a göre Türkçe *engel* sözcüğünün kaynağı, Ermenice *argel* olmalıdır (Aktaran: Eren, 2020, s. 135). Öte yandan terazinin bir kefesine Ermeniceyi diğer kefesine ise Korece, Moğolca ve Tunguzcayı konacak olursa hem dil ilişkilerimizin daha eskiye dayanması hem de Altay dillerinin en azından teorisinin varlığı sebepleriyle Ermeniceden geçmiş bir sözcük olma tezi de daha hafif kalacağı düşünülmüştür.

Bu konuda çalışmamızda dikkat çeken bir diğer sözcük ise *kancık* sözcüğüdür. Nişanyan'a göre, Soğdca "genç kız" sözcüğünden alıntılanmıştır. Türkçede dişi köpek manasına gelen sözcüğü Altay dillerinde taradığımızda Korece**:** P.Kor. ***kàŋ-** MK. *kā̄* "köpek", *kaŋaǯi* "köpek yavrusu", Tunguzca: P.Tung. ***kači-kān** Evk. *kačikān* "köpek yavrusu" örnekleri ile karşılaştık. Yine terazinin Altay dilleri tarafı özellikle semantik açıdan daha ağır basmaktadır.

Öte yandan Gülensoy, "Başka Dillere Mal Edilmek İstenen Türkçe Sözcükler" adlı makalesinde Nişanyan'ın sözlüğünü eleştirerek Türkçe aleyhine denemelerle dolu olduğunu belirtir (Gülensoy, 2017: 398). Çalışmamızda geçen örnekler ilgili makalede işaret edilmemiş olsa da bu tezden çıkan sonuçlar Gülensoy'un görüşüne iletmektedir.

Şu halde Türkçede kaynağı kesin olarak bilinmeyen bir sözcüğün izlerine Altay dillerinde rastlamak hem dillerinin köken birlikteliğine hem de ilgili sözcüğün doğru olması daha muhtemel olan etimolojisine iletebilir. Yahut en azından yeni bakış açıları kazandırabilir.

[21] https://www.nisanyansozluk.com/?k=engel Erişim Tarihi: 22.04.2021

Bir diğer önemli husus zamirler hususudur. Zamirler incelendiğinde bazı ortak noktalar bulunmuştur. Bu ortak noktaları çalışmamızın içinde vermiş olsak da bu bölümde bir kısmını tekrar aktarmakta fayda olacaktır. Tablo için bkz. s. 21.

1. Korece haricindeki dillerde 1. tekil şahıs zamirleri ortak fonolojik özelliklere sahiptir.
2. Korece haricindeki dillerde 2. tekil şahıs zamirleri ortak fonolojik özelliklere sahiptir.
3. Korece haricindeki dillerde 1. çoğul şahıs ekleri 1. tekil şahıs eklerinden türemiştir. Bu durum dillerin sözcük türetme eğilimlerinde ortaklığı göstermektedir.
4. Korece 1. çoğul şahıs zamiri Altay dillerindeki tekil şahıs kökleri ile fonolojik ortaklık göstermektedir.
5. 3. çoğul şahıs ekleri 3. tekil şahıs eklerinden türemiştir. Bu durum dillerin sözcük türetme eğilimlerinde ortaklığı göstermektedir.
6. Dillerin kendi düzeylerinde şahıs zamirleri ve işaret zamirleri aralarında fonolojik eşleşmeler gözlemlenmektedir. Ör. he/she = that
7. bu> bura, o > ora gibi türetimler dillerin büyük kısmında gözlemlenmektedir.
8. Köklerin aynı fonolojik değerlere sahip olduğu örneklerde ve farklı fonolojik değerlere sahip olduğu örneklerde ortak nokta ilgili dillerin sözcük türetme eğilimleridir. Tablo incelendiğinde Altay dillerinde paradigmatik biçimbilim paralellikleri gözlemlenebilir.
9. Altay dilleri dışında olan İngilizce, zamirler arasında bu şekilde bir bağlantı ortaya koymamaktadır.

Şu halde sonuçları inceleyecek olursak, paradigmatik morfoloji örneklerinin paralellikleri gözlemlenebilir zira ilgili diller, benzer mantıkla sözcükleri türetmiş durumdadır. Dahası, türeyen ve türemiş sözcüklerde; kategori, sözdizimsel konum ve anlamsal işlev eşdeğerlik gösterir. (Ör. Bazı işaret zamirlerinin şahıs zamirlerinden türemesi yahut çoğul şahısların tekil şahıslardan türemesi.)

Türeyen ve türemiş sözcüklerde eşdeğerlik olduğundan tezde bahsedilmişti. Bu sözcüklerin aynı zamanda türetim yolları da benzer durumdadır. Bilindiği üzere ilgili örneklerde (ben>biz, sen>siz, o>onlar) Türkçe, türetim yolu olarak çokluk ekini

kullanmaktadır. Bu bilgiler ışığında ilgili dillerin çokluk eklerine de çalışmamızda yer verdik. Bkz. s.23-25

Çalışmamızda, Swadesh'in temel sözcükler listesine bağlı kalınarak, 18'i fiil olmak üzere 115 temel sözcüğü Altay dillerinde incelendi. Kelime aileleri ve semantik ilgiden kaynaklı araştırıp tezde yer verilen sözcükler ile bu sayı 145'e çıkmıştır. Elbette maddelerdeki eşleşme düzeyi birbirlerinden oldukça farklı oranlardadır. Bahsi geçen 115 sözcükten 79 bağlantılı sözcük genel toplamdan ise 145'te 118 bağlantılı sözcük bulunmuştur. Bağlantı oranlarını bir tablo ile aşağıda sunduk. Öte yandan araştırmamız Türkçe tabanlı olduğu için genel itibariyle, Türkçenin içinde olduğu bağlantılar mevcuttur.

Tablo 23 Bağlantılı Sözcüklerin Oranı

	Temel Sözcük	Bağlantılı Sözcük	Toplam Sözcük	Toplam Bulguya Oranı	Toplam Taramaya Oranı	Temel Sözcüklerin oranı
Toplam	79	39	118	%100	%81,37	%68,69
2 Dilli Bağlantı	14	4	18	%15,25	%12,41	%12,17
Türkçe - Tunguzca	8	1	9	%7,62	%6,20	%6,95
Türkçe - Moğolca	3	3	6	%5,08	%4,13	%2,60
Türkçe - Japonca	0	1	1	%0,84	%0,68	0
Türkçe - Korece	0	1	1	%0,84	%0,68	0
Japonca- Korece	0	1	1	%0,84	%0,68	0
3 Dilli Bağlantı	17	6	23	%19,49	%15,86	%14,78
Türkçe - Moğolca - Japonca	1	2	3	%2,54	%2,06	%0,86
Türkçe - Tunguzca - Japonca	2	0	2	%1,69	%1,37	%1,73
Türkçe - Korece - Japonca	1	0	1	%0,84	%0,68	%0,86
Türkçe - Tunguzca - Korece	2	2	4	%3,38	%2,75	%1,73
Türkçe - Tunguzca - Moğolca	8	2	10	%8,47	%6,89	%6,95
Türkçe - Korece - Moğolca	1	0	1	%0,84	%0,68	%0,86
Moğolca - Korece - Japonca	1	0	1	%0,84	%0,68	%0,86
Japonca - Tunguzca - Korece	1	0	1	%0,84	%0,68	%0,86
4 Dilli Bağlantı	25	12	37	%31,35	%25,51	%21,73

Türkçe - Moğolca - Tunguzca - Japonca	6	7	13	%11,01	%8,96	%5,21
Türkçe - Moğolca - Tunguzca - Korece	8	3	11	%9,32	%7,58	%6,95
Türkçe - Moğolca - Japonca - Korece	5	0	5	%4,23	%3,44	%4,34
Türkçe - Tunguzca - Japonca - Korece	6	2	8	%6,77	%5,51	%5,21
5 Dilli Bağlantı	23	17	40	%33,89	%27,58	%19,99

Dillerin bağlantılarda yer alma oranını da vermekte fayda olacaktır. Türkçe bu tabloda verilmeyecektir zira kendisi zemin dil olarak kullanılmış haliyle araştırmalar zaten Türkçeden yola çıkılarak yapılmıştır.

Tablo 24 Bağlantılı Dillerin Oranı

	Katıldığı Bağlantı Sayısı	Toplam Bağlantıya Oranı	Temel Sözcüklerde Bağlantı Sayısı	Temel Sözcüklerdeki Bağlantıya Oranı
Tunguzca	98	%67,58	64	%55,65
Moğolca	90	%62,06	56	%48,69
Japonca	76	%52,41	46	%39,99
Korece	74	%51,03	48	%41,73

Swadesh'in temel sözcükler listesinde var olup semantik bağlantı bulunamayan sözcükler ise şunlardır: Siz, kim, ne, nerede, ne zaman, nasıl, değil, yok, köpek, bazı, üç, dört, beş, kuş, deri, yağ, saç, kulak, göz, ağız, diş, iç-, ısır-, yaşa-, öldür-, uç-, otur-, ver-, söyle-, duman, kül, yol, sıcaklık, iyi, ad.

KAYNAKÇA

Açık, G. Ö. (2017). *Dil Akrabalığı ve Altay Dillerinin Akrabalığı Araştırmaları Hakkında Bir Değerlendirme. Doktora Tezi.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Aksan, D. (1961). Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 207-273.

Aksan, D. (1965). Türk Anlam Bilimine Giriş, Anlam Değişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 167-184.

Aksan, D. (1971). Kelimebilimi ve Anlambilimi Ölçülerinden Yararlanarak Bir Yazı Dilinin Eksikliğini Saptama Yolları I: Kavram Alanı – Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 253-282.

Booij, G. (2007). *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology Oxford Textbooks in Linguistics.* Oxford: OUP Oxford.

Choi, H.-W. (1991). Korece ile Türkçenin Durum Eklerinin Karşılaştırması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35-47.

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish.* Oxford: Oxford University Press.

Clauson, G. (2017). *Türkçe-Moğolca Çalışmaları - Çeviren: Fatma Kömürcü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dirim, G. (2013). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish., (Sir Gerard Clauson); anlam dizininden alfabetik dizine aktarım, Türkçeye çevirim (A-E-É maddeleri).* Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Doerfer, G. (1963). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen: III.* Wiesbaden: Franz Steiner.

Doerfer, G. (1980-1981). Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 1-16.

Ercilasun, A. B. (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ersoy, F. (2012). *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2017). *Altayistik Mongolistik Halkbilimi Makaleler II.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Gülensoy, T. (2017). *Türkoloji Makaleler 1.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Hatiboğlu, V. (1964). Kelime Grupları ve Kuralları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 226-228.

İlhan, N. (2009). *Türk Dilinde Çokluk.* Manas Yayıncılık.

Japonca Türkçe Sözlük. (2020, Nisan 19). Nisan 19, 2020 tarihinde JPTR: http://jptr.org/?key=ad%C4%B1m adresinden alındı

Peeters, H. (1940). Manjurische Grammatik. *Monumenta Serica,* 348-418.

Poppe, N. (2018). *Altay Dilleri Dil Bilimine Giriş - Çeviri: Levent Yener.* Çanakkale: Paradigma Akademi.

Starostin, S., Dybo, A., & Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages I-III.* Brill.

Swadesh, M. (1971). *The Origin and Diversification of Language.* Chicago: Aldine.

Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.* Simurg Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1979). *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü.* Umur Yayınları.

Vovin, A. (2005). The End of the Altaic Controversy In Memory of Gerhard Doerfer. *Central Asiatic Journal Vol. 49, No. 1,* 71-132.

İnternet Kaynakları

asialogy. (2020). Asialogy. https://www.asialogy.com/unit/japonca-cogul-eki (Erişim tarihi: 24.04.2020)

Glosarry of Linguistic Terms. (2020). Glosarry of Linguistic Terms: https://glossary.sil.org/term/paradigmatic-lexical-relation (Erişim tarihi: 23.04.2020)

Japonca Türkçe Sözlük. (2020). JPTR: http://jptr.org/?key=ad%C4%B1m (Erişim tarihi: 19.04.2020)

Nişanyan, S. (2002). *nisanyan sozluk*. Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi

https://www.nisanyansozluk.com (Erişim tarihi: 22.09.2019 – 22.04.2020)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :Çağlar Furkan
Uyruğu :Türk

Öğrenim Bilgileri

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet Tarihi**
Lisans	Gazi Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları	27.06.2016
Y. Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri	Devam ediyor